

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KAKETDRA

Indrė Giedraitienė

*Edukologijos magistrantūros
studentė*

**VAIKŲ SAUGUMO VEIKSNIAI IR KOMPETENCIJŲ UGDYMO
TOBULINIMAS PRADINĖJE MOKYKLOJE (atvejo analizė)**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
prof. habil. dr. A. Juodaitytė

ŠIAULIAI, 2006

SUMMARY

Modern - day school is complicated reflection of our reality. There are many problems in all education institutions that impede successfully collaborate with teachers and students. Occasionally teachers aren't competent to solve the problems. Education institutions aspiring only intellectual rearrangement forgot the principal thing, that there must be lots of schoolchildren laugh. Especially significant, abstruse and extremely sore are social student's problems because they are indistinguishable part of adults' life and are associated with child's nature and growth. It is affected by proximate and collateral factors. Children's suicides, crime victims, their deteriorating health are increasing every day. Such situation caused anxiety and encouraged to research what reasons caused unsafe child's emotion.

Safety is certain need which must be met at schools and in families. We have no right not to pay attention to students' unsafety.

The purpose of master's work is to divulge children's unsafety situations at home, school, in a courtyard, in a street and substantiate children's safety competence guideline in the primary school. 100 teachers and 50 learners participated in the survey. It was used the anonymous survey with 26 questions for learners and 13 for teachers. The questions of the survey were of opened and closed type and formulated regarding to the tasks of survey.

The results of the survey showed that physical ambience of school is safe but there are dangers which are watched in the social environment. They are shown in various relationships between learners and teachers. Learners have formed an attitude about domination of a force and tried to of coeval or senior learners themselves. Sometimes they ask schoolteachers or parents backing. Exclusively in molestation cases learners never ask help of social workers. Students at school usually experience physical and verbal violence. Statistically girls more often experience physical and boys verbal violence but learners who are constantly put up by other learners or schoolteachers aren't so many. The safest places at school are those which are peaceful (classroom, canteen). The unsafest places for learners are encountering with dogs left without any care and similar. The safest place is a courtyard. It is very problematic for learners to cross the street. The reason is that teachers rarely talk about the rules of the road. Learners of third and fourth classes are kept off enough of violence. Nowadays the most popular children activities have the violence elements. That's why the child spending his time at home or with friends necessarily see violence scenes of human beings. Parents who inflict a punishment for children challenge other transgressions. The protest against parents punishments challenge new ones. Only benevolent family's environment influences psychological status. Teachers think

that learners' aggressive behaviour depends on a family. The opinion about violence kinds are almost accord. Children sometimes commit acts of violence but the forms of it aren't violently dangerous. School takes care of children. They organize various discussions about violence but it do not give perfect results. Not only school actions has an influence on learners safety. The children's safety also impact the family, friends, new technologies. Though school informs about the rules of the road, there still are casualties on the way. That's why we need to pay more attention on theoretical and practical activities. The information about learners' safety in the primary school are sift and accumulated.

The analysis constitute conditions independently formulate moral demeanor skill system for learners and teachers.

TURINYS

ĮVADAS.....	6
1. TEORINIS VAIKŲ SAUGUMO UGDYMO PAGRINDAS.....	10
1.1. Saugi vaiko aplinka kaip esminė ugdymo prielaida.....	10
1.1.1. Vaikas ir aplinka	10
1.1.2. Smurtą ir agresiją sąlygojantys psichologiniai ir socialiniai veiksniai.....	13
1.1.3. Agresiją, smurtą ir priekabiavimą aiškinančios teorijos.....	18
1.1.4. „Agresijos mokyklos“.....	24
1.1.4.1. Šeimos įtaka.....	24
1.1.4.2. Mokyklos įtaka	28
1.1.4.3. Žiniasklaidos įtaka.....	31
1.1.5. Vaikų saugaus eismo mokymas pradinėje mokykloje.....	33
1.2. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymo problemos.....	36
1.2.1. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymas.....	36
1.2.2. Mokykla - socialinių gebėjimų ugdytoja.....	38
1.2.3. Nauja pareigybė - socialinis pedagogas (darbuotojas).....	41
1.2.4. Socialinio darbuotojo pagalbos teikimo formos vaikams.....	43
2. VAIKŲ SAUGUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO PRADINĖJE MOKYKLOJE	
EMPIRINIS TYRIMAS.....	47
2.1. Tyrimo organizavimas ir metodai.....	47
2.2. Mokinių nuomonė apie jų saugumą.....	51
2.2.1. Vaikų saugumo veiksniai šeimoje	51
2.2.2. Vaikų saugumo veiksniai mokykloje.....	60
2.2.3. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymas kelyje.....	71
2.2.4. Smurto pavyzdžiai žiniasklaidoje ir vaikų saugumo kompetencijos.....	73
2.3. Mokytojų nuomonė apie vaikų saugumą.....	77
2.3.1. Vaikų saugumo veiksniai šeimoje	77
2.3.2. Vaikų saugumo veiksniai mokykloje.....	81
2.3.3. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymas kelyje.....	83
2.4. Rezultatų palyginimas.....	85
IŠVADOS.....	88
REKOMENDACIJOS.....	91

LITERATŪRA.....	93
PRIEDAI.....	96
1 priedas.....	97
2 priedas.....	100
3 priedas.....	109

ĮVADAS

Kasmet vis labiau išryškėja, kad nūdienė mokykla toli gražu nėra saugi užuovėja nuo visuomenėje egzistuojančių problemų. Vis dažniau girdime apie smurtą ir agresiją mokyklose. Gatvė laikoma pavojinga ir nesaugia aplinka vaikams, keliančia tėvų susirūpinimą. Nejaugi tokia taps ir mokykla. Apie smurtą tarp moksleivių perskaitome spaudoje, jį matome televizijos laidose, filmuose, girdime jaunimo muzikoje. Smurtas egzistuoja namuose, gatvėje, viešojoje vietoje. Ne išimtis ir mokykla. Tikriausiai ne vieną kartą apie muštynes, priekabas, reketą, šantažą mokykloje teko tiesiogiai išgirsti iš pačių vaikų. Smurtas mokymo įstaigose tampa tokia problema, kuri turi rūpėti ne tik tėvams ar mokytojams, bet visai visuomenei.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis 2000m. buvo 876 847 vaikų. Iš jų (15m. ir jaunesni), kuriems nustatytas invalidumas – 127 turėjo agresyvaus elgesio ir psichikos sutrikimus (Lietuvos statistikos metraštis, 2001).

Kiekviena valstybė, mąstydamą apie ateitį, pirmiausia orientuojasi į vaikus ir jaunimą - į saugią jų aplinką. Žiaurumas ir prievarta yra nenaujas reiškinys. Jau XIX šimtmetyje blogas elgesys su vaikais kėlė susirūpinimą. Valstybės ir vyriausybės vadovai, bei šalių dalyvaujančių specialiojoje Generalinės asamblėjos vaikų klausimais sesijoje atstovai patvirtino savo pareigą imtis veiksmų, skatinančių ir saugančių kiekvieno vaiko – kiekvieno žmogaus iki 18 metų amžiaus - teises. Visuomenė pasiryžusi gerbti visų vaikų orumą ir užtikrinti jų gerovę bei saugumą, teikti pirmumą vaikams, išnaikinti skurdą, nepalikti nė vieno vaiko nuošalyje (visos vaikus veikiančios diskriminacijos formos turi baigtis), rūpintis kiekvienu vaiku, mokyti kiekvieną vaiką, saugoti vaikus nuo žalojimo ir išnaudojimo (vaikai turi būti saugomi nuo bet kokių smurto, prievartos, išnaudojimo ir diskriminacijos veiksmų), išklaudyti vaikus ir užtikrinti jų dalyvavimą (privalome gerbti jų teisę išreikšti save ir dalyvauti visuose reikaluose), saugoti žemę vaikams (Šimaitis, 2002).

Šiuolaikinė mokykla - sudėtingas mūsų tikrovės atspindys. Visose ugdymo įstaigose egzistuoja daug problemų, kurios trukdo mokytojams ir mokiniams sėkmingai bendradarbiauti, kartais mokytojai nekompetentingi jas spręsti. Ugdymo įstaigos, siekdamos tik intelektualinės pertvarkos, užmiršo svarbiausią dalyką, kad jose turi būti daug laimingų vaikų klegesio. Socialinės vaikų problemos ypatingai aktualios, sudėtingos ir skaudžios, nes jos neatskiriama suaugusių gyvenimo dalis ir susijusi su vaiko prigimtimi, vystymusi, veikiama tiesioginių ir netiesioginių veiksnių. Didėja vaikų savižudybių, vaikų aukų skaičius, blogėja jų sveikata,

daug vaikų patenka į kolonijas. Ši padėtis sukėlė man susirūpinimą ir paskatino detaliau panagrinėti, kokios priežastys sukelia nesaugaus vaiko pojūtį.

Į pagalbą mokyklai pirmiausia ateina šios knygos: U. Mielke knyga „Gerai supraskime sunkius vaikus“, N. L. Gage, D. C. Berliner „Pedagoginė psichologija“, A. Maslow „Poreikių hierarchijos teorija“ ir kt.

Sutrikusio elgesio vaikai kelia didesnę nerimą ir susirūpinimą negu vaikai, turintys kitokią negalią. Niekada nekaltiname aklo, negirdinčio vaiko, kad jis negali būti toks, kaip kiti vaikai. Visi esame linkę manyti, kad sutrikusio elgesio vaikai gali atsakyti už savo poelgius ir veiksmus. Dažnai toks neteisingas suaugusiųjų požiūris į vaiką apsunkina jo socializacijos vystymąsi namuose, mokykloje ar bendravime su draugais.

Mūsų visuomenės tikslas - sustabdyti smurto grėsmę ir sukurti vaikams saugią aplinką augti, mokytis, subręsti fiziškai ir dvasiškai stipria asmenybe, tapti doru piliečiu.

Būtina pabrėžti, kad nėra kokios nors vienos universalios vaikų prievartą lemiančios priežasties. Jėgos vartojimą lemia įvairūs veiksniai – patirtis šeimoje, tėvų auklėjimas, socialinės ir kultūrinės aplinkos įtaka, alkoholio ir narkotikų vartojimas, žiniasklaidos poveikis. Kuo daugiau tokių rizikos faktorių galima rasti, tuo didesnė tikimybė, kad vaikas griebsis fizinės arba emocinės prievartos.

Dar praeitame dešimtmetyje JAV buvo pradėta rūpintis vaikų saugumu, smurto panaudojimo prieš juos. Tuo tarpu Lietuvoje tai nauja sritis, sunku gauti informaciją apie tokio pobūdžio Lietuvoje vykdomus projektus. Būna tikėtis, kad ir Lietuvoje greitai laiku bus pradėta labiau domėtis šia aktualia problema bei imta plačiau informuoti visuomenę apie priemones, kurių imamasi, siekiant užkirsti kelią tolesniam smurto plitimui.

Prieš pradėdant kalbėti apie smurtą, iš daugybės egzistuojančių smurto apibrėžimų, reikia suformuluoti vieną, naudojamą šiame darbe. *Smurtas prieš vaiką*- vaiko patiriama fizinė, emocinė, seksualinė ar ekonominė žala, atsirandanti dėl kito asmens netinkamo elgesio, jėgos vartojimo prieš vaiką (12- 18 m. asmenį) (Socialinio pedagogo žinynas, 2003).

Neretai vaikai ir suaugusieji linkę smurto sąvoką susiaurinti, apsiribodami mušimu, spardymu, kūno sužalojimu ir kitais apčiuopiamais veiksmais. Dar nesubrendo samprata, kad agresija prieš kitą asmenį - tai bet koks tyčinis bandymas padaryti kitam žalą.

Tyrimo naujumas ir praktinis reikšmingumas. Nauja tai, kad tyrime domėtasi ne tik smurto mastu, priežastimis, bet ir vaikų saugumo veiksniais ir kompetencijų ugdymo tobulinimu bei pedagogų atsakomybe, saugumo užtikrinimu.

Tyrimo problema. Saugumas yra tam tikras poreikis, kuris turi būti tenkinamas tiek mokykloje, tiek ir šeimoje. Ar vaikai nėra agresijos, smurto arba suaugusio aplaidumo auka.

Tyrime pasidomėta, kaip suvokiamas saugumas, kokie veiksniai įtakoja saugumą, ar ugdomos kompetencijos. Saugumo problema nėra nauja, pastaruoju metu jai skiriama vis didesnis dėmesys. Įvairių sričių specialistai ieško vaikų saugumui užtikrinančių prižasčių, pagalbos būdų. Mane sudomino pradinė mokykla, kur iki šiol nebuvo atlikto tyrimo vien tik pradinėje mokykloje. Tyrimo problema grindžiama ir keletu prieštaravimų:

- Prieštaravimas kyla tarp efektyviausio vaikų saugumo užtikrinimo ir realios padėties. Žodiniai mokymo metodai nedaro įtakos moksleivių saugumui realioje aplinkoje;
- Kitas prieštaravimas kyla tarp Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklai keliamų reikalavimų mokyti jaunąją kartą saugaus elgesio bei doros ir teorinės – metodinės bazės šiam tikslui įgyvendinti trūkumo.

Tyrimo hipotezė :

- Šeima, turinti problemų ir negaunanti reikiamos pagalbos, nėra pajėgi užtikrinti vaiko saugumo arba netgi tampa vaiko nesaugumo šaltiniu.
- Vaiko nesaugumo šaltiniai yra šeimos ir pradinės mokyklos socialinė ir fizinė aplinka.
- Mokykla negali atlikti prevencinio darbo organizatoriaus vaidmens dėl ryšių tarp mokyklos ir vaiko saugumą užtikrinančių institucijų stokos ir dėl to, kad pastarosios institucijos nemato mokyklos kaip partnerės.

Tyrimo objektas – vaikų saugumo veiksniai ir kompetencijų ugdymo tobulinimas.

Tyrimo tikslas – atskleisti vaikų saugumo situaciją ir pagrįsti vaikų saugumo užtikrinimo pradinėje mokykloje kompetencijos gaires.

Tyrimo uždaviniai:

- Mokslinės informacijos šaltinių analizės pagrindu pagrįsti vaikų nesaugumo priežastis; apibrėžti agresijos ir smurto sampratas; atskleisti efektyvaus vaikų saugumo kompetencijos ugdymo pradinėje mokykloje prielaidas.
- Atskleisti mokinių saugumo užtikrinimo situaciją pradinėje mokykloje.
- Apibendrinti tyrimo duomenis ir pateikti rekomendacijas pedagogams.
- Palyginti mokinių ir mokytojų gautus rezultatus.

Tyrimo dalyviai:

- Kiekybiniame tyrime į klausimus atsakinėjo dvi respondentų grupės: Kėdainių pradinė klasių mokiniai ir mokytojai. Vaikų saugumui ištirti buvo naudojamos anketinės apklausos 3-4 klasių mokiniams (100 moksleivių) ir 50 mokytojų. Tyrimas atliktas pradinėse klasėse 2005 - 2006m.
- Tyrime dalyvavo 150 tiriamųjų.
- Saugumo užtikrinimo ir ugdymo aspektais analizuotas moksleivių elgesys kelyje.

Magistro darbo struktūra: įvadas, du skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai.

Pirmajame skyriuje atskleidžiami vaikų saugumą didinantys rizikos veiksniai, analizuojama Lietuvos ir užsienio šalių pedagogų bei psichologų samprata apie agresiją ir smurtą, teoriškai analizuojama galimybė kaip vykdomas prevencinis darbas pradinėje mokykloje.

Antrajame skyriuje atskleidžiama pradinėje mokykloje moksleivių saugumo situacija, remiantis moksleivių ir pedagogų apklausos rezultatų analize ir apibendrinimu. Pateikiamos vaikų saugumo užtikrinimo kompetencijų gairės, tyrimo rezultatai, jų analizė ir apibendrinimas.

Prieduose pateikiamas terminų žodynelis ir anketos.

Literatūros sąrašą sudaro 54 informacijos šaltiniai .

1. TEORINIS VAIKŲ SAUGUMO UGDYMO PAGRINDAS

1.1.Saugi vaiko aplinka kaip esminė ugdymo prielaida

1.1.1.Vaikas ir aplinka. Kad vaikas galėtų sėkmingai augti ir vystytis, jam reikia užtikrinti psichologinį saugumą, atitinkamas materialines fizinės aplinkos sąlygas, stimuliuojančią saviugdai mokymosi aplinką. Kiekviena valstybė, prisiėmusi atsakomybę už ateitį, pirmiausia orientuojasi į vaikų ir jaunimo ugdymą ir šį procesą sąlygojančią saugią jų aplinką.

Tačiau skaičiai ir faktai liudija, kad vis daugiau vaikų netenka tėvų globos, nes pastarieji priklauso rizikos grupei, vis daugiau šeimų nepajėgia užtikrinti palankių vaiko ugdymui socialinių sąlygų. Visuomenės problemos – nusikalstamumas, skurdas, bedarbystė, neraštingumas, priklausomybės, atskirtis pažeidžia šeimas, jos nepajėgia atlikti savo funkcijų.

Problemos „persikelia“ į mokyklą. Socialinės vaikų problemos ypatingai aktualios, sudėtingos ir skaudžios, nes jos neatskiriama suaugusių gyvenimo. Kartais mokytojai nekompetentingi jas spręsti. Ugdymo įstaigose taip pat egzistuoja daug problemų, kurios trukdo mokytojams ir mokiniams sėkmingai bendradarbiauti, mokytis spręsti konfliktus ne prievartos būdu. Tuo tarpu, mokykla turėtų sukurti saugią aplinką mokymuisi bei asmenybės brandai. Sudaryti tokias sąlygas – ilgas ir sudėtingas procesas, reikalaujantis didžiulių pastangų iš švietimo organizatorių, mokyklų bendruomenių, tėvų bei pačių moksleivių .

Nėra kokios nors vienos universalios vaikų prievartą lemiančios priežasties. Jėgos vartojimą lemia įvairūs veiksniai: patirtis šeimoje, tėvų auklėjimas, socialinės ir kultūrinės aplinkos įtaka, alkoholio ir narkotikų vartojimas, žiniasklaidos poveikis. Kuo daugiau tokių rizikos faktorių galima rasti, tuo didesnė tikimybė, kad vaikas griebsis fizinės arba emocinės prievartos.

Dauguma anksčiau išvardintų smurto formų egzistuoja mokykloje. Smurtui mokyklose bei visuomenėje rasti, įtakos turi labiau vertinamas sportas, fizinė jėga, kūno grožis, materialinė gerovė nei žmogaus meniniai sugebėjimai, dvasiniai, estetiniai dalykai. Mokyklos ir mokytojų įtaka mokiniui yra svarbi. Mokytojas gali susikalbėti ir su probleminio elgesio vaiku, svarbu kaip jis tą darys. Paprastai klasės skriaudikai trūksta bendravimo, socialinių, mokymosi įgūdžių. Jis dažnai auga sunkioje šeimoje, kur pats yra skriaudžiamas, jaučiasi nesaugus. Mokykloje pradinukas stengiasi atsigriebti, galvoja, kad skriausti, žeminti, mušti labai šaunu. Iš tikrųjų tuo siekia pagarbos, dėmesio bei meilės (Prascevičienė R., 2000).

Agresyvumas - tai vaikų sutrikimas, kurio atsiradimo priežastys gali būti labai įvairios ir labai skirtingai pateikiamos. Dažniausiai visos priežastys yra skirstomos pagal dvi teorijas: etologinę ir bihevioristinę.

Priežastys lėmusios agresyvumą ir nulemtos **etologinės teorijos** yra šios:

- genetiniai veiksmi;
- motinos sveikata nėštumo metu;
- personalo elgesys gimdymo metu;
- deguonies stoka per gimdymą;
- hipokinezija (judėjimo stygius).

Priežastys gali būti siejamos su etologine teorija, kur manoma, kad elgesys keičiasi tiek kokybiškai, tiek kiekybiškai įgimtiems veiksniams sąlygojant su aplinka (R. Žukauskienė, 1996).

Priežastys siejamos su kita teorija – bihevioristine - yra keturios. **Bihevioristinė teorija** teigia, kad žmogus mokosi stebėdamas kitus žmones:

- agresyvumą skatinanti ir įtakojanti aplinka;
- perimtas agresyvaus elgesio modelis – socialinis modeliavimas;
- paveldimumas;
- lytis.

Dažniausiai vaikų elgesio ir emocijų problemos atsiranda artimiausioje vaiko aplinkoje: namuose, darželyje ar mokykloje, kur vaikai gali perimti jiems priimtino (ar įdomaus) elgesio modelį. Dažniausiai vaikai perima animacinių filmų vaikams herojų veiksmus ir poelgius neatsirinkdami, o kartais ir neatskirdami teisingų elgesio normų nuo blogų. Paskui jas panaudoja žaisdami, tenkindami savo poreikius.

Aptariant paveldimumo priežastį galima teigti, kad didelė ir svarbi priežastis yra paveldimumas. „Trisdešimt procentų visų tirtų atvejų parodė, jog tikri vaikų tėvai pasižymėjo agresyviu elgesiu, buvo antisocialiniai asmenys“ (U. Mielke, 1997, p. 67). Tėvai patys dažnai pasižymi nevaldomomis emocijomis ir temperamentu.

Dažnai kaip viena iš agresyvumo priežasčių yra nedarna šeimose, kuriose vaiko ugdymas paliktas savieigai. Pirmiausia tokiose šeimose agresyvus elgesys dažnai pastebimas per vėlai. Vaikų agresyvumo priežastimi galima laikyti tėvų nesutarimus auklėjant, tėvų nebuvimas, prižiūrinių asmenų kaita ir kt.

„Nekyla abejonių, kad agresyvus elgesys priklauso nuo lyties. Gydomų vaikų tarpe mergaitės sudaro tik 10 – 15 % procentų“ (U. Mielke, 1997, p. 68). Berniukai dažniau nei mergaitės

pasižymi šiuo elgesio sutrikimu, šio reiškinių įtaka galima laikyti agresyvumą skatinančius berniukų žaislus ir žaidimus.

Visuomenės faktorių įtaka. Visuomenėje nusistovėjusios kultūrinės normos taip pat gali palaikyti, propaguoti taip vadinamą „smurto kultūrą“. Skurdas, bedarbystė, diskriminacija, socialinė atskirtis, skyrybos, tėvų nebuvimas (emigracija), didelis darbo krūvis - visa tai didina smurtinio elgesio pavojų. Didelę įtaką turi ir artimiausia vaiko aplinka – kiemas, kaimynystė. Galimybė įsigyti alkoholio, narkotikų, šaunamųjų ginklų, nusikalstamumas rajone bei gyventojų abejingumas netinkamam elgesiui, sudaro sąlygas paauglių smurtui įgyti vis didesnę pagreitį. Prievarta tarsi praranda ribas, tampa visuomenėje įteisintu, normaliu reiškiniu (Hurrelmann & Unverzagt, 2001).

Gil (1983) pristatydamas aplinkos streso modelį, išskiria aplinkos sukeltą stresą kaip vieną iš priežasčių, galinčių turėti reikšmės smurto ir prievartos pasireiškimui. Pasak autoriaus, jei nebūtų tokių aplinkos stresorių kaip skurdas, bedarbystė, menkas išsilavinimas, prievartos lygis būtų mažesnis (Būti tėvais, 2002).

Norint sumažinti agresyvių elgesį mokyklose, gatvėse, visuomenėje svarbus žingsnis yra keisti mąstymo būdus skatinančius tokį elgesį. Jaunuoliai - namie, gatvėje, mokykloje, priešais televizijos ekraną – yra apsupti agresyvios patirties, kuri lemia greitą ir ilgalaikį smurto išmokimą. Agresyvūs patyrimai, pateikiami su įvairiomis „padaryk tai pats“ detalėmis, lengvai prigryja, dažnai sukelia jaunimo susižavėjimą, atrodo beskausmiai, nežalingi ir, svarbiausia, sėkmingi. Tad kodėl nepasielgus taip pat ?

Agresijos pamokos sėkmingai tęsis ir bus naudojamos, jei svarbūs jaunimui žmonės toliau palaikys tokį elgesį ir mąstymą. Nelaimei, tokio principo, „kas stipresnis, tas teisesnis,“ palaikymas yra dažnas visuomenėje. Dauguma jaunuolių mano, kad bus kaip nors nubausti ar pažeminti jei nepanaudos jėgos kuomet, pasak tėvų, draugų, ją reikėjo panaudoti. Toks spaudimas auga tarp vis jaunesnių vaikų, tiek berniukų, tiek mergaičių (Goldstein A. P., 1998).

Paprastai, kuo daugiau rizikos faktorių veikia vaiką, tuo realesnė tikimybė, kad anksčiau ar vėliau jis gali tapti agresyviu. Šeimos faktoriai vystantis agresijai svarbesnis ankstyvoje vaikystėje, o draugų, aplinkos poveikis – paauglystės metais. Faktoriaus buvimas jokių būdų nereiškia, kad vaikas taps agresyvus (ir atvirkščiai). Didesnę tikimybę naudoti prievartą turi alkoholikų, narkomanų bei toksikomanų, menką išsilavinimą turinčių tėvų ir nepilnamečių tėvų vaikai. Skriaudėjais gali tapti ir tie, kurie patyrė socialinę izoliaciją, neturi draugų, giminių, artimųjų. Ankstyva intervencija, siekiant sumažinti rizikos faktorius, gali žymiai sumažinti ir agresyvių vaikų ir paauglių elgesį. Siekiant užtikrinti vaikams saugią vaikystę be smurto ir agresijos, pirmasis žingsnis yra tėvų švietimas.

Fizinė aplinka. Objektai (laiptai, mokyklos grindys, kabinetai, sporto salėje esantys įrengimai ir kt.) keliantys pavojų vaikų saugumui, priskirti fizinei aplinkai. Spręsdama mokymo, lavinimo ir auklėjimo problemas mokykla siekia užtikrinti mokinių fizinį saugumą: rūpinimasis kūno ir aplinkos švara, sveikata, sveika mityba, pakankamas fizinis aktyvumas, saugos reikalavimų vykdymas, higienos reikalavimų vykdymas ir kt.

Mokinių sveikata rodo, kaip aplinka veikia augantį organizmą. Mokykla turi užtikrinti tvarkingą ir sveiką aplinką pamokų ir pertraukų metu. Pagrindinė mokinio darbo vieta mokykloje - klasė, kabinetas, laboratorija (Vaitkevičius J., 1995). Jie turi būti suplanuoti ir įrengti atsižvelgiant į galiojančius higienos reikalavimus. Klasės, kabinetai turi būti tinkamai šildomi ir vėdinami. Didelę įtaką mokinio savijautai, darbingumui turi triukšmas ir apšvietimas. Triukšmą klasėje labai padeda mažinti architektūra ir gera statyba, interjeras, mokymo proceso organizavimo, mokinio elgesio reguliavimo priemonės. Klasėje triukšmas per pamoką neturi viršyti normų. Apšvietimas turi būti pakankamas ir tolygus, taip pat atitikti reikalavimus.

Pasirenkant baldus klasėje, būtina atsižvelgti, kad jų konstrukcija ir išdėstymas nežalotų mokinių sveikatos, kad iš darbo vietos mokinys gerai matytų vaizdines priemones, kas rašoma lentoje, ir gerai girdėtų mokytojo kalbą (Vaitkevičius J., 1995). Mokinys privalo sėdėti suole, atitinkančiame jo ūgį. Sėdėjimo vieta turi būti parenkama, atsižvelgiant į jo regėjimą, klausą ir vaiko patologiją.

1.1.2.Smurta ir agresiją sąlygojantys psichologiniai ir socialiniai veiksniai. Atliekant veiksmų analizę ir apibendrinant jos rezultatus, naudojami Maslow teorija. Maslow vienas iš humanistinės psichologijos kūrėjų, visą savo darbą siejo su asmenybės augimo ir tobulėjimo reiškiniais. Jis įnešė reikšmingą teorinį indėlį kuriant alternatyvą biheviorizmui ir psichoanalizei. Jis ištyrė *savęs aktualizavimo* procesą, kurį galima apibūdinti kaip asmenybės formavimosi procesą, jo potencialių galimybių vystymąsi, sąlygojamą tiek vidinių, tiek išorinių veiksmų.

Maslow išskyrė aktyviausių žmonių būdingiausias savybes, tačiau pabrėžė, kad šios savybės toli gražu nėra tobulos. Jos gali kelti kitiems nepasitenkinimą, susierzinimą, kai kada tokie asmenys būna valdingi, egocentiški, pikti, patiria depresiją. *Aktualizavimasis* - tai ne ideali būseną, tai ne problemų nebuvimas, atvirksčiai - tai judėjimas sudėtingų ir realių problemų link, atmetant menkas ir tariamas problemas. Kita vertus, savęs aktualizavimosi atmetimas individui sukelia neurozes. Būti sveiku – vadinasi, save aktualizuoti. Tačiau ne visi žmonės pajunta aktualizacijos poreikį. Tai aukščiausias poreikis, iki jo reikia priaugti. A. Maslow iškelia fundamentalių poreikių hierarchijos koncepciją; poreikiai auga nuo žemiausių

(fiziologinių) iki aukščiausių (aktualizavimosi) poreikių. *Maslow teorija efektyvi todėl, „ kad ji numato intymius ir pasitikėjimu grįstus žmonių santykius“*. Šių poreikių patenkinimas atveria žmogui galimybę patenkinti aukščiausią poreikį. Pastarojo paskatinimas padeda žmogui dvasiškai pasveikti. A. Maslow siūlo pagalbą be kišimosi. *„Visus sprendimus žmogus turi priimti pats, prieš tai viską suvokęs ir išsiaiškinęs, pripažinęs savo klaidas ar trūkumus“* (Leliūgienė I., 2003). Tačiau pastarasis veiksmas įmanomas tik esant palankiems kaitai santykiams. Taigi santykiai, socialinė aplinka gali lemti asmenybės tapsmą, teigiamai arba neigiamai sąlygoti vaiko asmeninę ir socialinę raidą, jo ugdymą.

Psichologiniai smurtą ir agresiją sąlygojantys veiksniai. Agresyvų ir smurtinį elgesį aiškinančių teorijų yra daug ir labai įvairių, sudėtinga ir jų klasifikacija. Šiame skyrelyje pristatomos teorijos remiasi asmens fiziologinėmis, psichologinėmis, emocinėmis savybėmis bei santykiu su aplinka.

Hurrelmann & Unverzagt (2001) teigia, kad *smurtinis elgesys* susijęs su asmens psichiniais procesais. Vaikų agresiją sukelia vienas po kito sekantys nusivylimai, kada net mažiausias draudimas gali atverti agresijos sklendę. Prievarta sau ir kitiems rodo buvusias frustracijas, kuomet vaikas buvo atmetas, izoliuotas, vienišas. Čia kalbama ir apie savikontrolės stoką, pykčio nevaldymą, emocinę priklausomybę ir perdėtą baimę tą ryšį prarasti. Polinkiui smurtauti įtakos turi ir sudėtingas vaiko charakteris, hiperaktyvumas, impulsyvumas, dėmesio sukonzentravimo problemos, menki socialinių problemų sprendimo įgūdžiai : vaikai supranta kitų vaikų elgesį kaip priešišką ir nesugeba rasti agresyvių konfliktų sprendimo būdų.

Nors smurtas egzistuoja ir tarp kūdikių bei mažamečių vaikų, visgi pavojingiausi jie tampa paauglystėje. Berniukai daugiausia smurtauja vėlyvoje paauglystėje ar ankstyvoje jaunystėje, laikui bėgant šis polinkis slūgsta. Mergaitėms smurto protrūkis pasireiškia ankstyvoje paauglystėje. Berniukai labiau nei mergaitės linkę vartoti fizinę ir žodinę agresiją. Priešingai jiems, mergaičių tarpe dažnesnė „netiesioginė“ (emocinė) agresija: draugystės nutraukimas, ignoravimas, apkalbos, bandymas į jas įtraukti kitas mergaitės ir pan. ([http:// www.safeyouth.org/ teens / topics/# references](http://www.safeyouth.org/teens/topics/#references)).

Kalbant apie tai, kad smurtiškas elgesys susijęs su smurtautojo psichiniais procesais, dažniausiai sutinkamas aiškinimas apie smurtautojo impulsų kontrolės nebuvimą. Z. Freud mano, kad agresija yra instinktyvus ir neišvengiamas elgesys . Instinktų tikslas – mažinti įtampą ar sužadlinimą iki minimumo ir galiausiai visiško išnykimo. Z. Freud teigia, kad agresija yra impulsas, kurį privalo kontroliuoti stiprus asmenybės *ego* arba kontrolės centras. Smurtautojo asmenybės neramumai silpnina jo *ego*. Kuomet individui kyla pyktis ir atsiranda

staigūs prievartos impulsai, jo ego yra užvaldomas ir savikontrolė laikinai prarandama (Būti tėvais, 2002).

Agresija yra apibrėžiama, kaip neteisingas ir visuomenėje nepriimtinas elgesys. „Agresija (aggression) - elgesys, kuriuo simboliškai ar fiziškai reiškiamas priešiškas, kenkiama kitam žmogui“ (Gage N.L., Berliner D.C. 1994, p. 579). Tokio elgesio tikslas yra pakenkti kitam žmogui psichologiškai ir fiziškai. Agresyviu elgesiu yra laikomas ir toks elgesys, kurio tikslas sunaikinti ar sugadinti kito asmens nuosavybę. Iš šių tikslų išskyla dvi agresijos rūšys:

- instrumentinė agresija (ginčai dėl objektų, teritorijų, privilegijų);
- į asmenį orientuota agresija (specialiai puolamas ir atakuojamas kitas žmogus) (Žukauskienė R., 1996).

Agresyvūs veiksmai gali būti 3 rūšių: **atsitiktiniai**, neturint tikslo pakenkti. **Instrumentiniai**, kai vaikas apgalvotai, specialiai imasi agresijos siekdamas savo tikslų. **Priešiški** – kai vaikas agresyviai elgiasi norėdamas sukelti skausmą kitam asmeniui. Agresija, kuri nukreipta į kito asmens fizinį žalojimą, kyla iš žmogui būdingo „kovos“ instinkto. Agresiją jis apibūdina kaip sukauptą jėgą, kurią reikia išlieti dažniausiai atsakant į tam tikrus stimulus. Šie autoriai pyktį apžvelgia kaip žmogaus įgimtą, natūralią reakciją, kovingą energiją, kurią reikia išlieti, antraip ji peraus į pasyvią agresiją. Daugelį metų agresyviems žmonėms buvo siūloma susirasti saugų būdą išlaisvinti šią įgimtą energiją: „nuleisti garą“ daužant pagalvę ar kriaušę. Pastaraisiais metais mintys apie tokį agresijos iškrovimą pasikeitė kaip ir idėja, kad agresija įgimtas ir neišvengiamas instinktas. Tai buvo tik patogus, bet neteisingas mitas (Goldstein A. P., 1998).

Dollard (1939) frustracijos - agresijos teorija teigia, kad frustracija visada lydi agresijos, o agresija kyla iš frustracijos. Skirtingai nei Freudas, kuriam agresija – įgimtas atsakas, Dollard tikėjo, kad agresija yra sužadinama tik frustruojančių situacijų ir įvykių. Autorius pristato ir agresijos perkėlimo reiškinį, kai negalėdamas atvirai ir tiesiogiai išlieti agresyvių jausmų ant tikrojo pykčio objekto, asmuo randa „pavduojantį“ objektą. Tokiu būdu pyktis nukreipiamas į kitus, dažnai į visai niekuo dėtą asmenį (<http://www.nursingstandard.co.uk/archives/vol2-27/research.html>).

Agresyvus elgesys (pranc. agressif – aukštinantis save, karingas, iš lot. aggredior – puolu) – veiksmai, kurių tikslas sukelti moralinį arba fizinį poveikį kitam asmeniui. Psichologijoje yra daugybė agresyvumo paaiškinimų. Psichoanalitikų, tradiciškai agresyvus elgesys aiškinamas kaip užslopintų, nevalingų (nesąmoningų) potraukių išraiška neobiheviorizmo – kaip frustracijos rezultatas, kognityvinės psichologijos – kaip disonanso (neatitikimo) reiškiniai subjekto pažintinėje sferoje. Pasitaiko ir biologiškų agresyvumo pasireiškimų kaip įgimtų bruožų, tačiau tai neturi griežto mokslinio patvirtinimo. Norint suvokti konkrečius agresyvaus

elgesio aktus, būtina nustatyti, kokią vietą jie užima bendroje individo ar grupės veikloje: pavyzdžiui, parodyti, ar agresyvus elgesys yra neadekvati psichologinės apsaugos afekto būsenos forma, ar jis turi savo tikslą pereidamas į ypatingą individualią ar grupinę veiklą. Agresyvus elgesys gali būti betarpiškas, t. y. tiesiogiai nukreiptas į erzinantį (dirginantį) objektą, arba žmogus, dėl kokių nors priežasčių negalėdamas nukreipti savo agresijos į jį veikiantį dirgiklį, ieško saugesnio būdo atsipalaiduoti. Kadangi viešai demonstruojamas agresyvumas yra smerktinas dalykas, gali atsirasti mechanizmas, nukreipiantis žmogaus agresiją į save patį (autoagresija – savęs žeminimas, savo kaltės ieškojimas ir t.t.). Agresyvus elgesys gali būti gerai paslėptas charakterio ypatumas: pvz., vaikas triukšmingai uždaro duris, apsimetęs, kad nepastebėjo įeinančio žmogaus, ir pan.

Išskiriama vadinamoji instrumentinė (daiktinė) ir priešiška agresija. Pirmoji – nurodo veiksmą, nukreiptą į neutralaus tikslo siekimą, antroji – siekimą sukelti kam nors kančią. Dauguma vaikų agresyvių veiksmų yra instrumentiniai (daiktiniai), susiję su daiktais vaikai atiminėja vienas iš kito žaislus, gina savuosius, kad jų niekas nepaimtų ir pan.

Ugdymo procese agresiją reikia skirti nuo atkaklumo, kai ginamos turto teisės (pvz., atsisakymas leisti paimti žaislą), arba nuo savanaudiško užsispyrimo. Viena iš ugdymo užduočių ir yra išmokyti vaikus socialiai priimtinių atkaklumo formų ir tuo pat metu padėti išvengti netoleruotino agresyvaus elgesio (Leliūgienė I., 2003). Ugdytojai tuėtų suprasti, kad agresija yra labai stabili ir kenksminga tiek agresoriui, tiek jo aukom, todėl labai svarbu yra teisingai iširti priežastis ir pagal jas taikyti elgesio koregavimo būdus.

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko agresyvumas – tai emocijų išraiška. Emocijos yra pagrindinis indikatorius, analizuojant konkretaus vaikos savęs aktualizavimo proceso vyksmą ir planuojant jo korekcijas. Todėl analizuojant agresyvaus vaiko elgesį reikia paanalizuoti ir netinkamą vaiko elgesį galinčias sukelti emocijas. Emocijos galinčios sukelti afektą, t.y. reakciją į situaciją, kurios pagrindas – vidinis konfliktas, tarp norų ir galimybės juos įgyvendinti yra šios: pyktis, pasibjaurėjimas, neapykanta ir t.t. (afektas iš lotynų k. afektu – dvasios sujaudinimas) yra staiga išskylančios, audringai pasireiškiančios, trumpai besitęsiančios jausminės būsenos) (Jacikevičius A., 1994).

Socialinis aspektas. JAV psichologės Virdžinijos Satir žodžiais, visų tarpusavio nesusipratimų, agresijos, konfliktų, nesugebėjimo mokytis ir ilgalaikių asmenybės problemų pirmoji priežastis *nelygiateisis bendravimas*. Įsivaizduokim vieną stovintį, o kitą klūpantį. Klūpantysis dažniausiai galvoja: „Kai aš atsistosiu, duosiu jam į kailį“. Nelavinant asmens jausmų ir proto, negali būti puoselėjami ir gabumai, žmogus tampa trumparegiškas ir savanaudis, meilę kam nors keičia neapykanta kam nors. *Lygiateisis bendravimas* ir

suaugusiam, ir vaikui garantuoja visišką laisvę, leidžia laisvai atskleisti savo esmę, mintis ir norus.

Kai vaikui netrukdoma įgyvendinti poreikį būti pastebėtam, išgirstam, išklausytam, suprastam ir priimtam tokiam, koks yra, jis auga sveikas ir ramus.

Psichologas A. Dreikursas teigia, kad svarbiausias vaiko poreikis yra priklausyti grupei ir užimti joje savo vietą. Kai vaikas nesijaučia reikalingas, pripažinimą stengiasi išsikovoti netinkamai elgdamasis:

- reikalaujamas dėmesio (triukšmauja, pareiškus pastabą, trumpam nurimsta);
- demonstruodamas jėgą (elgiasi panašiai kaip ir minėtu atveju, tik pareiškus pastabą nenurimsta, vis tiek elgiasi nenurimstamai ir net blogiau);
- kerštaudamas (pasijutęs nemylimas, silpnesnis, paniekintas, neteisingai nubautas, pradeda žeisti kitus, spardo, stumdo).

Aplinką, kaip gamtinę, taip ir socialinę, galima *laikyti trimate erdve. Jos mastai – neapibrėžtumas, dinamiškumas ir sudėtingumas.*

- Pirma, aplinkoje vyksta netikėti ir nenumanomi įvykiai.
- Antra, per tam tikrą laiką joje vyksta pasikeitimai.
- Trečia, kuo daugiau veiksnių, tuo aplinka sudėtingesnė.

Kai kurie bendrosiose, dalykų („Aš ir pasaulis“, kūno kultūros) bei integruojamose programose (pvz., Formalioji sveikatos ugdymo programa) keliami tikslai bei uždaviniai gali būti siejami su saugumo prevencija. 1997 metų Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos Bendrosiose programose teigiama, kad „*bendrasis ugdymas, visų pirma, grindžiamas mokinio patirtimi ir siejamas su augančio žmogaus asmeninėmis, šeimos, artimiausios aplinkos, tautos ir krašto problemomis*“ (Bendrosios programos, 1994, p.528). Saugumo prevencija yra ne tik asmeninė ar šeimos, bet ir tautos, ir valstybės problema. Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO), išanalizavusi Europos šalių sveikatos ugdymo problemas, rekomendavo bendruosius sveikos gyvensenos ugdymo komponentus, tarp kurių vaikų saugumo bei nelaimingų atvejų prevencija. Atsižvelgiant į Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) rekomendacijas, Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos **formaliosios sveikatos ugdymo programoje** (Bendrosios programos, 1994) numatyta:

- Suteikti žinių apie faktorius, kurie įtakos žmogaus santykiams, apie būdus, kuriais fizinė ir socialinė aplinka veikia sveikatą; apie maitinimąsi, poilsį ir darbą, augimą ir fizinį aktyvumą;

- Ugdyti įgūdžius, kurie skatintų racionalius sprendimus ir poelgius, valdytų konfliktus ir stresus, ugdytų pagarbą sau ir kitiems, skatintų naudotis įgytomis žiniomis ir įgūdžiais kasdieniniame gyvenime.

Vaikų saugumui palanki ir **kūno kultūros programa** (Pradinių klasių programos, 1992, p.157), kurios esmė programoje apibūdinama kaip vaiko *motorikos* ir laikysenos tobulinimas, *savivokos* formavimas. Ji pratina orientuotis erdvėje ir saugiai joje gyventi. Kūno kultūra sudaro palankias sąlygas vaiko *fiziniam, psichiniam ir socialiniam vystymuisi*. Jos tiksluose numatyta: ugdyti sampratą, kad sveikatos saugojimas ir stiprinimas yra visuotinis gėris, kurį galime ir privalome kurti patys; formuoti motorikos įgūdžius, kurie padėtų vaikui elgtis adekvačiai įvairiomis situacijomis; mokyti pažinti fizinių gebėjimų ribas; mokyti jausti esantį šalia ir ugdyti atsakomybę už jį.

Esminis naujųjų programų pokytis, lyginant su ankstesnėmis (1994,1997), tas, kad dabar jau aiškiai pabrėžiamas **kompetencijos ugdymas**. Programų sudarytojai, remdamiesi Europos Komisijos dokumentais, asmens kompetenciją apibrėžia kaip „*žinių, gebėjimų bei nuostatų visumą, įgalinančią kelti prasmingus tikslus bei jų siekti, mokytis visą gyvenimą, būti aktyviu piliečiu ir dalyvauti visuomenės gyvenime...*“ (p.9). Pabrėžiama, kad „*pradinėje mokykloje daug dėmesio turi būti skiriama kiekvieno moksleivio kompetencijos, orientuotos į aktualias gyvenimo visuomenėje reikmes, ugdymui.*“ Pabrėžiama ir tai, kad mokomoji medžiaga moksleiviams tampa aktuali, prasminga, vertinga, jeigu jis:

- ieško informacijos įvairiuose šaltiniuose, apibendrina, perteikia kitiems;
- tyrinėja aplinką, kaupia išsamius ir visapusiškus duomenis, idėjas, faktus, juos grupuoja, klasifikuoja, analizuoja, sintetina, kritiškai vertina;
- identifikuoja problemas, ieško jų sprendimų;
- formuluoja hipotezes, tikrina jų pagrįstumą;
- daro sprendimus ir juos koreguoja, atsižvelgdamas į besikeičiančias aplinkybes;
- aiškina, pristato savo darbo rezultatus;
- vertina užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo sėkmingumą ir t.t.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos pradinės mokyklos programose 1992-2003 metų laikotarpiui daug dėmesio skirta vaikų sveikos ir saugios gyvensenos ugdymui, tačiau konkretaus, koncentruoto programinio pagrindo su aiškiais tikslais ir uždaviniais neturi, todėl jie ugdymo praktikoje gali būti laisvai interpretuojami. Sprendžiant iš pasaulio pažinimo: „Aš ir pasaulis“ programoje pateiktų ugdymo rezultatų – *gero saugaus elgesio taisyklių įsisavinimo*, galima teigti, kad saugios gyvensenos ugdymas Lietuvos pradinėje

mokykloje iki 2004 metų buvo labiau orientuotas į žinias, bet ne gebėjimą pasinaudoti žiniomis kasdieniniame gyvenime.

1.1.3. Agresiją, smurtą ir priekabiavimą aiškinančios teorijos.

Priekabiavimas (angl. bullying) – tai tyčinis, pasikartojantis agresyvus bendraamžių elgesys, nukreiptas į silpnesnį vaiką, siekiant sukelti jam fizinį skausmą.

Vaikai pradinėje mokykloje pačiais įvairiausiais būdais vieni iš kitų tyčiojasi, kabinėjasi, skaudina vienas kitą.

Priekabiavimas – tai:

- pravardžiavimas;
- erzinimas;
- grasinimas;
- mušimas;
- spardymas;
- kumščiuojimas;
- stumdymas.

Taigi priekabiavimas apima ištįsą spektrą agresyvaus vaikų elgesio. Priekabiavimą galima skirstyti į tiesioginį ir netiesioginį:

- **tiesioginis priekabiavimas** - kai vaikas atvirai puolamas, užgauliojamas savo bendraamžių;
- **netiesioginiu priekabiavimu** - vadiname tokį elgesį, kuomet vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos.

Taigi apibrėžiant, kas tai yra priekabiavimas, svarbu pažymėti tokius pagrindinius šio elgesio bruožus:

- priekabiavimas – tai tyčiniai sąmoningi veiksmai;
- šis elgesys yra pasikartojantis, t.y. tyčiojimas vyksta ne vieną kartą;
- vaikas, iš kurio tyčiojamasi, paprastai negali pats apsiginti.

Priekabiavimas labai dažnai vyksta mokykloje: klasėse, koridoriuose, tualetuose, valgykloje, bibliotekoje. Priekabiavimas beveik visuomet vyksta tokioje vietoje ir tokiu metu, kuomet suaugusieji nemato, kas vyksta. Kaip matyti iš priekabiavimo apibrėžimo, priekabiavimo situacijoje yra ne mažiau kaip du dalyviai: priekabiautojas ir auka. Tačiau dažniausiai situacijoje dalyvauja ne tik besityčiojantis vaikas ir jo auka, dažnai priekabiavimo situaciją stebi ir kiti vaikai.

Kalbant mokykloje su vaikais, moksleiviai neigiamai žiūri į priekabiavimo reiškinį ir nenori į jį įsitraukti. Mokiniai mano, kad priekabiavimo aukoms reikėtų padėti, tačiau retai imasi

realių veiksmų, kad pakeistų situaciją. Kodėl? Priekabiavimą stebintys vaikai neretai bijo, kad padėdami aukai gali patys tapti priekabiavimo aukomis ir gali būti skriaudžiami.

Šie vaikai dažnai jaučia kalbę, kad nepadeda priekabiavimą patiriantiems vaikams, tačiau bijo pranešti kam nors apie tai, kas vyksta ir būti laikomi „skundikais“. Situacijos „stebėtojai“ jaučiasi nesaugūs ir bejėgiai, kad imtųsi kažkokių priemonių prieš priekabiavimą. O kartais šie „stebėtojai“ pasiduoda bendraamžių spaudimui ir patys įsitraukia į priekabiavimą, pradeda kabinėtis, tyčiotis iš kitų vaikų.

Kalbantis su mokiniais paaiškėjo, kad tyčiojimosi situacijos stebėtojai dažniausiai yra „žiūrovų auditorija“, kuri stebi priekabiavimą ir nesiima jokių veiksmų. Toks stebėjimas tik dar labiau skatina tyčiojimąsi, nes priekabiautojas tokiu būdu geriau įtvirtina savo jėgos statusą. Žymiai retesniais atvejais priekabiavimą stebintys vaikai yra aktyvūs ir stengiasi įsikišti į priekabiavimo situaciją ir padėti aukai (Povilaitis R., 2004).

Priekabiavimas – neteisingas su kuo pasielgimas, nuoskauda. Yra daug skriaudos rūšių fizinė, emocinė, seksualinė. Jos visos skaudžios ir žeidžia vaikus bei suaugusius. Pradinukai daugiausia muša vieni kitus ranka, mušasi įvairiais daiktais, smogia, stumdosi, sukelia bet kokį skausmą, o kartais kyla kūno sužalojimo grėsmė. Daugelis vaikų nedrįsta kalbėti apie tai, todėl nesulaukia jiems būtinos pagalbos. Dalis vaikų mano, kad atskleisdami paslaptį, jie padarys žalos sau, dar kiti mano, kad niekas jais nepatikės ar jų neapgins (Selminstraitienė D., 2003).

Smurtas, kaip blogas įprotis. A. P. Goldstein (1998) kalbėdamas apie smurtą, jį lygina su žalingu įpročiu, o smurtavimą – su priklausomybe nuo šio įpročio. Kai kuriems jaunuoliams sunku atsisakyti agresijos, kadangi ji gerai įsisavinta. Autorius rizikuoja ir teigia, kad iš tikrųjų agresyvus elgesys turi daug panašumų į priklausomybę narkotikams, alkoholiui, tabakui, azartiniams žaidimams ir kitiems žalingiems įpročiams.

Agresijos panašumai į kitas tradicines priklausomybes:

- ilgalaikis, pakartotinai naudojamas elgesys. Nuolat agresyvūs jaunuoliai yra linkę tapti agresyviais suaugusiais;
- elgesys, kuris suteikia trumpalaikį pasitenkinimą, bet ilgalaikes pasekmes. Nepaisant paprasčiausio pasitenkinimo ir malonumo, kurį suteikia smurtas, yra manančių, kad smurtiniai veiksmai lydimi fizinių jausmų antplūdžio (panašaus į „kaifą“);
- agresija dažnai lydima neiginių: „aš to nepadariau“, „aš nenorėjau“, „ne aš pradėjau“. Tokie neigimai ir atsakomybės priskyrimas kitiems yra narkomano atsakas į kritiką, taip pat dažnas agresoriaus atsakas;

- agresija aprašoma kaip elgesys, kurį sunku kontroliuoti, sumažinti ir jaučiama priklausomybė. Po tam tikro laiko kai agresija nebuvo naudojama, tikėtinas grįžimas atgal į agresyvius veiksmus;
- tai elgesys naudojamas įvairiomis progomis: norint sumažinti stresą, susidūrus su nemalonumais, susikivirčius, norint pakeisti neigiamą nuotaiką ar sumažinti fizinį sužadimą ir kt.;
- elgesys paremtas ne tik faktu, kad tai „geras jausmas“, bet ir paskatinimu iš aplinkinių, draugų, ypač žiniasklaidos ir bendruomenės tradicijų;
- agresiją lydi padidintas dėmesys tokiems elgesio būdams kaip narkotikų vartojimas, azartiniai žaidimai ir kt. Taip pat pastovūs smurtautojai gali žiūrėti daugiau televizinio smurto nei tie, kurie nelinkę smurtauti;
- agresija - tai elgesys, kuris kelia didžiulį pavojų fizinei ir psichinei sveikatai, asmens gerbūviui, ar net baigiasi sužeidimais ir mirtimi.

Agresyvaus vaiko elgesio požymiai. Agresyvumas, kaip ir kiti sutrikimai turi jam būdingus elgesio požymius. Bet dažniausiai agresyvumą gali byloti tokie fiziologiniai požymiai kaip atsipalaidavę raumenys, ilgai trunkantis nevaikščiojimas (iki 15 – 16 mėn.), dažnas verkimas be aiškios priežasties arba nenatūralus pasyvumas, tylėjimas. Taip prie tokių požymių gali būti priskiriami ir šie požymiai:

- isteriškas klyksmas vos palietus vaiką;
- mažylio nereagavimas į garsus, temperatūros pokyčius, šviesą;
- vėlyvas pradėjimas kalbėti (apie 1,5 m.);
- neteisingi regėjimo kontaktai (neseka barškučio);
- vaikas dažnai suklumpa;
- nesugeba įvertinti pavojų, nemoka bendrauti su bendraamžiais.

Prie agresyvaus vaikų elgesio priskiriami kartais ir lyg nekalti sutrikimo pasireiškimai. „Vaikų kūnas praneša apie tai, kas vyksta su jais. Pavyzdžiui, byrančios ašaros gali reikšti – sielvartą, gėdą, o dantų griežimas – agresiją“ (Gailienė D., 1996, p.55). Taigi agresyvumas gali atsirasti vaikams antrais ar trečiais gyvenimo metais, taigi pirmus sutrikusio vaiko elgesio požymius galime pastebėti gana anksti. Tai yra labai gerai, nes kuo ankščiau yra pradeda neteisingo elgesio korekcija tuo geresni rezultatai.

Pagrindiniai – vyresnių agresyvių vaikų elgesio bruožai yra šie:

- vaikas agresyviai elgiasi tik su konkrečiais asmenimis ir konkrečiose situacijose. Šis požymis gali atsirasti dėl vaiko noro gauti didesnę dėmesį iš tų asmenų, ar sulaukti dėmesio būdingose situacijose;
- blogi mokymosi rezultatai. Agresyvūs vaikai dažnai blogai mokosi, nors intelektiniai testai rodo, kad jų intelektas aukštesnis, nei gaunamas įvertinimas. Pagrindinės to priežastys gali būti per didelis aktyvumas, išsiblaškymas ir dėmesio stoka. Dažnai tokiems vaikams yra būdingas ir hiperkinetinis sindromas, tačiau dauguma vaikų patys nesistengia ir neturi noro mokytis;
- sunkus ar net neįmanomas bendravimas su bendraamžiais. Dažnai pyksta dėl mažmožių, lengvai susierzina. Agresyvūs vaikai konfliktinėse situacijose nesugeba rasti alternatyvių būdų spręsti iškilusioms problemoms. Visada yra įsitikinę savo poelgių teisingumu ir tiki, kad bendraamžiai jo atžvilgiu nusistatę priešišškai;
- nepagarba sau, uždarumas. Šis požymis yra būdingesni tiems vaikams, kurių agresyvumo pagrindinė priežastis didelis nepasitikėjimas savimi ir bailumas. Agresija jiems yra būdas užsitarnauti kitų pagarbą;
- fizinei agresijai yra reikalingas savitas pasirengimas. „Domėjimasis ginklais, kovinėmis sporto šakomis kartais yra šio vidinio pasirengimo agresyviems veiksmai“ (Navaitis G., 1998, p. 64).

Dažnai agresyviu elgesiu pasižymintys vaikai remiasi nenoru suprasti kitus t.y. sąmoningu empatijos panaudojimu. Kitais agresyvaus elgesio požymiais yra laikoma asocialus ir nusikalstamas elgesys, bet yra būdingesnis vyresniems šį sutrikimą turintiems vaikams. Dažnai, kai suaugusieji pradeda galvoti, jog vaikas sąmoningai, apmąstydamas elgiasi agresyviai, vaikas gali pradėti taip elgtis.

Apibendrinant galima teigti, kad:

- vaikų saugumo pažeidžiamumą didina kaip amžiaus tarpsniui būdingi psichofiziologiniai vystymosi veiksniai, taip ir aplinkos veiksniai;
- fizinėje aplinkoje didžiausią grėsmę kelia nesaugūs objektai, rizikos grupės vaikai.

Agresyvumo koregavimas ir pasipriešinimo smurtui ugdymas. Kalbant apie vaikų agresyvumo koregavimą, pirmiausia reikėtų teigti, kad profilaktika yra geriau nei gydymas.

Norint efektyviai keisti vaiko elgesį pirmiausia reikia išanalizuoti agresyvaus elgesio priežastis, siekti sukurti ramią aplinką, kurioje vaikas nebūtų skatinamas iššaukiančiai elgtis. Visuomet būti pasiruošus pasistengti, kad vaikas atgautų savikontrolę.

Galima išskirti tris pagrindines agresyvaus elgesio koregavimo galimybes:

- Šeimos terapija.

- Elgesio treniruotės.
- Socialinių įgūdžių lavinimas.

Šeimos terapijos metu į vaikų elgesio korekciją yra įtraukiama visa šeima. Šios terapijos sąlyga – visos šeimos apsilankymas seansuose. Pagrindiniai reikalavimai koregavimo efektyvumui yra šeimos sutarimas ir darna organizuojant vaiko veiklą ir elgesio koregavimą. „Jei vaikas elgiasi neagresyviai, reikia jį girti ir prideramai apdovanoti. Svarbu teigiamai įtvirtinti pageidaujamą elgesį“ (Mielke U., 1997, p. 70). Tėvai privalo nuolat tokį vaiką stebėti, atsiradus konfliktui rasti alternatyvius sprendimus ir ieškoti kompromisų. Vaikui galima skirti įvairius pasiūlymus pvz., vaikas gali rėkti, bet negali muštis.

Efektyviausias būdas – elgesio treniruotės, kurių metu vaikas privalo išmokti valdyti savo elgesį. Vaikas atlikdamas tokias treniruotes rašo savo dienoraštį, gali vaidinti įvairias situacijas ir stebėti kitų žmonių elgesio įvertinimus. Vaikai treniruodamiesi vieni su kitais mokosi socialinės kompetencijos ir mokosi valdyti emocijas.

Socialinių įgūdžių lavinimo treniruotėse vaikai yra mokomi elgesio su bendraamžiais ir problemišku situacijų sprendimų metodų. „Vaikai pratinami inicijuoti sąveiką su kitu vaiku susidraugauti, lavinamas jų gebėjimas bendrauti“ (Žukauskienė R., 1999, p.117). Šio būdo rezultatas yra tai, kad vaikai išmoksta problemas spręsti ne kumščiais, o socialiai priimtinais būdais.

Kaip dar vienas galimas agresyvaus elgesio koregavimas gali būti atsipalaidavimo technikos terapiją. Ši terapija gali būti vykdoma progresyvaus raumenų atpalaidavimo metodu ir autogenine treniruote. Tačiau šių metodų sėkmė labai priklauso nuo pačio agresyvaus asmens noro keisti savo elgesį. Gydomo efektyvumas labai priklauso nuo vaiko ir jo noro keisti savo elgesį. Net ir pats efektyviausias agresyvaus elgesio koregavimo būdas bus neaktyvus, jei vaikas aiškiai asocialus ar negali išsivaduoti iš jo elgesį įtakančios grupuotės arba niekaip negali būti keičiama jį supanti aplinka.

Vaikų agresyvumo lygis priklauso nuo konkrečių situacijų: pastebimi linkusių į agresyvų elgesį nuolatiniai individualūs skirtumai. Antai, kito vaiko gimimas šeimoje arba tėvų skyrybos gali sąlygoti laikiną agresijos padidėjimą, o stipri agresija, kuri išlieka ilgiau negu keletą mėnesių, dažnai būna pastovaus tokio elgesio norma. Agresyvaus vaiko polinkis traktuoti kito žmogaus veiksmus kaip priešiškus gali būti nepalankios aplinkos poveikis, kai agresyvus elgesys skatinamas ir jam pritariama. Agresyvi vaiko reakcija į gyvenimiškas situacijas gali būti kitų žmonių agresyvumo priežastis. To rezultatas – agresyvų vaiką dažnai puola kiti vaikai, ir jo įsitikinimas kitų priešišku tik sustiprėja.

Nustatyta, kad agresyvaus elgesio formos įsitvirtina veikiant tam tikroms išorinėms sąlygoms – autoritariniam auklėjimo stiliui, stingant dorinio auklėjimo, nesant vertybių sistemos, esant iškreiptiems šeimos santykiams ar pan. Vaikų vidinės psichinės įtampos priežastis kartais būna emocinis tėvų šaltumas arba nepaprastas griežtumas: vaikai stengiasi nuo jos išsivaduoti agresyviu elgesiu.

Agresyvumo sustabdymas (nugalėjimas) glaudžiai susijęs su daugeliu auklėjimo uždavinių: emocinio stabilumo formavimu, valios, charakterio ugdymu, gerų tarpusavio santykių puoselėjimu; tai turi tapti įgūdžiais (Leliūgienė I., 2003).

Esant labai stipriam sutrikimui galima palaikyti psichoterapiją gydymą stacionare, nes tik toks būdas gali intensyviai ir efektyviai įtakoti ir koreguoti agresyvų elgesį.

Išvados:

- Agresyvūs vaikai - tai vaikai, turintys specialius poreikius.
- Agresyvumas – tai elgesys, kurio tikslas yra fiziškai ar psichologiškai sužaloti kitą asmenį ar žmonių grupę.
- Gali būti dvi agresyvumo rūšys: instrumentinė ir į asmenį orientuota agresija.
- Agresyvaus elgesio požymiai pasireiškia antrais trečiais gyvenimo metais.
- Pagrindiniai agresyvių vaikų elgesio bruožai yra šie: blogi mokymosi rezultatai, nebendravimas su bendraamžiais, nepagarba sau, uždarumas, asocialus elgesys ir nusikalstamumas.
- Pagrindinės agresyvumo priežastys yra skirstomos pagal dvi teorijas: etalogine ir bihevioristine.
- Pagrindiniai agresyvaus elgesio būdai yra: šeimos terapija, elgesio treniruotė ir socialinių įgūdžių lavinimo treniruotės.
- Efektyviausias būdas – elgesio treniruotės.
- Koregavimo efektyvumas labai priklauso nuo pačio asmens noro keisti ir valdyti savo emocijas ir elgesį.

1.1.4. „Agresijos mokyklos“. Vakarų visuomenėje išskiriamos trys pagrindinės agresijos mokyklos: šeima, mokykla ir žiniasklaida.

1.1.4.1. Šeimos įtaka.

Tėvų smurtas. Šeima yra pirmoji ir pagrindinė vieta, kur išmokstama elgtis agresyviai. Taip teigia socialinio išmokymo teorijos atstovai. Ilgalaikiai tyrimai parodė, kad agresija - tai visu pirma stebint, imituojant, patiriant tiesiogiai bei atkartojant išmokstamas elgesys. A. Bandura (1974) buvo vienas pirmųjų šios idėjos šalininkų. Pasak jo, vaikai pasižymi aukštu pamėgdžiojimo laipsniu, tai pagrindinis būdas pažinti dar nežinomą elgesį. Deja, mėgdžiodami

vaikai mokosi ir smurto. Agresijos konkrečiose situacijose išmokstama dviem būdais: tiesioginiu ir pavaduojančiu. **Tiesioginis** – kai tam tikras elgesys yra išbandomas ir atneša laukiamą, trokštamą rezultatą. **Pavaduojantis būdas** - mokomasi stebint kitų agresyvių elgesį ir kaip jie gauna už tai atlygį (Goldstein A. P., 1998). Socialinio išmokymo teorija teigia, kad smurtinio elgesio išmokstama iš šeimos, kurioje užaugama. Berniukas matydamas kaip tėvas naudoja jėgą ar auklėja jėga, tokį elgesį ima suvokti kaip tinkamą. Yra nemaža tikimybė, kad vaikas tokį elgesį naudos su kitais vaikais. Jeigu toks elgesys bus pastiprinamas socialinių aplinkybių, jis taps pastoviu išmoktu elgesiu, jei stipresnės bus kitos aplinkybės – formuosis kitoks elgesys. Pastiprinantis smurtą faktoriai yra atstūmimas šeimoje, patiriamas smurtas kieme iš bendraamžių, per televiziją ir pan. (Būti tėvais, 2002). Kai kurie namų aplinkos faktoriai gali įtakoti, kad vaikas kada nors elgsis agresyviai. Vaikai, kurių tėvai vartoja prievartą, manipuliuojantį elgesį, šeimoje nėra emocinės paramos, nesidomima vaikų užimtumu ar apskritai gimdytojai mažai įtakoja jų gyvenimą, patenka į padidintos rizikos grupę (Hurrelmann & Unverzagt, 2001). Tyrimai rodo, kad kuo labiau vaikai yra auklėjami fizine jėga, tuo agresyvesni jie tampa kitų vaikų atžvilgiu. Ir kuo labiau jie drausminami taikiais metodais bei žodiniais paaiškinimais, tuo mažiau elgiasi agresyviai tiek vaikystėje, tiek suaugę (Gilligan J., 2002).

Griežtos bausmės. Taip pat įrodyta, kad griežtos bausmės taikymas ar prieštaringa auklėjimo sistema tiesiogiai susijusi su agresyviu vaikų elgesiu. Prievartinis auklėjimo metodas yra prieštaringas. Yra šeimų, kur stinga tėvų meilės, prisirišimo, švelnumo. Kartais tėvų priežiūra, auklėjimas būna šiurkštus ir griežtas arba jo nėra. Agresyvus elgesys vystosi kai auklėjimas nuo pat mažens remiasi prievarta, fizinėmis bausmėmis. Mažametis namuose išmokęs, kad prievarta naudinga, ja galima pasiekti norimo rezultato (pvz. paklusnumo), taip elgsis ir su bendraamžiais. Bausmė tarsi „užsuka“ smurto ratą. Nubaustas vaikas jaučia pažeminimą ir norą atkeršyti. Kadangi tėvams atsilyginti tuo pačiu negali, ima skriausti silpnesnius už save ar savo bendraamžius. J. Gilligan (2002) pateikia tokią iliustraciją: baudimas stimuliuoja smurtą → bausmė pati yra smurto forma → smurtas veda tik į dar didesnę smurtą → bausmė yra tik kitas keršto pavadinimas → kerštas yra begalinis ir vedantis į naujo keršto troškimą. Tai tarsi užburtas ratas.

Šeimoje atstumtas toks vaikas ima bendrauti su panašiai besielgiančiais vaikais, kurie toleruoja tokį jo elgesį. Atsiranda galimybė agresyviai elgesiui didėti, tobulėti. Vaikas ateina į mokyklą jau pasiruošęs nemalonumams ir greitai jų randa. Nuolatos besielgdamas agresyviai, kaip yra išmokęs, jis tampa „sunkių, probleminių vaiku“. Kadangi agresija turi savybę atkreipti dėmesį ir susilaukti pritarimo iš kitų linkusių į prievartą asmenų, vaikas stengiasi būti vertas

tokios negatyvios nuomonės apie jį, ją ginti. Nekeičiant situacijos agresyvūs veiksmai dažnėja, darosi rimtesni (Goldstein A. P.,1998).

Apie blogą auklėjimą sakoma: „Kaip šauksi, taip ir atsilieps“, „Grubumas grubumą gimdo“, „Mušdamas vieną blogį išvargsi, dešimt įvargsi“ ir t.t.Grubus elgesys su vaiku ar, priešingai, lepinimas, sukelia elgesio pakitimus, vaikas pradeda jausti nerimą, baimę, patiria kitus skaudžius išgyvenimus.Vaikai gana dažnai susiduria su įvairiais sunkumais: artimųjų meilės ar dėmesio stoka, konfliktinėmis situacijomis namuose. Dėl šių priežasčių kylantis nepasitikėjimas savimi gali būti pastebimas labai anksti.Vaiko gyvenimas kupinas siekimų ir tikslų. Jis nori būti mylimas, pripažintas, pastebėtas.

Nepasitikėjimas gali būti:

- situacinis, atsitiktinis tada, kai vaikui dar daug kas nežinoma;
- nuolatinis, kylantis dėl tėvų abejingumo, fizinių bausmių naudojimo.

Dėl tos priežasties vaikas pradeda konfliktuoti su aplinkiniais, tampa visų nemėgstamas. Tėvai, nesuprasdami, kodėl vaikas taip elgiasi, stengiasi jį dar griežčiau bausti. Tokį vaiko elgesį skatina jo neviltis ir skausmas, kilęs dėl nuvertinamojo „aš“, priklausymo šeimai ir meilės „netekties“. Vaikas pradeda jaustis nesaugiai. Svarbu suprasti, kad blogas vaikas – tai vaikas, kuriam bloga. Tokiam vaikui, nepaisant jo elgesio, reikia parodyti, jog jis yra mylimas, skatinti jį, girti už gerus poelgius, nepriminti ir neminėti jo klaidų.

Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacijos „Gelbėkit vaikus“ direktorė Loreta Trakinskienė straipsnyje „Mušti ar nemušti vaiką“ (1999) teigia, jog ir žiauriai mušamam vaikui būdingi emocijų, pažintinės veiklos ir elgesio pakitimai. Toks vaikas patiria depresiją, jis bailus, išgyvena kaltės ir gėdos jausmus, būna dirglus, skundžiasi įvairiais somatiniais negalavimais. Vaikas gali turėti kalbos vystymosi sunkumų, dėmesio koncentracijos, įvairių mokymosi sunkumų. Toliau vaikui gali būti būdingas nekontroliuojamas elgesys, impulsyvumas, asocialumas. Šios bėdos labai apsunkina vaiko, patyrusio fizinį smurtą, gyvenimą. Negana to, kad vaikas nekaip save vertina, nes jį muša tėvai, aplinkiniai vaiką irgi ima vertinti vis blogiau. Jam sunku adaptuotis mokykloje, susirasti draugų, sutarti su pedagogais. Tėvai mano turį dar griežčiau bausti.

Organizacijos „Gelbėkit vaikus“ savanoriai ir viešosios nuomonės centras „Vilmorus“ 1998 m. gruodžio mėn. atliko sociologinę apklausą, kuri rodo, kad 49,6% apklaustųjų pasakė, kad muša savo vaikus.

Vaikai dažniausiai mušami už neklusnumą ir melą. Už blogus pažymius vaikus muša kas dešimtas tėvas (arba motina). Ši sociologinė apklausa rodo, kad net gavę prastesnę pažymį geri mokiniai kartais neišvengia bausmės. Vadinasi, kai kurių vaikų mokymosi motyvacijoje ima

vyrtauti ne žinojimo, o gero pažymio siekis. Apie trečdalis prasčiau besimokančių vaikų diržu „skatinami“ nešti namo gerus pažymius. Ši aplinkybė dažnai verčia vaikus ir mokykloje išsisukinėti, meluoti.

Apklaustos duomenys rodo, kad vaikai baudžiami už tai, kad rūko (4,6 %), geria alkoholi (1,5%), vartoja narkotikus (0,5 %), žodžiu svaiginasi ir bendrauja su prastos reputacijos vaikų grupėmis (6,1%) (1 lentelė) .

1. lentelė. Vaikų nuobaudos

Tėvas vaikus muša, nes vaikai:	Vaikai savo vaikus muštų, jei jie:
1.Neklauso, prieštarauja	1.Vartotų alkoholi, narkotikus, rūkytų
2.Meluoja	2.Bendratų su bloga kompanija
3.Blogai mokosi	3.Neklausytų, prieštarautų
4.Negrįžta laiku namo	4.Meluočių
5.Vartoja narkotikus, alkoholi	5.Blogai mokytųsi
6.Bendrauja su bloga kompanija	6.Ne laiku grįžtų namo

Nuo pat mažens vaikai turi būti mokomi veikti savarankiškai ir atsakyti už savo veiksmus. Tėvai gali išmokyti vaikus savarankiškai spręsti konfliktus ir net sunkiausiose situacijose neprarasti pasitikėjimo savimi ir savigarbos. Stipri asmenybė išugdoma tada, kai vaikas suvokia, jog yra mylimas be jokių išankstinių sąlygų. Sveikos dvasios, stiprūs ir savimi pasitikintys vaikai neturi liguistų potraukių. Nepasitikėjimas gali būti situacinis, atsitiktinis tada, kai vaikui dar daug kas nežinoma, ir nuolatinis, kylantis dėl tėvų abejingumo, fizinių bausmių naudojimo ir pan. Tėvų netikrumas turi dvi puses - jie būna arba pernelyg griežti, arba pernelyg nuolaidūs.

Kai kurie auklėjimo metodai trukdo vaikui vystytis psichiškai ir fiziškai, puoselėja socialinę baimę ir netikrumą. Tai atsitinka tada, kai auklėjimo priemonėmis tampa jėga ir kasdienės fizinės bausmės, kai vaikas nuolat žeminamas, kai jis patiria emocinę tuštumą, yra nemylimas, kai iš jo reikalaujama per daug arba visai nieko nereikalaujama (Navaitis G., 2001).

Autokratinis auklėjimas. Autoritarinio auklėjimo šalininkai suteikia savo vaikams mažai teisių, bet reikalauja iš jų didelės atsakomybės. Pagrindinis prieš autoritarinį tėvų elgesį nukreiptas argumentas – barimas, bausmės ir mušimas nepadeda. Didžiąja dalimi vien tik bausmėmis besiremiantis auklėjimo procesas yra ne tik sunkus ir patiems tėvams, bet ir nelabai efektyvus ugdant savarankiškumą, pajėgumą ir atsakingumą. Jei ilgą laiką bus pažeidinėjami vaiko poreikiai, nebus jų paisoma, jam kaip ir kiekvienam žmogui, kils problemų, jo būseną

bus nemaloni ir įtempta. Nusivylimą dažnai lydi agresyvumas. Šeimose kur tėvai dažnai baudžia vaikus, neretai auga pernelyg aktyvūs, agresyvūs, smurtaujantys vaikai. Vaikai maištauja mokykloje, agresyvūs su kitais vaikais, mokytojais.

Kai vaikas pastoviai žeminamas tėvų, baudžiamas fizinėmis bausmėmis, praranda pasitikėjimą savimi. Jis mokykloje prislėgtas, liūdnas, visko bijo. Tokie mokiniai dažniausiai yra skriaudžiami kitų vaikų, iš jų tyčiojami. Toks vaikas niekada nesijaus mokykloje saugiai.

1.1.4.2.Mokyklos įtaka .

Nesėkmės mokykloje. Ankstyvos elgesio problemos dažnai kyla dėl prastų mokslo pasiekimų ir nepasisekimų mokykloje. Bene svarbiausia vaiko užduotis mokykloje – įsitvirtinti, rasti ir išlaikyti draugus. Tai nelengva. Didžioji dalis moksleivių konfliktų kyla kaip tik dėl to. Nemokėjimas spręsti konfliktų – svarbi paauglių nusikalstamumo ir įsitraukimo į asocialias grupuotes priežastis. Dėl to, kad paaugliai pasidaro nervingi, nesukalbami, konfliktiški ir neatidūs, kalti pernelyg mokslui reiklūs tėvai, didelis krūvis, kintantys mokyklų reikalavimai, nuolatinis prisitaikymo poreikis, baimę kelianti konkurencija (Hurrelmann & Unverzagt, 2001).

Linkusiems į agresiją mokiniams kyla sunkumų bendraujant, nes jaučiamas kitų priešiškus, o ne draugiškus jų atžvilgiu. Egocentiškai mąstantys jaunuoliai aplinkinius ima laikyti „priešais“ nesugeba įsijausti į kitų vaidmenį, gali tapti nejautrūs aplinkinių skausmui ir pan. Pikti ir agresyvūs žmonės galvoja kitaip nei mes, jų mąstymas yra tipiškai orientuotas į save: „kai aš įsiuntu, man nerūpi kas bus įskaudintas“, „jei matau ką nors ko noriu aš pasiimu“, „jei noriu ką nors padaryti, man nerūpi ar tai legalu ar ne“. Jų pasaulio suvokime „aš“ stovi pirmoje vietoje. Jie klaidingai interpretuoja ir kitų neutralų elgesį. Štai kodėl tiek daug jaunuolių paprasčiausią žvilgsnį supranta kaip iššūkį, grėsmę, pažeminimą. Net atsitiktinis pastūmimas sausakimšame mokyklos kieme traktuojamas kaip tyčinis (Goldstein A. P., 1998).

Egzistuoja ir kitos suvokimo klaidos. Viena jų - „apsimetimas blogiausiu“ vaikas galvoja „jei aš jam netrenksiu, tai atrodysiu nevykėlis“. Taip pat - „kitų kaltinimas“ dažnai pasiteisinama „tai jo kaltė, jis pasiprašė ir gavo ko nusipelnė“. Mintys veda link veiksmų, todėl norint sumažinti agresyvų elgesį mokyklose, gatvėse, visuomenėje svarbus žingsnis būtų – keisti mąstymo būdus, kurie gali skatinti tokį elgesį.

Remiantis Vilniaus Universiteto sociologijos specialybės magistrantės J.Jankauskaitės atliktų tyrimų (1998) duomenimis, paaiškėjo, jog kita aštri problema yra mokytojų nesugebėjimas perteikti savo dėstomų žinių mokiniams. Daug mokytojų yra geri savo dalyko specialistai, bet blogi, nemokantys sudominti mokinių ir perteikti žinių, pedagogai. Mokiniams yra svarbu, kad

mokytojas būtų jo draugas ir palydovas į žinių pasaulį. Daug mokinių yra labai jautrūs ir būna aktyvūs tol, kol jo suaugusieji „nespaudžia“. Daugumos mokytojų kaltė yra ta, kad jų dėmesio centru yra pats mokymo turinys, o ne vaikas. Mokinį reikia sudominti „ne sausomis“ žiniomis, kad sunkesni vaikai galėtų ir norėtų sėdėti pamokose. Pamokose bendradarbiavimas yra daug vertingesnis už rungtyniavimą. Todėl gabesni vaikai turėtų bendrauti, bendradarbiauti su sunkiau besimokančiais vaikais. Tai būtų naudinga abiem pusėms. Gabesni jaustųsi kuo nors reikalingi, jų žinios naudingos. Gabūs vaikai ypač smalsūs. Jie vis klausia: „Kodėl taip?“, „Kas būtų, jei...“ ir t.t. Tokie vaikai negalėdami įsitraukti į mėgstamą veiklą ieško kitų informacijos šaltinių, nes nuobodulys jiems bjauriausia būseną. Manoma, kad gabieji ypač nori būti teisūs ir teisingi, o suklydę labai kenčia ir jaudinasi. Pamažu susidaro neigiama klasės draugų nuostata į „žyniuką“ ar „proto bokštą“. Norėdami apsiginti, jie darosi kandūs, šaiposi iš kitų arba kenčia, užsidaro savyje (Leliūgienė I., 1997).

Mokiniai, vadovaujami mokytojų, turėtų mokytis pažinti problemas ir jas spręsti, o ne tik atlikti skirtas užduotis.

Ukrainietė pedagogikos mokslų daktarė Jelena Lvova nustatė, kad mokinių nuotaika tiesiogiai priklauso nuo mokytojo nuotaikos. Kai mokytojo nuotaika gera, optimistiška, mokiniai rašo: „jautiesi lengvai“, „lengvai išgyveni savo nesėkmes, tiki kad viskas susitvarkys“, „kada mokytojas geras, teisingas, dėmesingas, ir neįdomi medžiaga neatrodo nuobodi“. Tačiau kai mokytojas pamokoje blogos nuotaikos, vaikai rašo: „viskas krinta iš rankų“, „užmiršti ką žinėjai, negali susikaupti pagrindiniams dalykams“, „jaučiu baimės jausmą, nuo jos šąla smegenys“, „bijau atsakinėti, nors ir moku pamoką“. Šios problemos sprendimui reikia daugiau abipusės pagarbos, ir mokytojais turėtų žiūrėti į mokinį kaip į asmenybę. Piktas mokytojas skleidžia į aplinką sunkias, juodas mintis. Mokytojas baudamas vaikus, nepalaikys klasės drausmės, o atvirkščiai stiprins nedrausmingumą. Mokytojas, kuris ironizuoja, išjuokia, ar kitaip kaip paniekina mokinį, pažeidžia jo teises. Kartais mokytojas laiko nusikaltimu visiškai nereikšmingus dalykus – tai mokinio judrumas pamokos metu, sunkus dėmesio sukonzentravimas, gabumų stoka ir kt.

Mokytojais, kurie naudojami kontroliavimo metodais, eina klaidinga kryptimi, nes jie dažnai sugeba įbauginti vaiką, priversti jį nusileisti. Toks mokinys niekada nesijaus saugiai ir gerai mokykloje. Mokytojais dažnai nesusitvarkydami su mokiniais pamokų metu, išvaro juos už durų, kartais naudoja jėgą, tyčiojasi, žemina.

Bausmės labai pablogina mokinių santykius su mokytojais: išnyksta atvirumas, nuoširdumas. Mokytojas turi spręsti problemas per draugiškas diskusijas, padrašinti mokinį, vengti kovoti bei pasiduoti.

Santykiai su bendraamžiais ir vyresniaisiais mokiniais. Mokslininkai išskiria dar keletą „rizikos faktorių“, kurie didina tikimybę, kad vaikas griebiasi agresijos bei smurto. Bendraamžių įtaka yra pati didžiausia. Bendraamžių grupė tampa atskaitos tašku, padeda atrasti save, parodo tikrąjį paauglio savarankiškumo lygį, bendravimo sugebėjimus. Atsiranda artimesni santykiai su priešinga lytimi. Bendravimas su savo vienmečiais tuo intensyvesnis, kuo paauglio santykiai su suaugusiais sudėtingesni. Tuomet tikimasi, jog draugų grupė priims, pripažins, įvertins, mylės arba bijos (Pikūnas J., 2001).

Autoriai Hurrelmann ir Unverzagt (2001) teigia, kad dėl agresyvumo ir socialinių įgūdžių stokos vaikai dažnai yra atstumiami savo bendraamžių grupės. Kadangi tokio amžiaus vaikai labai trokšta kam nors priklausyti, būti kažkieno dalimi, ankstyvas asmens atstūmimas, šalinimasis pranašauja, kad šis gali tapti agresyviu, vartoti svaigalus, nusikalsti.

Iškilus konfliktinei situacijai, neradę alternatyvaus sprendimo, vaikai griebiasi kumščių, įsitikinę savo elgesio teisėtumu. Šie vaikai lengviau supyksta, praranda jautrumą, gailestį, užuojautą, nes ima kitaip suvokti pasaulį, kitaip reaguoti. Ilgainiui jų ima šalintis bendraamžiai, o atstūmimas sukelia nepasitikėjimo, žemos savivertės jausmą. Todėl jėga tikimasi šiuos dalykus susigrąžinti, pelnyti pagarbą, gauti pagalbą.

Pasak J.Gilligan (2002), smurto tikslas – išgauti kitų pagarbą. Kuo mažiau asmuo turi savigarbos, tuo labiau tampa priklausomas nuo kitų pagarbos. Kai stinga savigarbos ir nesugeba iš kitų gauti pagarbos ar susižavėjimo savo laimėjimais ar asmenybe, vienintelė išeitis tokiam žmogui gauti pagarbą baimės pavidalu. O smurtas kaip tik sukelia baimę. Kiekvienoje klasėje nusistovi tam tikri santykiai tarp mokinių. Kiekvienoje klasėje atsiranda juokdarys, kuris nesuranda kitokių būdų kaip atkreipti į save dėmesį. Monopolistas - neleidžiantis kitiems pasisakyti. Atpirkimo ožys, kuris dėl visko kaltas, per jį „nuleidžiama“ visa įtampa susitelkusi klasėje. Tai žmogus, kuris savyje kaupia silpnybes. Toks vaikas taip pat nesijaučia saugus, iš jo nuolat tyčiojama, jis ižeidinėjamas. Kiekviena klasė turi savo lyderį, kuris viską nusprendžia, organizuoja.

Atsiranda keli, kurie oponuoja lyderiui, daro viską kitaip, prasideda nesutarimai, pasiskirstymai klasėje. Dauguma mokinių savo nuomonės aktyviai nereiškia. Jie prisitaiko prie lyderio. Kiekvienoje klasėje yra lyderiai ir atstumtieji, klasėse egzistuoja susiskaldymas į grupes. Lyderiai šaiposi, ižeidinėja, trukdo kitiems mokiniams atskleisti savo sugebėjimus, išreikšti savo nuomonę, šaiposi iš atsakinėjančių pamoką. Mokytojo vaidmuo čia labai didelis. Mokytojai turi skatinti daugiau pasireikšti ir kitus mokinius, nes būtent privilegijų suteikimas keletui mokinių paskatina juos lyderiauti. Mokytojai turėtų prisidėti prie saugios atmosferos kūrimo (Leliūgienė I., 1997).

Rusų psichologas Parygin, nagrinėjęs lyderiavimo ir vadovavimo reiškinį skirtumus išskyrė šiuos lyderiams būdingus bruožus:

- grupės lyderio paskirtis – reguliuoti grupės narių tarpusavio santykius;
- lyderį galima nustatyti mikroaplinkoje;
- lyderis atsiranda stichiškai;
- lyderio statusas yra stabilus: pasikeitus aplinkybėms, grupė lyderio statusą gali suteikti kitam asmeniui.

Klasės mokytojas artimiau susijęs su mokiniais ir gali geriau juos suprasti negu bet kas kitas iš mokyklos personalo. Iš tikrųjų, vienas iš pagrindinių švietimo įstatymų, reglamentuojančių mokinių kontrolę, yra tas, kad mokytojas dėl savo padėties, siekiant ugdymo tikslų, turi tam tikrą teisių mokinio atžvilgiu, panašiai kaip ir tėvai. JAV atliktų tyrimų analizė parodė, kad daugumos baigusių mokyklą mokinių tėvai kaip svarbiausią blogybę nurodė drausmės mokykloje trūkumą. Žinoma, drausmė svarbus dalykas, tačiau iš tikrųjų, reikia ne „vaikytis“ drausmės, bet atsakyti į šiuos klausimus: kokios mokinių netinkamo elgesio priežastys? Kaip mokykla, bendruomenė ir tėvai galėtų efektyviai į tai reaguoti? Kokie ugdymo metodai efektyviausi? Lietuvos mokyklose mokinių elgesio kontrolę, jų atsakomybės pagrindines sąlygas reguliuoja įstatymai. Mokyklos darbuotojų vaidmuo sprendžiant ugdymo institucijoje iškilusius sunkumus – išsaugoti geriausias visuomenės vertybes, padėti asmenybei socializuotis. Tinkamiausio kontakto tarp mokytojo ir moksleivio esama kasdieninėje ugdymo veikloje. Mokytojos funkcija - saugoti vaikų psichinę ir socialinę sveikatą, mokyklos vadovo funkcija- užtikrinti gerus santykius su moksleiviais.

Lietuvai šiandien būtina imtis modernios visuomenės sveikatos politikos. Tokia politika turėtų orientuotis į visuomenės sveikatingumo skatinimą ir ugdymą. Ji nėra įmanoma be glaudžios švietimo ir sveikatos apsaugos sistemų sąveikos. Žmonių sveikatą įtakoja ne tik žinios, bet ir vertybinės nuostatos bei kasdienio gyvenimo įgūdžiai. Tad švietimo priedermė - iškelti žmogaus sveikatos svarbą tarp bendrųjų vertybių, kryptingai ugdyti asmens nuostatas ir įgūdžius, padedančius sveikatą tausoti ir stiprinti. Pastartuoju metu nemažėja vaikų sergamumas. Sparčiai plinta nukentėjusių nuo smurto, agresijos, narkotikų, psichotropinių medžiagų vartojimo. Šiuo metu vaikų profilaktinei sveikatos priežiūrai trūksta sisteminio dėmesio, stinga efektyvesnių visuomenės dvasinės sveikatos stiprinimo priemonių. Pradinėse mokyklose nebeliko sveikatos priežiūros darbuotojų, todėl susižeidus arba nukentėjus vaikui atsakomybė tenka mokytojams ir tėvams. Todėl artimiausiu metu reikalinga imtis kryptingos sveikatos politikos („Informacinis leidinys“ Nr.14, 2002, p. 7) .

1.1.4.3. Žiniasklaidos įtaka.

TV. Egzistuoja svarus pagrindas manyti, kad smurtas televizijoje, filmuose, kompiuteriniuose žaidimuose glaudžiai susijęs su agresyviu elgesiu. Psichologai ir sociologai pateikia įdomią informaciją apie televizijos poveikį .

S.Feshbach (1961) pristatė „katarsio hipotezę“, kuri aiškina, kad veikiant tam tikrom sąlygom televizinis smurtas didina agresiją. Vaikas pernelyg įsijaučia į per televizorių matomą virtualią tikrovę, ir tai skatina panašiai elgtis tikrame gyvenime (http://www.123student.com/social_issues/148.shtml).

G.Gerbner (1969) sukūrė frazę - „laimingas smurtas“ - tai nerealus televizijos ekranų smurtas, neskausmingas ir laimingai besibaigiantis. Tokio smurto demonstravimas „ugdo žiūrovų agresyvumą, nesaugumą, nepasitikėjimą, pyktį“ (Jockus R., 2000). Nepageidaujamam, agresyviame vaikų elgesiui didelę įtaką daro kai kurios televizijos laidos, taip pat ir animaciniai filmai.

Amerikos psichologų asociacija 1985 m. priėmė specialų nutarimą, kuriame pasiūlė tėvams kontroliuoti, kiek jų vaikai žiūri televizijos laidų, nurodė televizijos industrijos atstovams nedemonstruoti vaikams skirtose programose smurto ir prievartos, ragino vyriausybę ir privačius fondus paremti atitinkamus tyrimus, nagrinėjančius smurto poveikį vaikų nuostatoms bei elgesiui (Žukauskienė R, 1999). Tyrėjai teigia, kad vaikai linkę naudoti daugiau fizinio ir emocinio smurto ką tik pažiūrėję smurtinę laidą. Ginčijamasi, ar matomas smurtas įtakoja elgesį, ar jau turimas polinkis į smurtavimą lemia kokias laidas, filmus vaikas pasirenka žiūrėti. Vieninga nuomonė dar nesusiformavo, tebevyksta tyrimai. Tenka pripažinti, kad didelę žalą bręstančiai asmenybei daro kriminalinėse televizijos laidose atvirai rodomi žiaurūs nusikaltimai, jų atlikimo detalės, žudikų išpažintys. Tokio pobūdžio laidos negerbia žmogaus asmens ir jo orumo. Vaikai gali susidaryti įspūdį, jog tokie reiškiniai ir elgesio būdai normalūs. Iš smurtinių filmų imama suprasti, kad prievarta ir žiaurumas nugalėta taiką ir ramybę pasaulyje, kelia grėsmę, pavojų.

G. Kvieskienė (2003) teigia, kad iš veiksnių, galinčių turėti įtakos per televiziją matyto smurto ir agresyvaus vaikų elgesio ryšiui, dažniausiai išskiriami tokie: vaikų populiarumas tarp bendraamžių; jų akademiniai laimėjimai; identifikavimosi su televizijos programų herojais laipsnis; tikėjimas demonstruojamo smurto realumu ir agresyvaus turinio fantazijos ugdymas.

Galima padaryti išvadas, jog

- kuo daugiau smurto demonstruojama televizijos laidose, tuo labiau vaikai, sprenddami tarpusavio konfliktus, yra linkę panaudoti smurtą kaip veiksmingą įvairių problemų sprendimo priemonę;

- žiūrėdami filmus vaikai išmoksta naujos agresyvaus elgesio technikos ir ją panaudoja bendraudami tarpusavyje;
- vaikas identifikuoja su agresyviu filmo veikėju, tikėdamas, kad demonstruojamas smurtas yra realus, tokiu atveju didėja jo paties agresyvaus elgesio pasireiškimo tikimybė.

Kompiuteriniai žaidimai. Mažai ištirtas ir smurto ryšys su video bei kompiuteriniais žaidimais, kurie ypač populiarūs vaikų tarpe. Yra požymių, kad muzikiniai klipai gali padidinti agresyvų mąstymą, bet tam trūksta įrodymų. Autorius tvirtina, kad kompiuteriniai žaidimai su smurto elementais turi pakankamai mažą poveikį fizinei agresijai (Hurrelmann & Unverzagt, 2001).

G. Kvieskienė (2003) teigia, jog matytų agresyvaus elgesio scenų kompiuteriniuose žaidimuose vaizdai, sustiprina vaizduotę ir padidina tikimybę, kad šie scenarijai vienokia ar kitokia forma bus panaudoti ateityje. Manoma, kad žavėjimasis kompiuterinių žaidimų programose demonstruojamu smurtu yra susijęs su užslopintu archaišku agresyvumu, anksčiau išvengtomis traumomis bei keršto ir atpildo troškimu.

Spauda. Pasak Goldstein (1998), kiti autoriai linkę žiniasklaidai suteikti „efektyviausios smurto mokymosi priemonės“ vardą. Laikraščių, knygų, komiksų, radio bei televizijos, video filmų ir žaidimų bei kt. priemonių įtaka žmogaus elgesiui yra didžiulė. Vienas iš efektų – augantis visuomenės smurtiškumo lygis. Tai diskutuotina tema, bet kyla vis mažiau abejonių, kad smurto demonstravimas žiniasklaidoje vaidina didžiulį vaidmenį mokantis smurto.

G. Kvieskienė (2003) teigia, kad žurnalistai nesuvokia ar nenori suvokti savo straipsnių galimų pasekmių. Neretai straipsnių autoriai, stengdamiesi pritraukti skaitytojus, sukelti jų susidomėjimą, antraštėse vartoja tokius žodžius: „žiaurus“, „krūvinas“, ir pan. Straipsnių antraštės sudaro „skandalo“, dramatinio įspūdį.

Neretai yra publikuojamos aukų nuotraukos. Dažniausiai tai daroma pirmuose puslapiuose. Jos dažnai naudojamos kaip pritraukiamoji priemonė. Spauda, pateikdama publikacijas smurto prieš vaikus tema, ne vien informuoja apie įvykį, formuoja užuojautą aukai, neapykantą nusikaltėliui, bet ir provokuoja baimę ir nerimą. Visa tai verčia vaikų tėvus susirūpinti vaikų saugumu. Galima teigti, kad

- spauda pakankamai ryškiai atspindi visuomenės nuomonę, labai stengiasi patraukti skaitytoją, dažnai nesiskaitydama su priemonėmis;
- aiškindama problemas bei jų sprendimo būdus, dažnai kelia prieštaringas idėjas, neieško reikšminio priežasčių ar ištakų.

1.1.5. Vaikų saugaus eismo mokymas pradinėje mokykloje. Mokslinių duomenų apie vaikų saugaus eismo mokymą Lietuvos pradinėje mokykloje negausu. Vienas iš rizikos veiksnių yra eismo dalyvių amžius. Labiausiai pažeidžiami dviejų amžiaus grupių pėstieji - suaugusieji virš 60 metų ir 7-12 amžiaus vaikai. Pastarieji dažniausiai mokosi pradinėje mokykloje. Kalbant apie vaikų pėsčiųjų eismo saugumą, akcentuojama tai, kad eismo aplinka nepritaikyta vaikams, kurių galimybės saugiai judėti eismo aplinkoje nėra tapačios suaugusiųjų galimybėms. Vaikų psichika bei įvairūs fiziologiniai procesai dar tik vystymosi stadijoje - tai riboja galimybę rinkti iš aplinkos informaciją, gauti jos pakankamai, tinkamai suvokti, remiantis ja daryti tinkamus sprendimus ir atitinkamai elgtis. K.Vitkauskas (2003), atlikęs tyrimą Kauno mieste nustatė, kad pradinės mokyklos moksleivių žinios apie saugų eismą nepakankamos, o saugaus eismo mokymas integracijos sąlygomis vykdomas tik formaliai arba nesistemiškai. LR Vyriausybės Kelių eismo saugumo priemonių programoje 1997 - 2000 metams (1996 m. lapkričio 29 d. nutarimu Nr. 1419) buvo numatyta parengti vaikų saugaus eismo mokymo programą bendrojo lavinimo mokyklai, tačiau lygi šiol tai nepadaryta, aiškiai neapibrėžtas vaikų saugaus eismo mokymo tikslas. Saugaus eismo mokymą Lietuvos pradinė mokykla nurodo Bendrojo lavinimo mokyklų bendrieji ugdymo planai (2003), kuriuose II-os dalies 11-ame punkte nurodoma, kad civilinė sauga ir saugus eismas pradinio ugdymo programoje integruojamas į mokomuosius dalykus. Pradinės mokyklos 1-4 klasių mokytojai rengia individualius saugaus eismo mokymo teminius planus, remdamiesi mokykloms rekomenduojamais spausdintiniais šaltiniais. Nežiūrint to, kad specialios Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintos saugaus eismo mokymo programos nėra, kai kurie bendrosiose, dalykų („Aš ir pasaulis“, kūno kultūros) bei integruojamose programose (pvz., Formalioji sveikatos ugdymo programa) keliami ugdymo tikslai bei uždaviniai tiesiogiai susiję arba gali būti siejami su saugaus eismo mokymu. 1997 metų Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos Bendrosiose programose teigiama, kad „*bendrasis ugdymas, visų pirma, grindžiamas mokinio patirtimi ir siejamas su augančio žmogaus asmeninėmis, šeimos, artimiausios aplinkos, tautos ir krašto problemomis*“. Pėsčiųjų eismo dalyvių, kaip vaikų, taip ir suaugusiųjų traumatizmas keliuose yra ne tik asmeninė ar šeimos, bet ir tautos, ir valstybės problema. Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO), išanalizavusi Europos šalių sveikatos ugdymo programas, rekomendavo bendruosius sveikos gyvensenos ugdymo komponentus, tarp kurių *saugus elgesys bei nelaimingų atvejų prevencija* (Bendrosios programos, 1994, p.528).

Pradiniame mokykliniame amžiuje numatyta ugdyti asmens saugumo jausmą, saugaus elgesio įgūdžius, mokyti teikti pirmąją pagalbą, supažindinti vaikus, kodėl ir kokių taisyklių reikia laikytis rūpinantis sveika aplinka, formuoti sveikos aplinkos sąvoką.

Taigi hipotetiškai galima teigti:

- vaikų saugaus eismo mokymas pradinėje mokykloje šiuo metu nėra pakankamai efektyvus;
- taip pat pėsčiųjų vaikų pažeidžiamumą automobilių kelių eismo aplinkoje didina šiam amžiaus tarpsniui būdingi psichofiziologiniai vystymosi veiksniai bei eismo aplinkos veiksniai. Fizinėje aplinkoje didžiausią grėsmę pėstiesiems kelia stovintys automobiliai ir kiti objektai, užstojantys judančias transporto priemones;
- vaikai dar neturi sukaupę avarinių situacijų patirties, dėl ko jiems sunku įvertinti riziką eismo aplinkoje. Žemi rizikos vertinimai skatina aukštesnio rizikos laipsnio elgesį. Žemesnius rizikos vertinimus skatina savo elgesio rezultatų priskyrimas nesėkmei, aplinkybėms, kitiems asmenims (vairuotojams). Asmuo, jaučiantis atsakomybę už savo nesėkmes, jaučia poreikį kontroliuoti situaciją, o tai skatina atsargesnius sprendimus ir elgesį. Vyrauja atsakomybės perkėlimas vairuotojams;
- ribotas galimybės įvertinti atstumą iki artėjančios transporto priemonės ir jos greitį;
- vaikams, kaip ir suaugusiems, trūksta žinių apie saugų eismą.

1.2. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymo problemos

1.2.1. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymas. XX a. pabaigoje mokslinėje literatūroje saugumo klausimais pradėta vartoti tokie terminai, kaip *kompetencija* (Thomson et al., 1996; Bukowski, 2002), *kvalifikacija* (Bjorklid, 1997). Nors ugdymas kompetencijų pagrindu pasaulyje susilaukia priešingų vertinimų, aštrių mokslinių diskusijų (Chappell, 1996; Hyland, 1994), Harris ir kt. (1995) teigimu, ugdymas kompetencijų pagrindu labiau tenkina gyvenimo ir darbo praktikos keliamus reikalavimus, kas atitinka ir vaikų saugumo kompetencijos ugdymo rezultatų praktinio taikymo pobūdį. Žmogaus kompetencijos svarba tuo didesnė, kuo reikšmingesnis jos socialinis vaidmuo (Vaitkevičiūtė A., 1999). Anot Jovaišos (2001, p.22), žinios yra vertybė, tačiau jų nepakanka žmogaus veiklai socialinėje ir kultūrinėje tikrovėje. Fundamentali *veikimo* vertybė - kompetencija.

Įvairiuose šaltiniuose kompetencijos sąvoka aiškinama skirtingai, tačiau vyrauja keturi pagrindiniai „kompetencijos“ sąvokos aiškinimo tipai:

- kompetencija kaip tam tikra asmenybės savybė, gebėjimas;
- kompetencija – tam tikros žinios, suteikiančios žmogui galimybę kvalifikuotai atlikti tam tikrą veiklą;
- kompetencija kaip tam tikri asmeniui suteikti įgaliojimai ką nors spręsti ar daryti;
- kompetencija- tam tikros veiklos raiška.

Kompetencija kaip tam tikra asmenybės savybė, gebėjimas. Tarptautinių žodžių žodyne (Vaitkevičiūtė A., 1999, p.641) sąvoka *kompetencija* (lot. *Competentia*- priklausomybė) aiškinama kaip funkcinis gebėjimas adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą, turėti jai pakankamai žinių, įgūdžių, energijos. Šiam teiginiui pritaria ir Laužackas (1997, p.65), teigdamas, kad kompetencija yra gebėjimas atlikti pateiktas užduotis realioje ar imituotoje darbo situacijoje. Jovaišos (1993, p.100) teigimu, kompetencija – tai gebėjimas pagal kvalifikaciją, žinias, įgūdžius gerai atlikti veiklą. Kompetencija kaip gebėjimas atlikti veiklą kurioje nors srityje

įvardijamas ir kitose šalyse. Skandinavijoje kompetencija (norv. kōpeten's) vadinama pakankamai gerus gebėjimus kažkokioje srityje.

D.Britanijoje kompetencija (angl.competence) – žmogaus savybė, gebėjimas atlikti kažkokią veiklą, tačiau pabrėžia, kad šis gebėjimas *pakankamai geras, bet ne tobulas*. Jungtinėse Amerikos Valstijose kompetencija – *gebėjimas daryti tai, kas reikalinga*.

Kompetencija – tam tikros žinios, suteikiančios žmogui galimybę kvalifikuotai atlikti tam tikrą veiklą. Tarptautinių žodžių žodyne kompetencija vadinama *klausimų bei reiškinių sritis, su kuria kas gerai susipažinęs*. Panašiai teigia ir Jovaiša (1997, p. 100), teigdamas, kad ši sąvoka kartu reiškia ir labai kvalifikuotą žinojimą. Prancūzijos mokslininkų nuomone, kompetencija (*pranc. competence*) galima vadinti *galias ir plačias žinias, suteikiančias galimybę vertinti ir priimti sprendimus kai kuriose srityse*.

XX a. pabaigoje pasaulyje kompetencijos samprata išplėtota, įtraukiant požiūrius, nuostatas, asmenybės savybes, tai skatina nauji tyrimų rezultatai, atskleidę socialinį bei kultūrinį gebėjimų formavimosi aspektą, nepasitenkinimas iki tol vyravusia biheviaristine kompetencijos samprata. R.Laužacko (1997,p.45) nuomone, kompetencijos sąvoka artimesnė *veiklos* pasaulio aplinkai.

Remiantis kompetencijos sampratos variantais, **vaikų saugumo kompetenciją** būtų galima apibrėžti kaip *gebėjimą saugiai vaikščioti bei aktyvią poziciją, siekiant sumažinti rizikos veiksnių poveikį*, tam tikrą gebėjimo lygį, kurį kiekvienas žmogus pasiekia socializacijos procese, veikiamas įvairių socialinės – kultūrinės aplinkos veiksnių.

Vaikų saugumo kompetencijos tobulėjimą neišvengiamai skatina įgimtas savisaugos instinktas. Pasak Jovaišos (2002), *savisaugos instinktas* yra svarbiausias žmogaus įgymis, būdingas kiekvienam gyvūnui, užtikrinantis jo egzistenciją. Tačiau autorius pabrėžia, kad žmogus nėra vien biologinis, nes susietas su individo ontine struktūra : fizine, psichine ir dvasine.Todėl savisauga saugo ne tik fizinį, bet socialinį statusą, kultūrinę būtį, garbę ir prestižą. Anot Jovaišos (p.228), savisauga tai „*sąmoningas gebėjimas išvengti žalingų poveikių organizmui , sveikatai*“, todėl galima sakyti, kad vaikų saugumo kompetencijos ugdymas yra sudėtinė individo savisaugos ugdymo dalis.

Saugumo kompetencija ir jos ugdymas. Vaikų saugumo mokymas dažniausiai orientuojamas į ikimokyklinį amžių ir šeimą, kaip pagrindinę ir svarbiausią ugdymo instituciją. Kai kuriose šalyse (pvz. D.Britanijoje, Švedijoje, Norvegijoje) egzistuoja ir papildomojo ugdymo sistema, suteikianti teorinę bei metodinę pagalbą šeimai. Tokia sistema pradėta kurti ir Lietuvoje.

Vaikų saugumo mokymui Europos specialistų nuomone, turi:

- paveikti vaikų elgesį taip, kad sumažėtų smurtas ir agresija;

- informuoti mažamečių tėvus apie tai, kokios sąlygos turi būti sudarytos saugiam mokyklos lankymui kelyje;
- paveikti tėvų motyvaciją įvairiomis priemonėmis ir kelti vaikų saugumo laipsnį.

Nurodomi du pagrindiniai būdai vaikų apmokymui:

- tėvų pavyzdžio ir pamėgdžiojimo;
- vaikų saugumo mokymo pamokose integruojant į mokomuosius dalykus.

Pirmasis būdas pavojingas tuo, kad galima išmokti pavojingo elgesio dėl šeimos narių netinkamo elgesio pavyzdžių. Be to, pastebėta, kad labai žema tėvų motyvacija mokyti vaikus saugumo socialinėje aplinkoje. Taip pat nustatyta, kad tėvų motyvaciją paveikti labai sunku. Taigi galima daryti išvadą, kad tik formalus, sistemingas vaikų elgesio mokymas realiai galėtų būti efektyvus.

1.2.2.Mokykla - socialinių gebėjimų ugdytoja. Mokykloje didžiulis dėmesys skiriamas vaiko mokymosi rezultatams, todėl kartais pamirštami labai svarbūs socialiniai gebėjimai. Kol taip bus, mokykla neatsikratys vaikų agresyvumo. Kiekvienas procesas susideda iš tam tikrų etapų, žingsnelių. Pirmasis žingsnis užkertant smurto klestėjimą mokykloje -smurto prevencijos programų diegimas. Pastaruoju metu švietimo įstaigose rengiama nemažai įvairių prevencinių programų, projektų skirtų nusikalstamumo, narkomanijos, smurto problemoms.

Prevenција - tai išankstinis kelio užkirtimas, užbėgimas reiškiniui už akių. Prevenција mokykloje – tai moksleivių psichologinės kompetencijos formavimas, gyvenimo įgūdžių, kurie padėtų sveikai gyventi, sąmoningai rinktis, atsakyti už savo veiksmus ir suprasti savo poelgius, ugdymas .

Autoriai Juhnke ir Purhey (1995) siūlo bei taiko socialinio darbo praktikoje tokią smurtnio elgesio prevencijos programą mokyklai :

1. Rengti konfliktų sprendimo mokomuosius seminarus (klasės valandėles) mokykloje, skirtus tiek mokiniams, tiek mokytojams ir mokyklos personalo komandai.
2. Organizuoti ir apmokyti bendraamžius – tarpininkus („ peer mediator“).
3. Organizuoti laisvalaikio užimtumą mokykloje ir bendruomenėje, įtraukti jos narius.
4. Švęsti ir paminėti įvairių pasaulio šalių šventes mokykloje, kas skatintų toleranciją, parodytų kitų žmonių, jų kultūros vertę ir turtingumą.
5. Atlikti tyrimus, kurie ieškotų agresijos ir smurto priežasčių mokykloje ir vaiko aplinkoje.
6. Naudoti grupinius užsiėmimus sprendžiant konfliktus bei vykdant prevenciją.
7. Rekomenduoti mokytojams bei personalui nešioti asmenį identifikuojančias korteles, kad vaikai iškilus problemai galėtų greitai rasti pagalbą.

8. Mokinių – mokytojų pagalbos komandos diskusijų metu slopinti gaudus, šmeižtą mokykloje, skelbimų lentoje, mokyklos laikraštyje ir pan. (Gilligan J., 1997).

Šioje programoje yra tinkamų ir įgyvendinamų dalykų, kuriuos pritaikėme mūsų mokykloje. Konfliktų sprendimo metodologija įtraukta į mokymo programas, tai puiki pradžia kuriant saugią mokyklos atmosferą.

Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur smurto tarp vaikų problema viena aktualiausių, taikomos įvairios prevencinės programos, į kurias įtraukiami įvairaus amžiaus moksleiviai.

Pagrindinės prevencinės programos yra tokios:

1. *Konfliktų sprendimo mokymas*. Tarpasmeniniai konfliktai yra neišvengiama mūsų bendravimo dalis. Jaunam žmogui reikia išmokti socialinių įgūdžių sprendžiant problemas ir konfliktus. Tai svarbu ne tik atsidūrus rizikingoje situacijoje, bet ir kasdieniniame gyvenime, kuriame konfliktai laikomi normaliu reiškiniu. Konfliktų sprendimo mokymas padeda jaunimui vystyti simpatiją, toleranciją vieni kitiems ir kontroliuoti savo emocijas, pyktį. Taip pat moko bendravimo ir problemų sprendimo įgūdžių, empatijos, atsparumo. Mokyklos moksleiviai įtraukiami į rolių žaidimus, grupinius žaidimus, kad galėtų pajusti tai ką jaučia kiti, išmokti nukreipti agresiją teigiama linkme, teisingai interpretuoti kitų žodžius ir poelgius.

Programos dėstomos vaikams mokykloje bei mokančios taikiai spręsti konfliktus, padeda sumažinti ateities smurto mastus (Gilligan J., 2002).

Teisingai, taikiai išspręsti konfliktai gali būti galimybė augti, tobulėti tiek vaikams, tiek suaugusiems.

2. *Bendraamžių tarpininkavimas* („peer mediator“), labai svarbu tiesiogiai įtraukti jaunimą į problemos sprendimą, todėl daugelis mokyklų turi paruoštus moksleivius – tarpininkus, kurie dirba su savo bendraamžiais, padeda draugams spręsti tarpusavio problemas ir konfliktus. Tokios tarpininkų paruošimo programos mokinius moko išspręsti visų rūšių konfliktus tarp individų, kurie iškyta mokykloje. Baigusieji programą dalyvaudami diskusijose su kitais mokiniais, įgalina pačius vaikus, be suaugusiųjų įsikišimo susitvarkyti su iškytančiais sunkumais. Pasinaudodami užsieniečių pasiūlymais, pabandėme moksleivius – lyderius paruošti tarpininkais. Buvo atrinkti tie vaikai, kurie yra klasėje mėgiami ir visi norėtų su jais draugauti. Tačiau pradinukas dar per mažas atlikti tokius sudėtingus veiksmus, nes nevisada gali susitvarkyti ir su savo problemomis. Tačiau užuomazgos šio darbo jau yra ir trečiojų klasėse vyksta diskusijos, kurioms vadovauja patys mokiniai. Jie mokosi išreikšti savo mintis apie save ir kitus moksleivius. Bando rasti teisingą sprendimą.

3. *Su teise susijęs auklėjimas*, ši programa suteikia informaciją apie tai kas yra nusikaltimas, smurtas, kas neramina smurto aukas, apie nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos ir

baudžiamąją sistemą. Ji padeda moksleiviams sekti vietinių nusikaltimų eigą, daryti bendruomenės nuomonės apklausas apie saugumo problemas supažindina su įvairiomis programomis, kurios gali užkirsti kelią nusikaltimui ir padėti aukoms. Kitas programos tikslas - susipažinti ir įvertinti vietinės reikšmės programas skirtas skriaudžiamiems vaikams. Programos tikslas - sumažinti jaunų žmonių šansus tapti aukomis, įgalinti kurti patiems programas, kurios galėtų sumažinti nusikalstamumą mokykloje, bei didintų atsakomybės jausmą. Tokias paskaitėles rizikos grupės vaikams ir ne tik jiems, skaito į pagalbą pakviesti Vaiko teisių tarnybos inspektoriai bei nepilnamečių reikalų inspektorė, kuriojanti mokyklą.

4., *Taiki klasė- taiki mokykla*, „taiki klasė“ yra visą klasę apimanti metodologija, į kurią įeina mokinių gabumų, stipriųjų pusių atskleidimas, problemų sprendimo mokymas. Konfliktų sprendimo mokymas yra įtrauktas į mokyklos pagrindinius mokomuosius dalykus bei dorinio ugdymo, pasaulio pažinimo pamokas. „Taikios mokyklos“ programos kilo iš „taikios klasės“ idėjos, integruojant į institucijos valdymą konfliktų sprendimo metodologiją. Per kiekvieną asmenį nuo mokyklos budinčiojo iki mokytojo – mokoma spręsti konfliktus. „Taikios mokyklos“ klimatas skatina jaunimą ir tėvus tikėti, kad visuomenė be smurto gali realiai egzistuoti.

5. *Daugiaintervencinės programos*, nors dauguma smurto prevencijos programų yra efektyvios vienos, tačiau jų vertė yra didesnė kuomet jos yra jungtinės. Šalia minėtų programų taip pat naudojama melo detektoriai, video kameros, padidinta policijos apsauga mokyklose, ir apylinkėse, anoniminė telefono linija, įvedamos pagalbos programos jau nukentėjusiam jaunimui bei jauniesiems nusikaltėliams, taip pat socialinės ir psichiatrinės paslaugos rizikos grupių jaunimui ir pan. Pradinėse mokyklose sudarytos sutartys su ikimokyklinėmis įstaigomis. Su šiomis įstaigomis organizuojami bendri jungtiniai prevenciniai, menų, gyvūnų dienos projektai. Jie yra efektyvūs, nes projektuose dalyvauja visi mokiniai, jiems suteikiama galimybė atsiskleisti, parodyti savo sugebėjimus.

Daugelyje užsienio šalių moksleiviams dalijami *patarimai*, ką jie patys gali padaryti, kad užkirstų kelią smurtui ir agresijai. Tai geras būdas atkreipti vaikų dėmesį į smurtą, skatinti juos stebėti save ir aplinką, taip pat informuoti kaip elgtis smurtinio elgesio atveju, kur galima kreiptis pagalbos ir pan. ([http:// www.saveyouth. Org/teens/topics/#,toppage](http://www.saveyouth.Org/teens/topics/#,toppage)).

Kaip viena iš galimų smurto prevencijos programų mokykloje – organizuoti *smurto ir agresijos prevencinę savaitę*. Tai visą mokyklos bendruomenę apimanti penkių dienų programa, kur įvairių diskusijų, pamokų, akcijų, žaidimų metu skatinama pagarba, tolerancija:

- b) mokoma susidoroti su pykčiu, neigiamomis emocijomis;
- c) taikomas taikus konfliktų sprendimo mokymas ;

- d) kalbama apie saugumo užtikrinimą mokykloje;
- e) bandoma įgyvendinti tam tikrus sumanymus, pasiūlymus.

Prevencinių priemonių, programų yra labai daug ir įvairių. Prevencinės priemonės turėtų būti vykdomos nuosekliai ir sistemingai, stengiantis užkirsti kelią smurto atsiradimui. Taip pat svarbu vertinti prevencinių iniciatyvų efektyvumą, naudą.

Siekiant vaiko gerovės ir saugumo, rizikingo elgesio vaikams išskiriamos tokios darbo kryptys:

- specialios prevencinės programos ;
- organizuojamas laisvalaikis;
- diskusijos, paskaitos smurto ir netinkamo elgesio tema;
- organizuojamos akcijos, renginiai, projektai prieš smurtą.

Neatskiriama prevencijos dalis – švietimas apie smurtą, jo pasekmes, būdus apsisaugoti . Jį rekomenduojama pradėti kuo anksčiau, integruojant į mokykloje dėstomas disciplinas.

Svarbiausias dalykas norint sustabdyti smurtą – kompleksiskai vykdoma prevencija . Ji turėtų prasidėti nuo sistemingo žmonių švietimo, kalbėjimo apie smurtą ir agresiją, jo priežastis, būdus išvengti. Turėtų kisti žmonių mentalitetas, formotis bendruomenės nepakantumas smurtui bei smurtautojams, skliti informacija apie pagalbą aukoms, pasitelkus visuomenės informavimo priemones, socialinę reklamą. Svarbu pačius vaikus mokyti apsisaugoti nuo smurto ir agresijos, išaiškinti kur kreiptis pagalbos, nuo mažens ugdyti pagarbos gyvybei principą.

Smurto problemą išspręsti galima ugdant neagresyvią visuomenę. Mokyklose turėtų plisti pagarbos etika, neprievartinis konfliktų sprendimo būdas. Taip pat rengiama bendra visos mokyklos strategija, kaip būtų galima išvengti prievartos. Bendra veikimo taktika yra efektyvesnė nei padiriki atskirų specialistų veiksmai („ Dialogas“, 2001).

Visos priemonės efektyvios ir skatina moksleivių dalyvavimą bei užimtumą.

Apklausti respondentai patvirtina užsienio šalių pedagogų būgštavimus, kad mokyklą pavertus aukštos technologijos ir apsaugos tvirtove, smurto problema nebus išspręsta. Teigiama, kad valstybė, užuot skyrusi pinigus vaizdo kameroms, geriau skirtų knygoms, pastatams, laisvalaikio užimtumui, kad kiltų švietimo lygis ir mokyklos kultūra. Į pagalbą agresyviems mokiniams turėtų ateiti psichologai, o gal ir kiti specialistai.

1.2.3.Nauja pareigybė socialinis pedagogas (darbuotojas). Pastaruoju metu vis didesnis dėmesys kreipiamas į socialines ugdymo problemas mokykloje. Socialinio pedagogo profesija įgauna oficialų statusą ir visuomenės pripažinimą.

Vakarų Europos šalyse bei Jungtinėse Amerikos Valstijose socialiniai darbuotojai mokyklose dirba jau daugiau nei 40 metų. Tuo tarpu Lietuvoje socialinio pedagogo pareigybė pirmą kartą eksperimento būdu buvo įvesta 1990m Šiauliuose. Nuo tada aukštosios mokyklos pradėjo ruošti šios kvalifikacijos specialistus. Respublikos mokymo įstaigose vis dažniau buvo pastebima, kad reikia tinkamą išsilavinimą turinčių žmonių socialiniam darbui su vaikais bei prevencinio darbo organizavimui. 1995 m. pradėti steigti socialinių pedagogų etatai mokyklose. Etato steigimu mokyklose kol kas rūpinasi novatoriški mokyklų vadovai. Tačiau „Lietuvos švietimo plėtotės strateginėse nuostatose 2003 – 2012 metams“ pabrėžiama, kad iki 2006 m. visose didesnėse mokyklose bus sukurti socialinio pedagogo (darbuotojo) etatai, ir jo paslaugomis ims naudotis visa mokyklos bendruomenė. Tad regis ateityje ši populiarėjanti specialybė įgis dar didesnę reikšmę.

Profesionalus socialinis darbuotojas daro poveikį individui, grupei, šeimai, taiko kompleksą priemonių, teikia konsultacijas, bendradarbiauja su mokytojais, psichologais, medikais, mokyklos personalu ir kitomis institucijomis, inicijuoja keisti įstatymus, saugančius ir ginančius vaiko teises. Pirmaeilis socialinio darbuotojo uždavinys mokykloje – suteikti pagalbą moksleiviui toje situacijoje, kai socialiniai, psichologiniai, ekonominiai ar kultūriniai barjerai trukdo jam realizuoti savo potencines galimybes, įgyjant reikiamą išsilavinimą ir išsiauklėjimą. Šią pagalbą teikia sąveikaudamas su mokiniu, jo šeima, mokykla, sociumu. Socialinis darbas mokykloje – pagalbos teikimas mokiniams, jiems adaptuojantis mokykloje ir sėkmingai besimokant. Šio darbo tikslas - mokyklos, šeimos ir bendruomenės darbo koordinacija. Socialinis darbuotojas siekia padėti mokiniams, šeimoms, mokytojams sprendžiant pamokų praleidinėjimo problemą, mažinant agresyvų elgesį, chuliganizmo atvejus. Taip pat aiškina ugdymo metodus tėvams ir bendruomenei, padeda spręsti paauglių užimtumo, laisvalaikio organizavimo, laikino įdarbinimo problemas (Leliūgienė I., 1997).

I.Lukoševičienė (1996) išskiria tokias socialinio darbuotojo funkcijas:

1. diagnostinė – diagnozuoja ir įvertina socialinę problemą;
2. organizacinė - mobilizuoja priemones problemai spręsti;
3. prevencinė - organizuoja išankstines problemas sprendimo priemones;
4. socialinės terapijos - kartu su klientu įveikia problemą;
5. komunikacinė - padeda surasti bendrą kalbą su problema sprendžiančiais specialistais;
6. rūpyba, apsauga, globa – organizuoja visapusišką paramą socialinių reikmenų turintiems asmenims;
7. signalinė - nuolat informuoja valdžios ir visuomenines institucijas apie kylančias socialines problemas;

8. šviečiamoji – šviečia visuomenę rūpimais socialiniais klausimais.

Jungtinėje Karalystėje mokyklos socialinis darbuotojas yra tarsi ryšininkas tarp namų, mokyklos ir bendruomenės, taip pat svarbu ir gyvybingas edukacinės komandos narys. Jo funkcija – įgalinti mokinius ir jų šeimas įveikti iškilusias socialines bei asmenines problemas, kurios apsunkina mokymąsi, adaptaciją mokykloje. Bendradarbiaudamas su šeima, mokyklos komanda bendruomenės agentūrom socialinis darbuotojas teikia daugialypę pagalbą jaunuoliui:

- integruoja informaciją gautą iš mokinių, šeimos narių, mokyklos personalo apie mokinio socialinį, emocinį, elgesio ir adaptacinį funkcionavimą, pateikia ją multidisciplininei specialistų komandai;
- padeda mokiniams, mokytojams ir tėvams priimti svarbius sprendimus, susijusius su mokymusi, gyvenimu šeimoje ir bendraamžių grupėje, asmeniniu vaiko gyvenimu;
- bendradarbiauja su kitų agentūrų profesionalais vystant atitinkamas paslaugas mokiniams ir jų šeimoms;
- dirba su moksleivių grupėmis, mokydamas socialinių įgūdžių, susidorojimo su problemomis mechanizmų, konfliktų sprendimo technikų, įgalina savarankiškai priimti sprendimus;
- įsijungia į mokyklos komandos vystomą politiką, organizuoja prevencijos programas, įsitraukia į kitų problemų sprendimą ir pan.

Šiuo metu mokyklose dirbantys socialiniai pedagogai vadovaujasi 2001 metais patvirtinta „Socialinio pedagogo pareigine instrukcija“. Joje nustatytos socialinio darbuotojo funkcijos, teisės ir pareigos, vertybinės nuostatos, veiklos turinys.

1.2.4. Socialinio darbuotojo pagalbos teikimo formos vaikams.

Individualus darbas su mokiniu. Siekdami vaiko gerovės ir saugumo užtikrinimo **individualaus socialinio darbo metodą** susidūrus su smurtu, socialinis pedagogas teikia individualią pagalbą tiek nukentėjusiam, tiek smurtavusiam vaikui.

Socialinis darbuotojas visų pirma turėtų mokyti gyvenimo įgūdžių, tokių kaip gebėjimas bendrauti, valdyti konfliktus ir stresus, gebėjimas racionaliai apsispręsti turėti savo nuomonę, suvokti atsakomybę už savo poelgius. Dalį problemų sudaro moksleivių nesugebėjimas atsispirti bendraamžių (socialiniam) spaudimui, žiniasklaidos ir visuomenės palaikomai „smurto kultūrai“ klaidingas suaugusiųjų veiksmų vertinimas.

Pasak J.Gilligan (2002), dirbant su smurto problema svarbūs du žingsniai – užkirsti kelią pačiam smurtui, o jei tai nepavyko - patyrusiems prievartą vaikams padėti atsigausti, išgyventi traumą, kad jos pasekoje patys netaptų agresyviais.

Kai kurie autoriai (Hurrelmann & Unverzagt, 2001) teigia, kad sėdimas prie bendro derybų stalo - optimaliausias sprendimas susidūrus su smurtu. Svarbu, kad viena pusė išgirstų ką sako antroji – tai pirmas žingsnis sprendimo link. Socialinis pedagogas galėtų būti tarsi „tiltas“ tarp konfliktuojančių pusių. Pokalbio metu skriaudikas ir auka turėtų suprasti vienas kitą, apsvarstyti kas gali pasikeisti jų tarpusavio santykiuose, kokia linkme jie klostysis toliau, ar įmanoma ir kas atlygins padarytą žalą. Patartina nustatyti tam tikras tarpusavio taisykles, kurios padeda suvokti savo veiksmų pasekmes. Labai svarbu pasiekti susitaikymą arba, jei tai per daug sudėtinga, atsiprašyti (galima parašyti atsiprašymo laišką). Susitarimas kad, vaikai ateityje stengsis vengti vienas kito, gali užkirsti kelią tolimesniems smurtiniams konfliktams.

Viena iš socialinio darbuotojo funkcijų – stiprinti kiekvieno asmens stipriąsias puses, padėti atskleisti agresyvių vaikų gabumus, kuriuos jie, be abejo, turi ir juos palaikyti. Taip pat skatinti toleranciją, pakantą moksleivių tarpe, nelikti abejingam smurto problemai, atvirai kalbėti, neskubėti smerkti, o ieškoti tokių jaunų žmonių elgesio priežasčių ir efektyviausių sprendimo būdų.

Darbas su grupe. Didžiausiais grupės privalumas – grupės narių santykius galima nukreipti taip, kad pavyktų pasidalinti išgyventa patirtimi ir pasisemti naujų galimybių spręsti savo problemas. Grupės narių tarpusavio pagalba, emocinis palaikymas yra neįkainojamas dalykas. Davyvaudamas grupėje vaikas per kitų veiksmus ima geriau suvokti savo paties elgesį, teisingai jį vertinti. Grupėje vykstantis procesas imituoja realią situaciją, kurioje vaikui stinga patirties, kurioje jis gali veikti ir klysti. Profesionalo užduotis – padėti suvokti klaidas ir jas ištaisyti.

Socialinis darbuotojas dirbdamas su vaikais pradinėje mokykloje naudoja žaidimus grupėje. Žaisdami grupės nariai mokosi tolerancijos, kolektyviškumo, empatijos. Empatija – jautrumas, įsijautimas į kito žmogaus emocinę būseną. Neišmokus įsivaizduoti savęs kito vietoje išsivysto negatyvus bendravimas, grubus elgesys, netaktas. Žaidimai ne tik moko alternatyvaus elgesio, bet yra naudinga patirtis. Žaidžiant slūgsta įtampa, atsipalaiduojama, atsikratoma baimės, pykčio. Vyksta jausmų, kuriems tikrovėje skiriama per mažai dėmesio, inscenizavimas (Buttner, 1998).

Darbas su mokinio šeima. Tėvai vaiko gyvenime vaidina labai svarbų vaidmenį. Paauglystėje pradėdama kovoti dėl emocinės ir ekonominės nepriklausomybės nuo tėvų. Paklusimo ryšys pakeičiamas į pagarbų draugiškumą, o tėvai imami laikyti lygiaverčiais partneriais. Pastariesiems nėra lengva susitaikyti su nauju vaidmeniu. Jei tėvai moka protingai reguliuoti vaiko laisvę ir kontrolę, santykiai su vaiku išlieka nuoširdūs, neįtempti. Tačiau dažnai

tėvai stengiasi parodyti autoritetą, primesti savo valią, pažiūras ir pan. Paaugliai ima maištauti, konfliktuoti ar elgtis agresyviai (Pikūnas, 2001).

„Socialinio pedagogo pareiginiame apraše“ nurodytas socialinio pedagogo darbo pobūdis „padėti tėvams ugdyti savo vaiką, suprasti jo socialinius ir psichologinius poreikius, jų tenkinimo svarbą, tėvų teises ir pareigas“ (Socialinio pedagogo pareiginė instrukcija, 2002).

Konsultuodamas šeimą, socialinis darbuotojas gali:

- padėti tėvams suvokti smurto priežastis bei pasekmes;
- suteikti žinių apie vaiko raidos etapus ir kas jiems būdinga;
- supažindinti su tinkamais auklėjimo metodais, problemų sprendimo būdais;
- mokyti tėvus susidoroti su savo pačių stresu, įtampa ir kt.

Kaip jau buvo minėta, nuo atmosferos šeimoje, gerų santykių su tėvais, šeimoje patiriamo smurto priklauso vaiko elgesio bruožai, smurtinio elgesio išmokimas arba ne. Todėl socialinis darbas su šeima yra nepaprastai svarbus.

Darbas su mokyklos bendruomene. Viena iš socialinio darbuotojo veiklos krypčių – individualus darbas su pedagogais ir kitais mokymo įstaigoje dirbančiais specialistais. Mokytojams, kaip ir tėvams, gali iškilti problemų bendraujant su paaugliais, suvokiant jų poreikius, sprendžiant problemas.

Socialinio pedagogo pareigybės aprašuose (2002) išskiriamas svarbus socialinio pedagogo vaidmuo – šviesti, informuoti mokyklos bendruomenę. Taip pat keisti požiūrį į agresyvų elgesį, kurti atvirumo, pasitikėjimo atmosferą. Padėti suvokti, kad smurtas tarp moksleivių yra visos mokyklos problema. Socialinis pedagogas, teikdamas reikiamą pagalbą mokytojams, personalui, gali padėti šiems suprasti geriau vaikus ir savo kolegas, efektyviau bendradarbiauti, sukurti geresnį socialinį – pedagoginį klimatą, saugią aplinką.

Komandinio darbo svarbą pabrėžia dauguma socialinio darbo teoretikų. Mokykloje komandinį darbą organizuoja direktorius. Sukūrus mokykloje specialistų komandą galima efektyviau spręsti mokinių asmenines, socialinės raiškos ar šeimos problemas. Socialinis pedagogas – vienas šios komandos narių.

Socialinis pedagogas yra pilnateisis, įtakingas švietimo įstaigos tarybos narys, dalyvaujantis direkcinuose pasitarimuose, teikiantis pasiūlymus bei informuojantis mokyklos administraciją, pedagogus apie problemines situacijas, socialinės- pedagoginės pagalbos poreikį. Jo pareiga konsultotis su kolegomis sprendžiant problemas, ieškant pagalbos kelių.

Norint efektyviai padėti krizėje atsidūrusiems vaikams bei vykdyti prevenciją, yra būtinas bendradarbiavimas, kurio metu integruojami įvairūs požiūriai į konkretų atvejį- socialinis,

psichologinis, medicininis, teisinis. Bendradarbiavimo pagrindas – komandinis darbas, kurio tikslas aptikti problemą, tikslingai ir laiku suteikti kvalifikuotą pagalbą.

Pasak Vilniaus pedagogikos - psichologijos tarnybos psichologės R.V.Pivorienės, krizių komandą galėtų sudaryti 5-6 asmenys: socialinis pedagogas, direktoriaus pavaduotojas, mokytojai, bendruomenės slaugytoja (jei yra), psichologas (jei yra). Ištikus visą mokyklą sukrėtusiam įvykiui, komanda, kurios kiekvienas narys aiškiai žino savo vaidmenį, imasi valdyti krizinę situaciją. R.V. Pivorienės teigimu, krizių komandos mokykloje atlieka ne tik intervencinį bei postvencinį (pagalba įveikiant traumuojančio įvykio padarinius) darbą, bet ir prevenciją, stengiasi padėti mokiniams išvengti streso kriziniais amžiaus laikotarpiais (Petraitytė, 2001).

Komandinis darbas turi daug privalumų. Vienas jų – leidžia iš skirtingų disciplinų pažvelgti į problemą ir rasti optimaliausią sprendimą.

Ją sudaro socialinis pedagogas, mokytojai, administracijos atstovai (direktoriaus pavaduotoja ugdymui), kviestieji asmenys vaikų teisių apsaugos tarnybos, nepilnamečių inspekcijos inspektoriai. Pagalbos teikimo tikslas- padėti įgyvendinti mokinių teisę į mokslą, užtikrinti veiksmingą mokinių ugdymąsi ir mokymąsi mokykloje bei sudaryti prielaidas pozityviai vaiko socializacijai ir pilietinei brandai. Kiekviename darbe būtina gauti palaikymą savo veiklai, pritarimą pasiūlymams, idėjoms. Bendradarbiavimo dvasia reikšminga kiekvieno kolektyvo santykiuose. Iškilus sunkumams ypač aktualus bendradarbiavimas su kolegomis, vieningas požiūris į problemą ir galimus sprendimo būdus.

Darbas su socialiniais partneriais. Pagalbos komandos bendradarbiavimas su kitais specialistais yra visuomet svarbus, o susidūrus su smurtu – neišvengiamas. Dažniausiai į įvairias konfliktines situacijas tiesiogiai ir netiesiogiai būna įtraukti mokytojai, personalo darbuotojai, tėvai arba kitų tarnybų atstovai (medikai, NRI, VTAT inspektoriai). Šie žmonės gali būti įvykio liudininkais arba susidurti su smurto pasekmėmis. Bendradarbiauti tenka norint suteikti visapusišką pagalbą (pvz.; nukreipti psichologo konsultacijai, mediko apžiūrai, gauti tam tikrą mokyklos administracijos sprendimą ar pagalbą ir pan.). Trečioje vietoje atsideria ryšių palaikymas su kitomis institucijomis.

2. VAIKŲ SAUGUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO PRADINĖJE

MOKYLOJE EMPIRINIS TYRIMAS

2.1. Tyrimo organizavimas ir metodika

Tyrimo tikslas – atskleisti vaikų saugumo situaciją namuose, mokykloje, kieme, gatvėje ir pagrįsti vaikų saugumo užtikrinimo pradinėje mokykloje kompetencijos gaires.

Tyrimo uždaviniai:

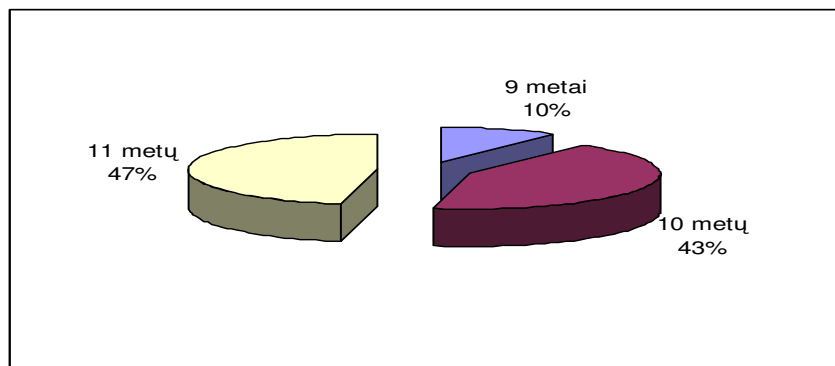
1. Tyrimo rezultatų pagrindu pagrįsti vaikų nesaugumo priežastis.
2. Ištirti pradinių klasių mokinių saugumo situaciją namuose, mokykloje, kieme, gatvėje.
3. Lyginamąja analize nustatyti mokinių ir mokytojų rezultatų skirtumus bei panašumus.
4. Sudaryti praktines rekomendacijas pedagogams.

Tyrimo vieta: Kėdainių miesto pradinės mokyklos.

Tyrimo laikas: 2005 – 2006m.

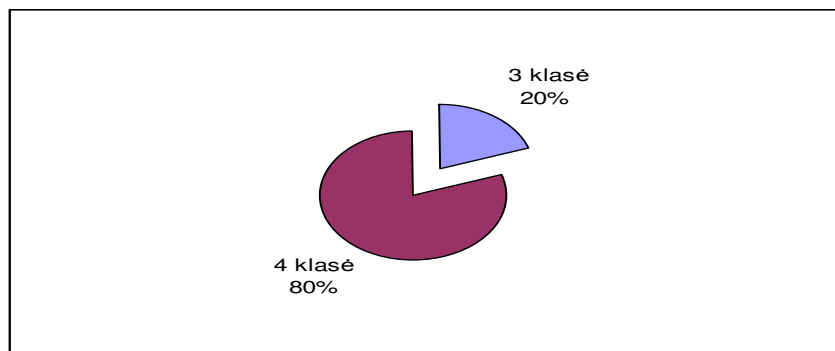
Tyrimo dalyviai:

- Pradinių klasių pedagogai (50). Tyrime dalyvavo vien tik moterys.
- Pradinių klasių mokiniai – trečiokai ir ketvirtokai (9 – 11m.) – 100 mokinių. Anketoje pirmu klausimu respondentai pažymėjo savo amžių. Tyrime dalyvavo 10% 9-erių metų moksleiviai, 43% 10-ies metų moksleiviai ir 47% 11-likos.

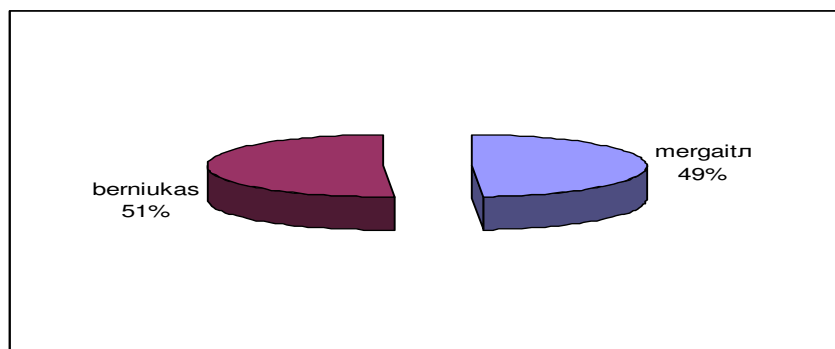
1 paveikslas. Mokinių amžius

Pasiskirstymas pagal mokymosi klasę yra netolygus. Didesniąją dalį respondentų sudarė 4 klasės mokiniai.

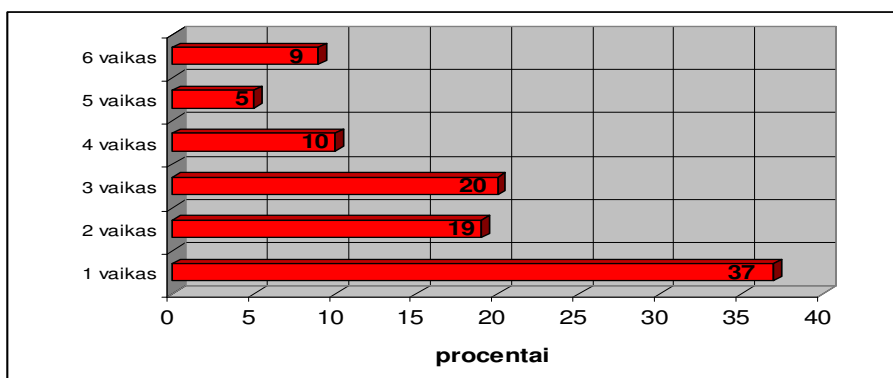
2 paveikslas. Pasiskirstymas pagal mokymosi klasę

Anketoje dalyvavo 51% vyriškos giminės respondentų ir 49% moteriškos giminės.

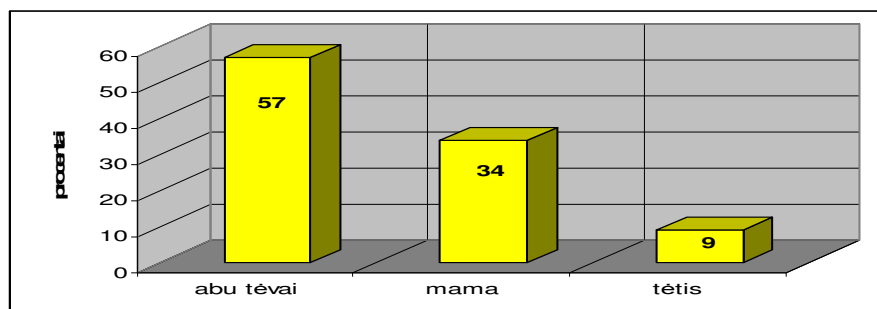
3 paveikslas. Mergaičių ir berniukų pasiskirstymas

Ne mažiau svarbus klausimas, kelintas vaikas šeimoje yra apklaustasis. Duomenys parodė, kad 37 % mokinių yra vienturčiai, 20 % moksleivių yra tretieji vaikai šeimoje, 19 % - antrieji, 10 % - ketvirtieji, 9 % - šešti ir 5 % - penktieji vaikai šeimoje.

4 paveikslas. Vaikų eiliškumas šeimoje

Taip pat, atliekant tyrimą, labai svarbu **atsižvelgti į mokinių socialinę padėtį, jų šeimą, šeimos sudėtį**. Tyrime dalyvavo 57 % mokinių iš darnių šeimų, 34 % moksleivių, gyvenančių tik su mamomis, ir 9 % - tik su tėveliu.

5 paveikslas. Šeimos sudėtis

Tiriamaisiais pasirinkti visi vaikus ugdančios pedagogai, kurie yra tiesiogiai susiję su vaikais ir įtakoja mokyklos darbą. Mokytojams ir mokiniams buvo išdalintos anketos. Vaikai anketas užpildė padėdami mokytojams (priedas Nr. 2 ir Nr. 3).

Duomenų rinkimo metodas - anketa. Šis būdas pasirinktas kaip patogiausias, leidžiantis greičiau apklausti respondentus, o anonimiškumas – tikėtis tikslesnių duomenų. Tyrime naudota anoniminė anketa, kurios klausimyną sudaro 26 (mokiniams) ir 13 (mokytojams) klausimų. Anketos klausimai uždaro ir atviro tipo, suformuluoti atsižvelgiant į iškeltus tyrimo uždavinius. Anketos sudarytos taip, kad dauguma vienos anketos klausimų yra analogiški kitų anketų

atitinkamiems klausimams. Tai suteikia galimybę palyginti vaikų ir mokytojų atsakymų panašumus ir skirtumus.

Pirmiausia buvo paprašyta mokyklos pedagogų ir moksleivių sutikimo dalyvauti tyrime. Gavus sutikimą, anketos buvo padalintos kiekvienam asmeniškai. Tyrimo dalyvis paliekamas vienas, prieš tai išpėjus, kad su tyrimo rezultatais bus galima susipažinti. Nei vienas prašytas asmuo neatsisakė dalyvauti tyrime ir užpildė anketas. Anketos atsiimamos, kai dalyvis pats ją gražina. Per dieną buvo apklausti 10 respondentų. Apklausa užtruko apie 4 savaites.

Tyrimas vyko dviem etapais:

I etapas – anketa pradinių klasių mokiniams (100).

II etapas – anketa pradinių klasių pedagogams (50).

Tiek mokytojams, tiek mokiniams pateiktas anketas galima suskirstyti į keturias dalis: vaikas ir šeima, vaikas ir mokykla, vaikas gatvėje, kieme, vaikas ir žiniasklaida. Atsakymai fiksuoti trijų laipsnių skale: visada, kartais, niekada.

Duomenų apdorojimo būdas.

Buvo naudojamas statistinis duomenų apdorojimo būdas. Apklaustos duomenys apdoroti panaudojant „SPSS for Windows“ statistinės analizės programa. Sudaryta kodų lentelė, užkoduotos kintamųjų reikšmės ir suvesti duomenys.

Tyrimo metodai.

Rezultatai apdoroti taikant įvairius statistinius metodus: koreliacinę, faktorinę, klasterinę analizes. Koreliacinė analizė naudota tiesiniam statistinio ryšio stiprumui tarp požymių nustatyti. Faktorinės analizės tikslą nusakė V. Čekanavičius, G. Murauskas: „Minimaliai prarandant informacijos pakeisti charakterizuojančių požymių aibę kelių faktorių rinkiniu“ (2002, p. 237). Kiek tinka kintamieji faktorinei analizei, parodo *KMO* (*Kaizer-Meyer-Olkin*) koeficientas. Kitas svarbus rodiklis, pateikiamas faktorinės analizės proceso metu, yra faktoriaus aprašomoji galia. Šis dydis rodo, kokią dalį visumos (%) paaiškina tiriamasis objektas. Atliekant faktorinę analizę gautas testo užduoties faktorinis svoris *L* išreiškiamas koreliacijos koeficientu tarp kintamojo ir ekstrahuoto faktoriaus. Pasirinktas nehierarchinis klasterizavimo metodas – *k* vidurkių (*k-Means*) metodas, kur *k* – klasterių skaičius. Taikant klasterinės analizės metodą buvo išskirtos respondentų grupės, pasižyminčios skirtinga tiriamų savybių raiška (Čekanavičius, V., Murauskas, G. 2002).

2.2. Mokinių nuomonė apie jų saugumą

2.2.1. Vaikų saugumo veiksniai šeimoje.

Apklausoje pirmiausia siekta išsiaiškinti, kaip vaikai suvokia fizinį nesaugumą. Visi tiriamieji suprato fizinio smurto reikšmę. Daugelis jų fizinį nesaugumą įvardijo taip : „mušimas“, „vertimas ką nors daryti“, „sumušti žmogų“, „prievartauti“, „skriausti kitus“, „peštis visokiais ginklais, kojomis ir kumščiais“, „jėgos panaudojimas“, „kraujo praliejimas“, „nedraugystė ir kankinimas“.

Anketoje vaikai parašė savo nuomonę apie suaugusiuosius, kurie smurtauja prieš vaikus. Jiems jie asocijuojasi su žmonėmis, kurie „nesuvaldomi“, „bepročiai“, „kerštingi“, „žiaurūs“, „juos reikėtų išvežti į policiją“, „tai negerai žmonės“, „pikti“, „blogi“, „nejausmingi“, „nugarbingi“, „nekenčiantys vaikų“, „neprotingi“, „neteisingi“, „nemokantys džiaugtis gyvenimu“, „negražiai besielgiantys žmonės“, „bjaurūs“, „prasto lygio“, „išprotėję“, „mulčiai“.

Taip pat buvo pasidomėta ir vaikų šeimomis, kokioje šeimoje jie auga, ar jie esą saugūs savo šeimoje. Didesnė dalis apklaustųjų teigė, kad jiems šeimoje „saugu“, „gera“, „kartais pasimuša su savo broliais ir seserimis“, „nesibaram“, „mano šeima taiki“, „mano šeimos nariai mėgsta darbą, todėl nėra laiko barniams“, „draugiška“, „mano šeima labai gera“, „rūpestinga“. 20 mokinių šeimose pastebimas fizinis smurtas, vaikai jaučiasi nesaugūs savo šeimoje: „patėvis mane muša, klupdo“, „mano šeimoje būna barnių, net policija buvo atvažiavusi“, „tėtis labai geria, o po to visi barasi“, „mano tėtis išvažiavęs į užsienį, todėl man trūksta jo“, „manęs tėtis nesupranta, labai bara, kartais muša“, „gyvenu su močiute, nes tėvai geria“.

Moksleiviams buvo pateikti teiginiai apie jų savijautą šeimoje. Atlikta koreliacinė analizė tarp atsakymų rezultatų apie vaiko pajautimo savęs šeimoje psichologinės būsenos.

2 lentelė

Koreliacinės analizės rezultatai tarp požymių susijusių su vaikų savijauta šeimoje

	Atstumtas	Nereikalingas	Saugus	Mylimas	Išnaudojamas	Gerbiamas	Lepinamas
Atstumtas	-	0,833**	0,247*	0,078	-0,111	-0,523**	-0,290*
Nereikalingas	0,833**	-	0,206*	-0,162	-0,093	-0,489**	-0,228*
Saugus	0,247*	0,206*	-	0,536**	0,117	-0,122	-0,099
Mylimas	0,078	-0,162	0,536**	-	0,117	0,103	-0,099
Išnaudojamas	-0,111	-0,093	0,117	0,117	-	0,243*	0,248*
Gerbiamas	-0,523**	-0,489**	-0,122	0,103	0,243*	-	0,420**
Lepinamas	-0,290*	-,228*	-0,099	-0,099	0,248*	0,420**	-

* koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

Nustatyta, kad požymiai „atstumtas“ ir „nereikalingas“ turi stiprų koreliacinį ryšį, kaip ir „saugus“ ir „mylimas“, kiek silpnesnius koreliacinius ryšys – „gerbiamas“ ir „lepinamas“. Reikšmingus neigiamus koreliacinius koeficientus turi požymiai „atstumtas“ ir „gerbiamas“, „nereikalingas“ ir „gerbiamas“. Koreliacinis ryšys nepastebėtas tarp požymių „gerbiamas“ ir „saugus“, bei „gerbiamas“ ir „mylimas“. Taip pat galima išskirti požymį „išnaudojamas“, jis turi silpną koreliacinį ryšį su požymiais „gerbiamas“ ir „lepinamas“, kurie pagal loginę prasmę negali būti susiję su išnaudojimu.

Įvertinus vaikų atsakymų procentinius dažnius, nustatyta, kad 95% vaikų neįvertė išnaudojimo ir tik 5% respondentų sutiko su pateiktu teiginiu. Tolimesniame rezultatų interpretavime požymis „išnaudojamas“ atmetamas kaip neinformatyvus.

Atlikta faktorinė analizė sumažino kintamųjų skaičių iki 3. Faktorių statistiniai rodikliai pateikti 3 lentelėje.

3 lentelė

Vaiko savijautos šeimoje faktorių statistiniai rodikliai

Faktorius		Faktorinis svoris, L	KMO	Aprašomoji sklaida, %
Ypatingai geros savijautos šeimoje būseną	Mylimas	0,913	0,50	83,42
	Saugus	0,913		
Geros savijautos šeimoje būseną	Lepinamas	0,843	0,50	71,00
	Gerbiamas	0,843		
Neigiamos savijautos šeimoje būseną	Atstumtas	0,957	0,50	91,65
	Nereikalingas	0,957		

Pateikti rezultatai rodo, kad visi statistiniai rodikliai yra reikšmingi ir tinka atlikti tolimesnius skaičiavimus. Galima padaryti tokią pastabą: vaikams būti mylimais yra svarbiau nei gerbiamais, gal jie net nesuvokia esminio skirtumo tarp šių dviejų sąvokų, todėl į vieną faktorių tie du požymiai nepakliuvo.

Nustatyti koreliacinius ryšius tarp gautų faktorių. Rezultatai pateikti 4 lentelėje.

Koreliacinės analizės rezultatai tarp vaiko savijautos šeimoje faktorių

	Ypatingai geros savijautos šeimoje būsenos faktorius	Geros savijautos šeimoje būsenos faktorius	Neigiamos savijautos šeimoje būsenos faktorius
Ypatingai geros savijautos šeimoje būsenos faktorius	-	-0,092	0,117
Geros savijautos šeimoje būsenos faktorius	-0,092	-	-0,474**
Neigiamos savijautos šeimoje būsenos faktorius	0,117	-0,474**	-

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

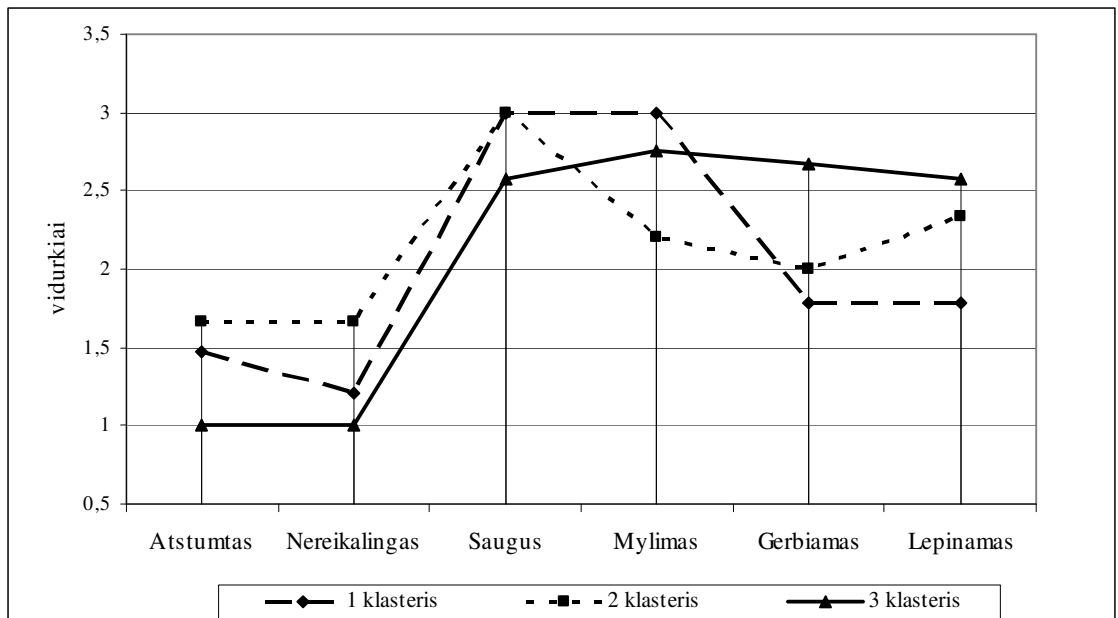
Analizuojant 4 lentelės rodiklius galima pastebėti, kad esminis atvirkštinis koreliacinis ryšys yra tarp dviejų faktorių: „*Geros savijautos šeimoje būsenos faktorius*“ ir „*Neigiamos savijautos šeimoje būsenos faktorius*“. Tarp kitų faktorių koreliacinis ryšys nenustatytas.

Kitame tyrimo etape, atlikus klasterinę analizę, nustatytos vaikų grupės, kurių statistiniai rodikliai pateikti 5 lentelėje.

Vaikų savijautos šeimoje rezultatų klasterių statistika

Klasteris	N	%
1 klasteris	19	19
2 klasteris	15	15
3 klasteris	66	66
Iš viso	100	100

Pagal gautus rezultatus pabraižytas 6 paveikslas, kuriame pateiktos laužtės atspindinčios vaikų atsakymus pagal jų savijautą šeimoje.

6 paveikslas. Vaikų savijautos šeimoje klasterių laužtės

6 paveikslo rezultatų laužtės leidžia apibūdinti vaikus, kurių atsakymai priskirti atitinkamiems klasteriams. Šiame paveiksle laužčių pakilimas ties požymiais rodo, stipresnius teigiamus ir neigiamus jausmus.

1 klasteris. Vaikus priskirtus šiam klasteriui galima apibūdinti kaip „gerai besijaučiantys šeimoje“. Jie pakankamai saugūs ir mylimi šeimoje, jie nesijaučia atstumtais ir nereikalingais, tačiau jie jaučiasi nelabai gerbiama. Klasteriui priskirti 19 vaikų.

2 klasteris. Moksleiviai savo būseną šeimoje apibūdina kaip „nekomfortiškai besijaučiantys šeimoje“. Jie saugūs, nelabai mylimi, dar mažiau gerbiama, jaučiasi nereikalingais ir atstumtais. Šio klasterio laužtės padėtis ties „lepinimas“ rodo, kad šie vaikai yra tėvų lepinami. Tokių vaikų tiriamoje populiacijoje 15.

3 klasteris. Tiriama vaikai, priklausantys 3 klasteriui gali būti apibūdinti kaip „labai gerai besijaučiantys šeimoje“. Jie mylimi, saugus, gerbiama, lepinami, nesijaučia atstumtais ir nereikalingais. Šiam klasteriui priskirti 66 vaikai.

Pagal tokius rezultatus galima spręsti, kad dauguma vaikų yra saugūs šeimoje.

Moksleiviams pateiktos 3 sąvokos, nurodančios tėvų drausminimo lygį nusižengus vaikui. Atsakymų rezultatai įvertinti koreliacine analize, rezultatai pateikti 6 lentelėje.

Požymių, nusakančių drausminimo būdus, koreliacinės analizės rezultatai

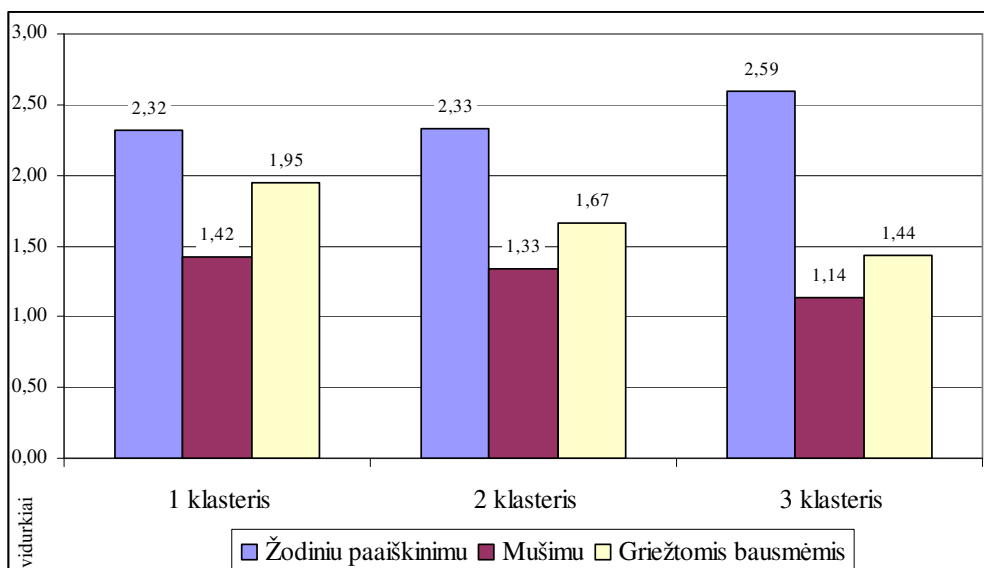
	Žodiniu paaiškinimu	Mušimu	Griežtomis bausmėmis
Žodiniu paaiškinimu	-	-0,280**	-0,205*
Mušimu	-0,280**	-	0,471**
Griežtomis bausmėmis	-0,205*	0,471**	-

* koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

Gauti rezultatai leidžia teigti, kad du teiginiai „mušimas“ ir „griežtos bausmės“ turi esminį koreliacinį ryšį, o su „žodiniu paaiškinimu“ abu minėti teiginiai turi silpną atvirkštinį koreliacinį ryšį.

Norint nustatyti kokiose pagal savijautos būseną šeimose taikomos tokios bausmės, atliktas papildomas skaičiavimas. Rezultatai pateikti 7 paveiksle.

7 paveikslas. Šąsąja tarp tėvų drausminimo priemonių ir vaiko savijautos šeimose būsenos

Pagal 7 paveikslo rezultatus galima pastebėti, kad 3 klasterio atstovai – *labai gerai besijaučiantys šeimose* dažniausiai drausminami žodiniu paaiškinimu ir mažiausiai už kitų klasterių vaikų griežtomis bausmėmis ir mušimu. Griežtomis bausmėmis – dažniau vaikai apibūdinantys savo savijautą šeimose kaip gerą, bet ir tuo pačiu jie dažniau ir mušami nei kiti. Vaikai *nekomfortiškai besijaučiantys šeimose* taip pat sulaukia dažniau žodinio paaiškinimo ir kaip kiti griežtų bausmių bei mušimo.

Kitas vaikų savijautos šeimoje patikrinimas yra susijęs su grįžtamuju veiksniu į tėvų bausmes. Moksleivių pateiktų atsakymų rezultatai patikrinti koreliacine analize (7 lentelė).

7 lentelė

Vaikų reakcijos į tėvų bausmes rezultatų koreliacinės analizės rezultatai

	Toliau neklausau jų	Prieštarauju jiems	Meluoju jiems	Blogai mokausi	Negrįžtu laiku namo	Rūkau	Bendrauju su draugais, darančiais blogą įtaką man
Toliau neklausau jų	-	0,054	0,137	0,327**	0,195	0,067	0,091
Prieštarauju jiems	0,054	-	0,103	0,148	0,429**	0,492**	0,683**
Meluoju jiems	0,137	0,103	-	0,348**	0,234*	0,327**	0,172
Blogai mokausi	0,327**	0,148	0,348**	-	0,005	-0,237*	0,002
Negrįžtu laiku namo	0,195	0,429**	0,234*	0,005	-	0,644**	0,692**
Rūkau	0,067	0,492**	0,327**	-0,237*	0,644**	-	0,690**
Bendrauju su draugais, darančiais blogą įtaką man	0,091	0,683**	0,172	0,002	0,692**	0,690**	-

* koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

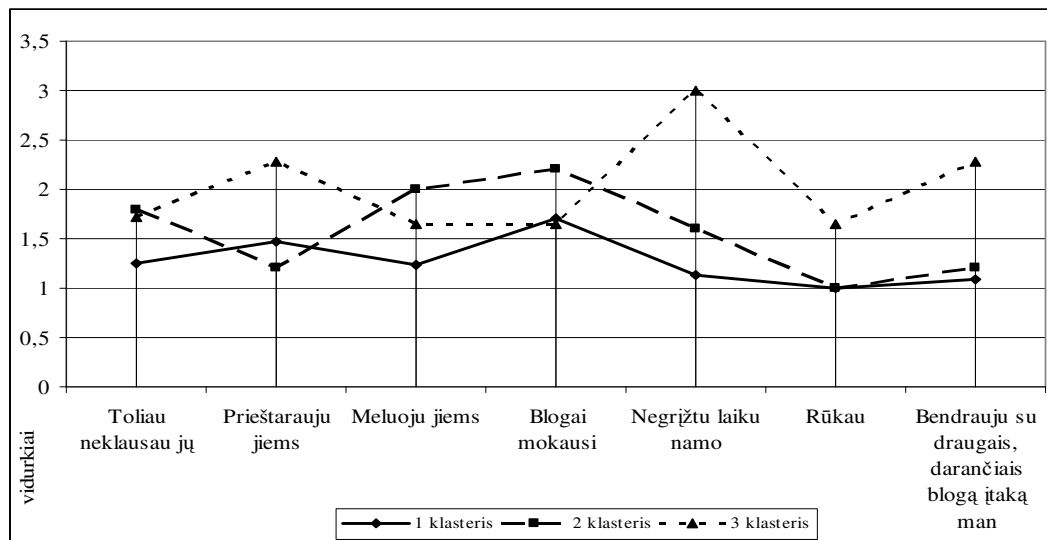
7 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad esminį koreliacinį ryšį turi „*negrįžtu laiku namo*“ ir „*rūkau*“, „*negrįžtu laiku namo*“ ir „*bendrauju su draugais, darančiais blogą įtaką man*“ bei „*prieštarauju jiems*“ ir „*bendrauju su draugais, darančiais blogą įtaką man*“. Silpną koreliacinį ryšį turi teiginiai „*toliau neklausau jų*“ ir „*blogai mokausi*“, „*meluoju jiems*“ ir „*blogai mokausi*“, „*meluoju jiems*“ ir „*negrįžtu laiku namo*“, „*meluoju jiems*“ ir „*rūkau*“. Tarp kitų požymių koreliacinis ryšys nenustatytas. **Pagal tokius rezultatus galima daryti išvadą, kad tėvų bausmės gali iššaukti kitus prasižengimus.**

Kitame tyrimo etape vaikų reakcijos į tėvų nuobaudas rezultatai klasterizuoti, parinktas klasterių skaičius – 3. Klasterių statistiniai rodikliai pateikti 8 lentelėje.

Vaikų reakcijos į tėvų nuobaudas rezultatų klasterių statistika

Klasteris	N	%
1 klasteris	61	61
2 klasteris	25	25
3 klasteris	14	14
Iš viso		100

Klasterių rezultatus atspindinčios laužtės pavaizduotos 8 paveiksle.

8 paveikslas. Vaikų reakcijos į tėvų nuobaudas klasterių laužtės

8 paveikslo informacija leidžia apibūdinti tiriamuosius vaikus pagal jų poelgius reaguojant į tėvų nuobaudas.

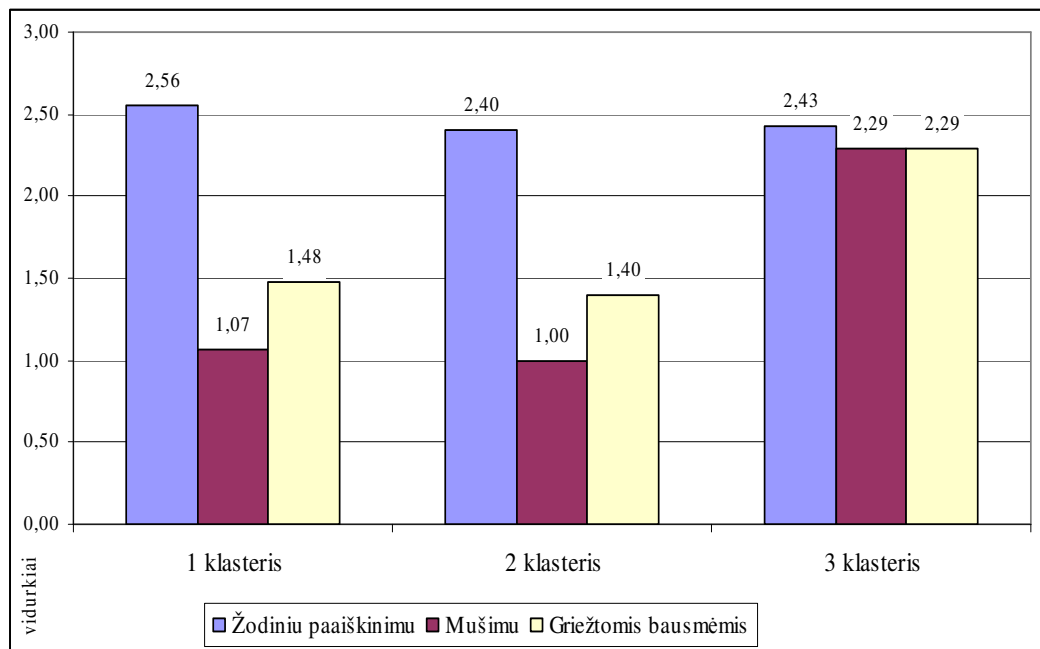
1 klasteris. Vaikai, kurių rezultatai priskirti šiam klasteriui mažai linkę į nuobaudas atsakyti naujais nusižengimais, jie gali prieštarauti tėvams, bendrauti su draugais, darančiais blogą įtaką jiems. Ši laužtė išsidėsčiusi žemiau nei kitos dvi, todėl galima klasteriui priskirtus vaikus apibūdinti *sąmoningais vaikais*. Pagal respondentų skaičių – tai skaitlingiausias klasteris, jam priskirti 61 moksleivis.

2 klasteris. Šiam klasteriui priskirtų vaikų protestas prieš tėvų draudimus pasireiškia kaip melas tėvams, tolimesnis jų neklausymas ir dirbtinis blogas mokymasis, t. y. nustoja mokantis stengtis. Jie gali būti apibūdinti kaip *protestuotojai nekenkiantys patys sau*. Tai antras pagal dydį klasteris, jam priklauso 25 moksleiviai.

3 klasteris. Vaikus priklausančius šiam klasteriui galima apibūdinti kaip *maištingus, kenkiančius sau*, jie linkę prieštarauti tėvams, gali negrįžti laiku namo ir bendrauti su draugais,

darančiais blogą įtaką jam. Dar vienas neigiamas reiškinys – jie gali kaip protesto formą pasirinkti rūkymą. Tokių vaikų tiriamojoje populiacijoje – 14.

Toliau tikrinta, kokias drausminimo formas vaikai patiria nuo tėvų pagal vaikų reakcijos į tėvų nuobaudas klasterius. Rezultatai pateikti 9 paveiksle.

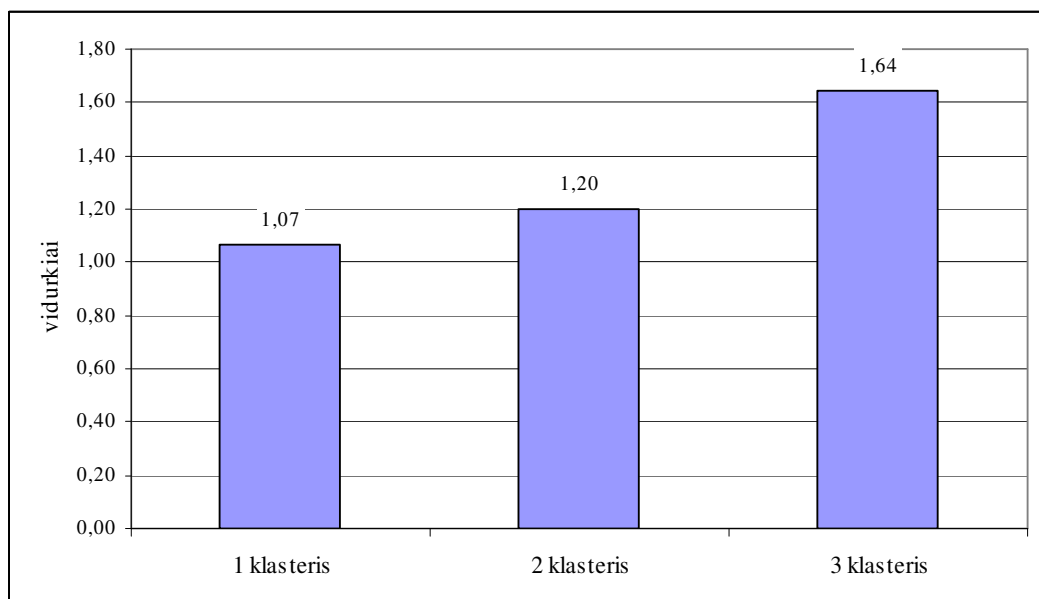

9 paveikslas. Tėvų drausminimo formas pagal vaikų reakciją į tėvų nuobaudas klasterius

Pagal 9 paveikslą galima pastebėti, kad maištingais (3 klasteris) pavadinti vaikai susilaukia įvairių formų nuobaudų – ir žodinio paaikškinimo, ir mušimo, ir griežtų bausmių. 1 klasterio atstovai (sąmoningi vaikai) dažniausiai susilaukia žodinius paaikškinimus apie jų netinkamus veiksmus, 2 klasterio – analogiškai. **Galima daryti tarpinę išvadą: vaikai įvairiomis formomis prieštaraudami prieš bausmes tėvams susilaukia naujų bausmių.**

Apibendrinus dvi jau padarytas išvadas galima teigti, kad tėvų bausmė iššaukia kitus prasižengimus, protestas prieš bausmes tėvams susilaukia naujų bausmių – t. y. gaunama uždara grandinė.

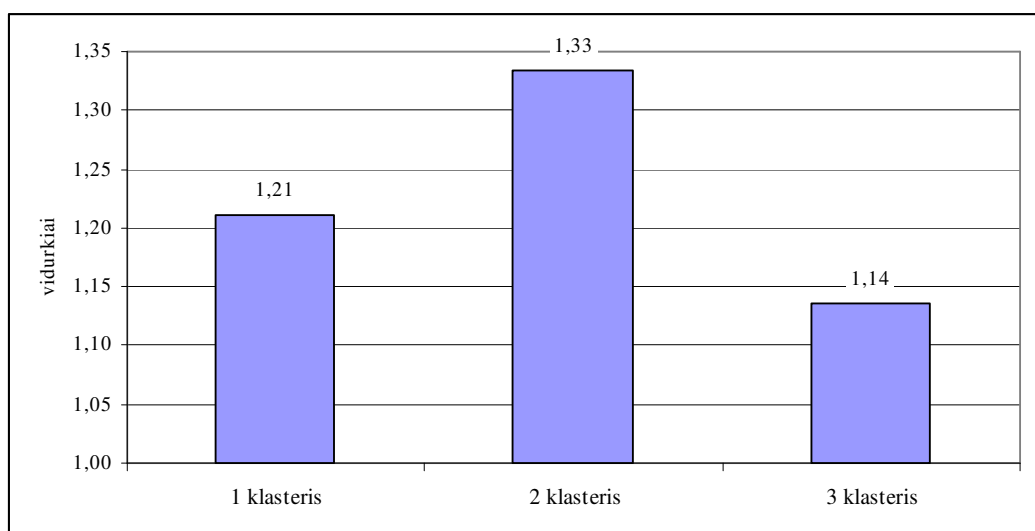
Respondentams pateikti teiginiai apie patirtą fizinį smurtą. Nustatyta, kad 18 vaikų iš 100 kartais patiria fizinį smurtą, toliau tikrinta, kaip pasiskirsto fizinio smurto atvejai pagal vaikų reakciją tėvų nuobaudoms. Rezultatai pateikti 10 paveiksle.

10 paveikslas. Vaikų patyrusių fizinį smurtą rezultatų pasiskirstymas pagal vaikų reakciją tėvų nuobaudoms

Pagal 10 paveikslą galima spręsti, kad maištingi vaikai (3 klasteris), t. y. linkę stipriau priešintis tėvų nuobaudoms, dažniau patirdavo fizinį smurtą. **Iš to seka išvada: didesnis vaikų pasipriešinimas iššaukia tėvų nuobaudas, kurios gali turėti ir fizinio smurto formą.**

Toliau tirta kaip pasiskirsto fizinio smurto atvejai pagal vaiko savijautos šeimoje būsenos klasterius. Rezultatai pateikti 11 paveiksle.

11 paveikslas. Vaikų patyrusių fizinį smurtą rezultatų pasiskirstymas pagal vaiko savijautos šeimoje būseną

Rezultatai pateikti 11 paveiksle rodo, kad su fiziniu smurto dažniau susidurdavo antrojo klasterio atstovai, t. y. tie vaikai, kurie buvo apibūdinti kaip *nekomfortiškai besijaučiantys šeimoje*. Lyginat vaikų rezultatus *gerai* (1 klasteris) su *labai gerai* (3 klasteris) *besijaučiančių šeimoje* galima spręsti, kad šeimos aplinka tiesiogiai formuoja moksleivių komfortinę ir nekonfliktinę būseną. **Išvada: kad ko geresnė aplinka šeimoje, tuo mažesnė tikimybė fiziniam smurtui šeimoje atsirasti.**

Pirmos dalies apibendrinta išvada: sudaryta šeimos geranoriška aplinka veikia vaikų psichologinę būseną – esant šeimoje gerai aplinkai vaikai šeimoje jaučiasi saugūs.

2.2.2. Vaikų saugumo veiksniai mokykloje.

Antroje dalyje bandyta nustatyti vaiko saugumą mokykloje. Respondentams pateikti teiginiai, kuriems patvirtinant ar juos paneigiant, moksleiviai leidžia nustatyti jų saugumo laipsnį mokykloje.

Vaikams buvo pasiūlytas teiginys: „*Kas stipresnis, tas teisesnis?*“, jam pritarė tik 10 tiriamųjų, 32 pilnai paneigė, o 58 mano, kad kartais tai yra tiesa.

Mokykloje vaikas, bendraudamas per pertraukas, nuturintis mokytojų priežiūros, gali patirti priekabiavimą. Taikant tyrimo instrumentą bandyta nustatyti priekabiavimo kaltininkus ir pagalbą suteikiantys suaugusieji esant tokiai konfliktinei situacijai.

Atlikta koreliacinė analizė rodo koreliacinę ryšį tarp požymių susijusių su priekabiavimu. Rezultatai pateikti 9 lentelėje.

9 lentelė

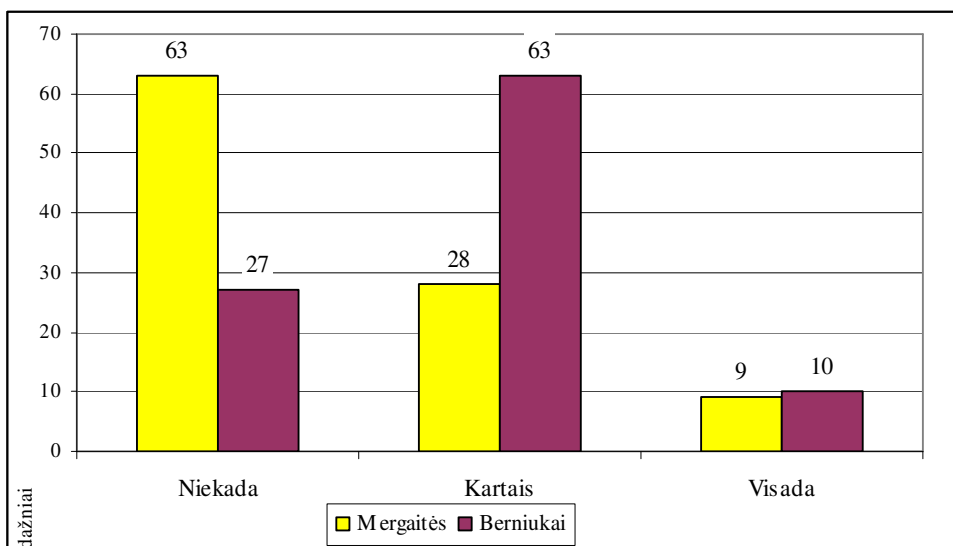
Koreliacinės analizės koeficientai tarp išskirtų priekabiavimo kaltininkų

	Priekabiauja vienmečiai vaikai	Priekabiauja jaunesni vaikai	Priekabiauja vyresni vaikai
Priekabiauja vienmečiai vaikai	-	0,579**	0,332**
Priekabiauja jaunesni vaikai	0,579**	-	0,448**
Priekabiauja vyresni vaikai	0,332**	0,448**	-

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

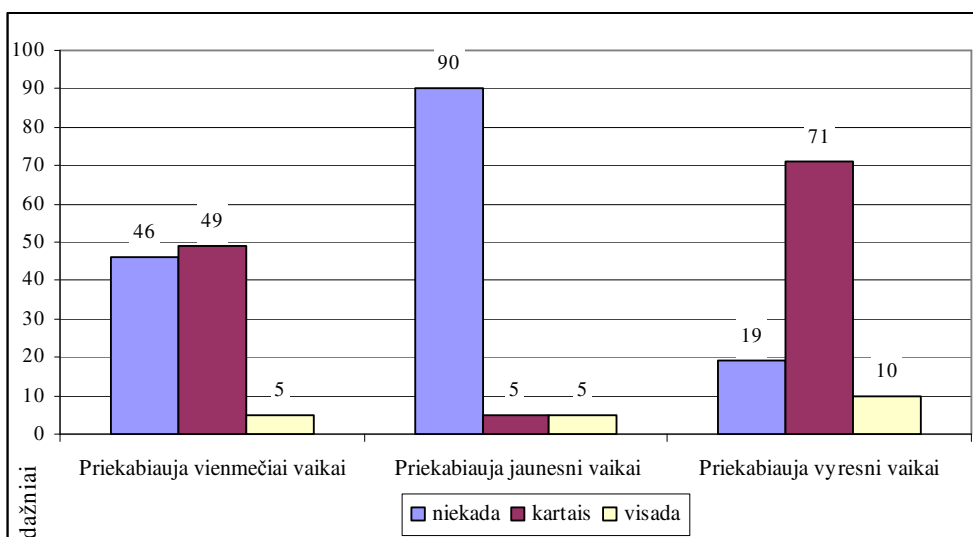
9 lentelės rezultatai rodo, kad požymiai „*Priekabiauja jaunesni vaikai*“ ir „*Priekabiauja vienmečiai vaikai*“ turi esminius koreliacinius koeficientus, o „*Priekabiauja jaunesni vaikai*“ ir „*Priekabiauja vyresni vaikai*“ bei „*Priekabiauja vienmečiai vaikai*“ ir „*Priekabiauja vyresni vaikai*“ turi tik silpnus koeficientus.

Pagal vaikų atsakymus tirta ar priekabiauja daugiau berniukai, ar mergaitės. Rezultatai pateikti 12 paveiksle.

12 paveikslas. Priekabiavimas mokykloje pagal lytį

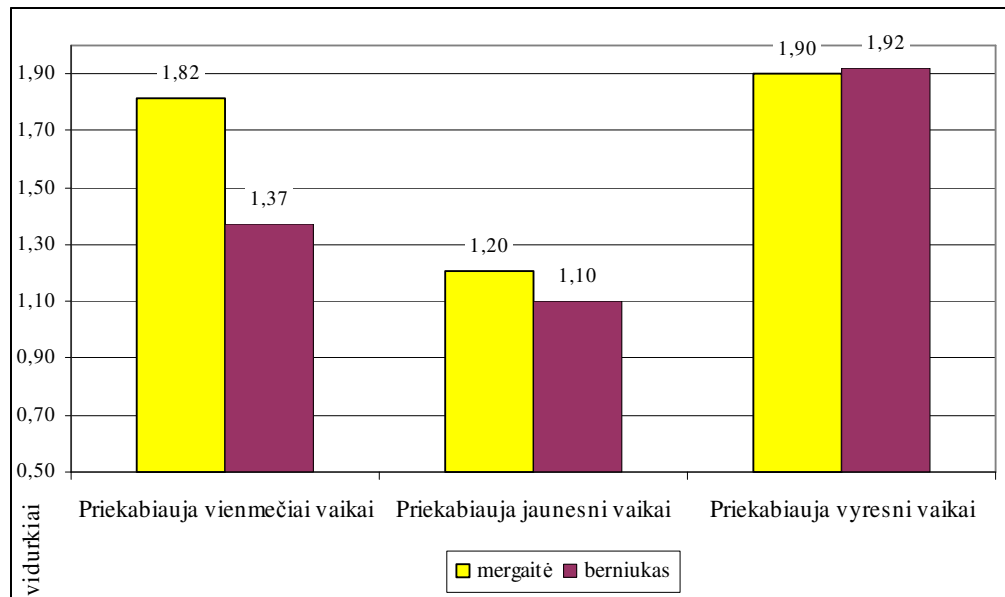
Pagal 12 paveikslą nustatyta, kad dažniau priekabiauja berniukai. Toliau tirti priekabiavimo kaltininkai pagal amžiaus tarpsnius. Rezultatai pateikti 13 paveiksle.

13 paveikslas. Mokykloje priekabiautojų pasiskirstymas pagal amžiaus tarpsnius

Pagal 13 paveikslą galima spręsti, kad moksleiviai nenurodo, kad prie jų priekabiauja visada, tai teigia tik maža dalis, kartais prie mokinių priekabiauja vyresni vaikai, kartais vienmečiai, o jaunesni vaikai beveik visai nepriekabiauja.

Nustatytas mokykloje priekabiaujančių vaikų pasiskirstymas pagal pasiūlytus amžiaus tarpsnius, vertinant atskirai mergaičių ir berniukų nuomones. Rezultatai pateikti 14 paveiksle.

14 paveikslas. Mergaičių ir berniukų priekabautojų paskirstymas pagal amžiaus tarpsnius

14 paveikslo stulpelinė diagrama rodo, kad prie mergaičių priekabiauja dažniausiai vienmečiai ir vyresnio amžiaus, berniukai nurodo priekabiavimo kaltininkus – vyresnio amžiaus vaikai.

Esant priekabiavimo atvejui vaikas prašo pagalbos, tirta kieno pagalbos dažniausiai prašo vaikas. Atlikta koreliacinė analizė rodo koreliacinio ryšio stiprumo tarp įvairių požymių susijusių su reikalinga pagalba priekabiavimo atveju (10 lentelė).

10 lentelė

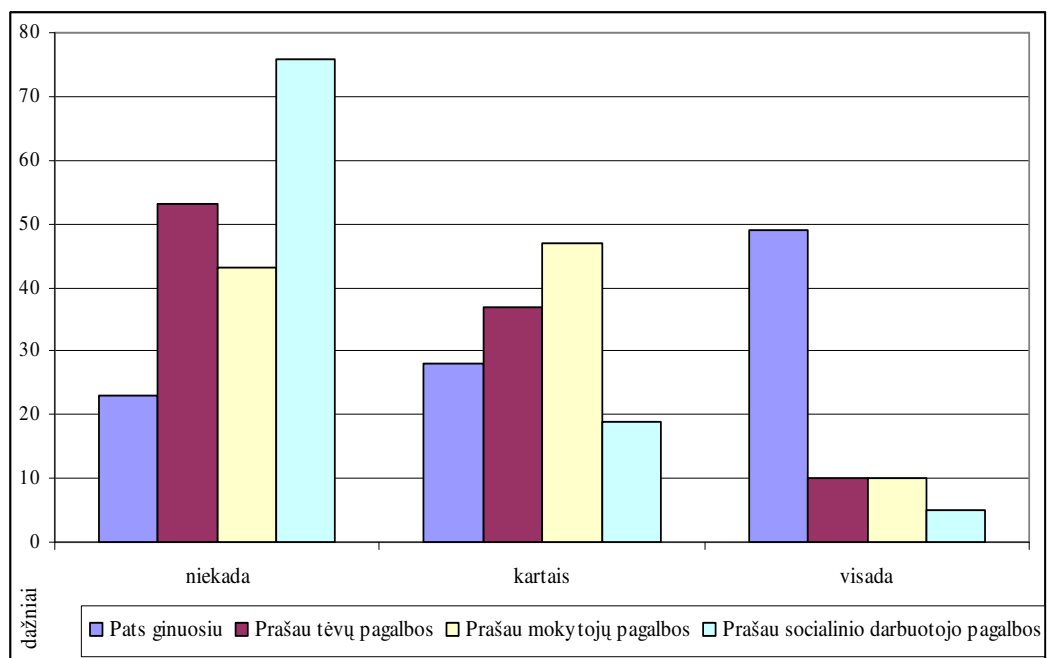
Koreliacinės analizės koeficientai tarp požymių susijusių pagalba priekabiavimo atveju

	Pats ginuosi	Prašau tėvų pagalbos	Prašau mokytojų pagalbos	Prašau socialinio darbuotojo pagalbos
Pats ginuosi	-	0,263**	0,412**	0,480**
Prašau tėvų pagalbos	0,263**	-	0,781**	0,609**
Prašau mokytojų pagalbos	0,412**	0,781**	-	0,685**
Prašau socialinio darbuotojo pagalbos	0,480**	0,609**	0,685**	-

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

10 lentelės rezultatai rodo, kad teiginiai „Prašau mokytojų pagalbos“ ir „Prašau tėvų pagalbos“, „Prašau tėvų pagalbos“ ir „Prašau socialinio darbuotojo pagalbos“, kaip ir „Prašau mokytojų pagalbos“ ir „Prašau socialinio darbuotojo pagalbos“ turi stiprų koreliacinį ryšį, silpnąjį koreliacinį ryšį turi „Prašau mokytojų pagalbos“ ir „Pats ginuosi“, „Prašau tėvų pagalbos“ ir „Pats ginuosi“, o esminį koreliacinį ryšį turi – „Prašau mokytojų pagalbos“ ir „Pats ginuosi“ bei „Pats ginuosi“ ir „Prašau socialinio darbuotojo pagalbos“. Tokie rezultatai rodo, kad pateikti teiginiai respondentams gali būti interpretuojami.

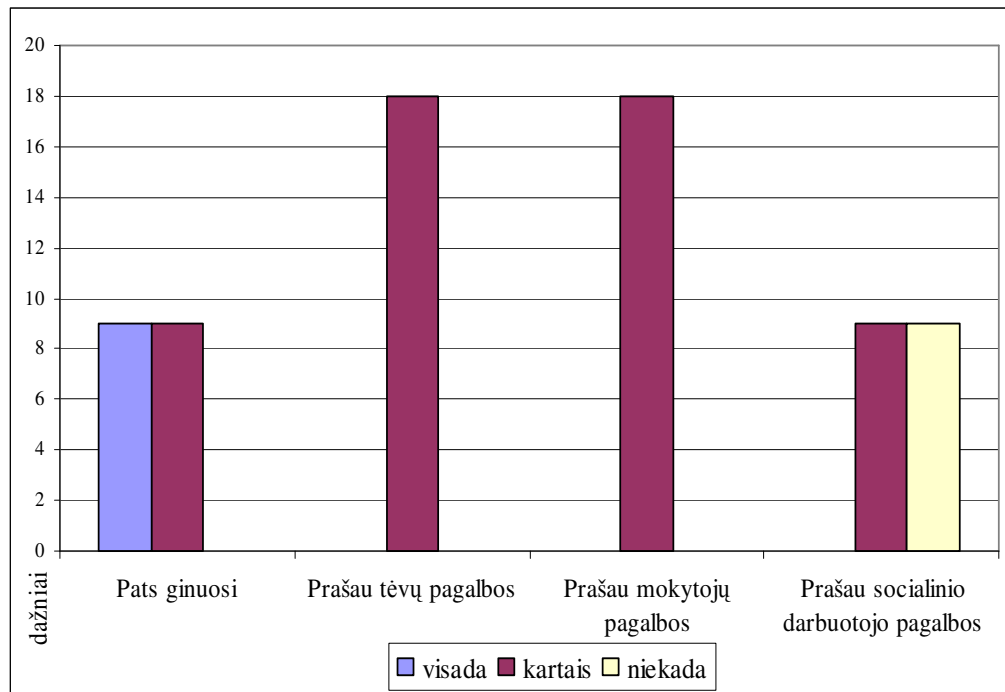
Diagnostinio instrumento pagalba nustatyti dažniausiai pagalbą suteikiantys asmenys (15 paveikslas).

15 paveikslas. Pagalbą suteikiantys asmenys esant priekabiavimo situacijai

Pagal 15 paveikslo stulpelius galima teigti, kad dažniausiai vaikas apsigina pats, kartais prašo mokytojo pagalbos. Vaikų atsakymų rezultatai rodo, kad socialiniai darbuotojai vaikams beveik niekada nesuteikia pagalbos. Kai kurie moksleiviai teigia, kad kartais sulaukia mokykloje tėvų pagalbos.

Toliau norėta nustatyti kaip vaikai patyrė fizinį smurtą apsigina mokykloje. Rezultatai pateikti 16 paveiksle.

16 paveikslas. Vaikų patyrusių fizinį smurtą pagalbos prašymas priekabiavimo atveju

Daugelis vaikai patyrusių fizinį smurtą kartais prašo tėvų ir mokytojų pagalbos, tik nedidelė jų dalis ginasi patys, o socialinio darbuotojo niekada neprašo.

Gauti rezultatai leidžia daryti išvadą: **moksleiviai turi susiformavusią nuostatą apie jėgos dominavimą ir bando apsiginti nuo vienmečių ar vyresnio amžiaus vaikų patys, kartais pedagogų, tėvų pagalba, priekabiavimo atveju vaikai niekada neprašo pagalbos socialinių darbuotojų.**

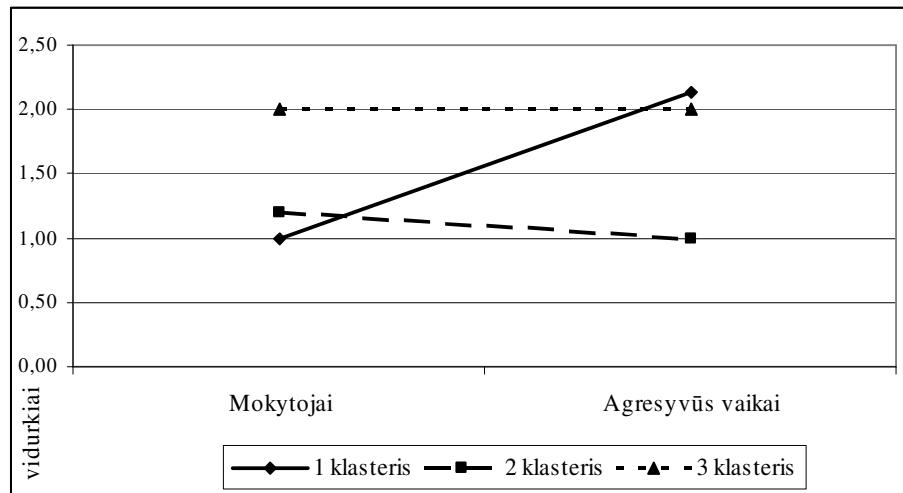
Vaikai paklausti apie skriaudėjus mokykloje pateikė atsakymus, kurie klasterizuoti. Klasterių statistika pateikta 11 lentelėje.

11 lentelė

Vaikų atsakymų rezultatų apie skriaudėjus mokykloje klasterių statistika

Klasteris	N	%
1 klasteris	39	39
2 klasteris	52	52
3 klasteris	9	9
Iš viso		100

Pagal gautus rezultatus pavaizduotos laužtės, kurios leidžia apibūdinti vaikus priskirtus atitinkamiems klasteriams (17 paveikslas).

17 paveikslas. Laužtės atspindinčios moksleivių skriaudėjus

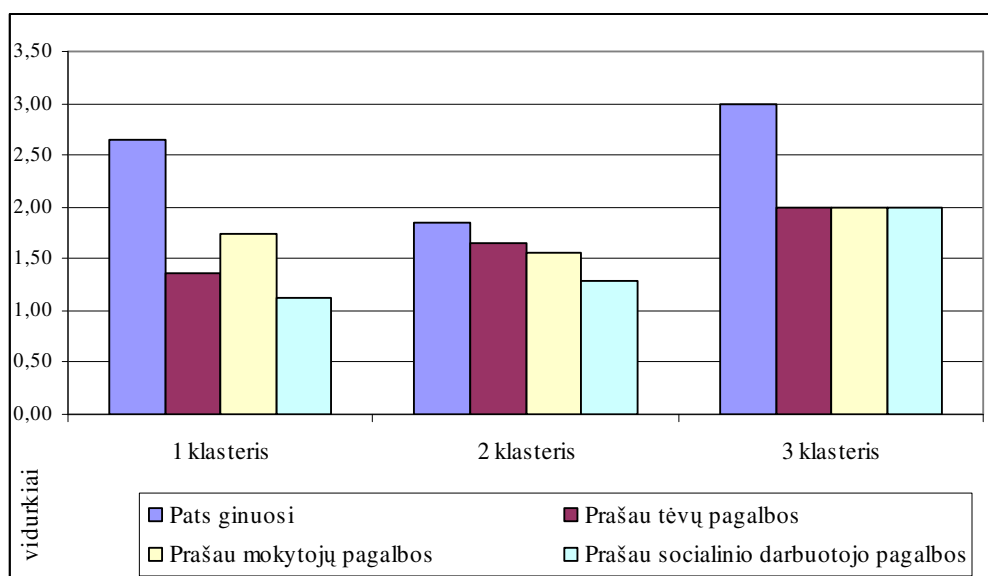
17 paveikslas teikia informaciją, pagal kurią vaikai priskirti tokiems klasteriams.

1 klasteris. Šiam klasteriui priskirti vaikai prie skriaudėjų nepriskiria mokytojų, o tik agresyvius vaikus. Tokių moksleivių 39, juos apibūdinti galima kaip *skriaudžiami agresyviais vaikais*.

2 klasteris. Vaikai, kurių rezultatai priskirti šiam klasteriui, nesijaučia skriaudžiami išvardintais įmanomais skriaudėjais. Šiems moksleiviams tiktų apibūdinimas – *retai skriaudžiami*. Tokių vaikų yra daugiausiai – 52.

3 klasteris. Moksleiviai, kurių atsakymai priskirti šiam klasteriui, prie skriaudėjų priskiria mokytojus ir agresyvius vaikus. Tokią nuomonę turintys vaikai gali būti apibūdinami kaip *visų skriaudžiami*. Šiam klasteriui priskirti 9 vaikai.

Nustačius kokia aplinka moksleivį supa mokykloje, toliau norėta nustatyti, pas ką skriaudžiami vaikai ieško pagalbos. Informacija pateikta 18 paveiksle.

18 paveikslas. Vaikų pagalbos prašymo pas suaugusius atsakymų rezultatai pagal nurodytas skriaudimo kaltininkų klasterius

18 paveiksle pateikti diagramos stulpeliai rodo, kad vaikai, kurie yra *visų skriaudžiami* (3 klasteris), patys ginasi ar ieško pagal iš mokytojų, tėvų, socialinių darbuotojų. Pirmojo klasterių atstovai (*skriaudžiami agresyviais vaikais*) ginasi patys, kartais prašo mokytojų pagalbos, o moksleiviai priskirti antrajam klasteriui (*retai skriaudžiami*) iškilus problemai bando apsiginti patys, retai prašo tėvų ir mokytojų pagalbos.

Vaikams pateiktas tyrimo instrumento teiginių blokas, pagal kurį moksleiviai galėtų atrinkti jiems taikomos skriaudimo formos apibūdinimą. Gautų atsakymų rezultatų koreliacinės analizės koeficientai pateikti 12 lentelėje.

12 lentelė

Koreliacinės analizės rezultatai tarp rezultatų apie vaiko skriaudimo formas

	Pravardžiuoja	Erzina	Kumščiuoja	Stumdo	Grasina	Muša	Spardo
Pravardžiuoja	-	0,389**	0,242*	0,285**	0,555**	0,356**	0,356**
Erzina	0,389**	-	0,411**	0,171	0,645**	0,290**	0,453**
Kumščiuoja	0,242*	0,411**	-	0,438**	0,398**	0,706**	0,882**
Stumdo	0,285**	0,171	0,438**	-	0,359**	0,739**	0,534**
Grasina	0,555**	0,645**	0,398**	0,359**	-	0,496**	0,496**
Muša	0,356**	0,290**	0,706**	0,739**	0,496**	-	0,796**
Spardo	0,356**	0,453**	0,882**	0,534**	0,496**	0,796**	-

* koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

12 lentelės rezultatai rodo, kad stiprus koreliacinis ryšys yra tarp požymių „spardo“ ir „kumščiuoja“, „stumdo“ ir „muša“, „kumščiuoja“ ir „muša“, „muša“ ir „spardo“, „grasina“ ir „erzina“. Esminis koreliacinis ryšys nustatytas tarp požymių „grasina“ ir „pravardžiuoja“, „erzina“ ir „kumščiuoja“, „stumdo“ ir „kumščiuoja“, „grasina“ ir „pravardžiuoja“, „muša“ ir „grasina“, „erzina“ ir „spardo“, „kumščiuoja“ ir „erzina“ bei „stumdo“ ir „spardo“. Neturi koreliacinio ryšio tik tokia požymių pora – „stumdo“ ir „erzina“, tarp likusių požymių koreliacijos ryšys yra silpnas. Pagal padarytą koreliacijos koeficientų apžvalgą galima teigti, kad parinkti teiginiai tinka diagnozuoti agresyvius veiksnius, kuriuos patiria moksleiviai mokykloje.

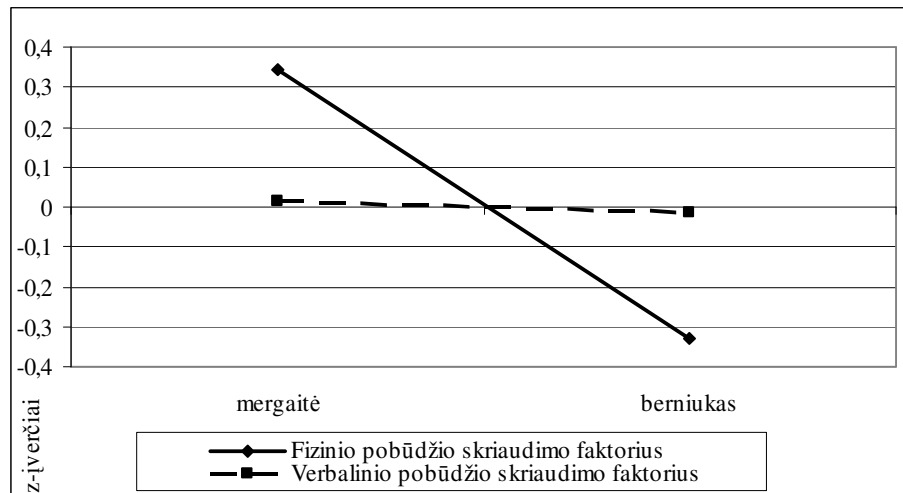
Kitame etape atlikta faktorinę analizę, kurios pasiekioje visi požymiai apjungti į du faktorius. Faktorių statistiniai rodikliai pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė

Prieš vaiką panaudojimo skriaudimo veiksnių faktorių statistiniai rodikliai

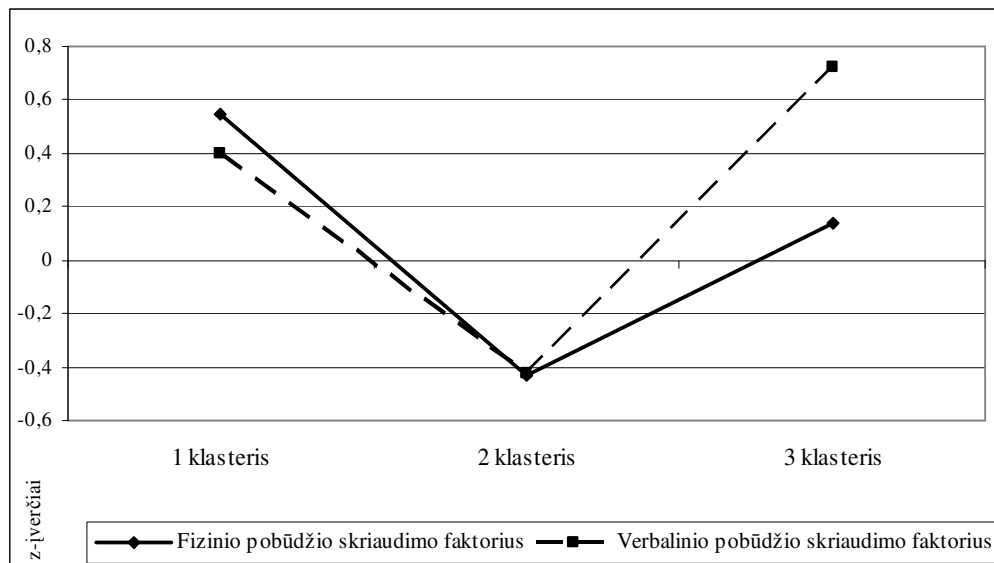
Faktorius		Faktorinis svoris, L	KMO	Aprašomoji sklaida, %
Fizinio pobūdžio skriaudimo veiksmai	Muša	0,929	0,724	76,61
	Spardo	0,928		
	Kumščiuoja	0,875		
	Stumdo	0,758		
Verbalinio pobūdžio skriaudimo veiksmai	Grasina	0,896	0,635	68,88
	Erzina	0,822		
	Pravardžiuoja	0,766		

Išskirti faktoriai turi reikšmingus statistinius rodiklius, jie apjungti pagal faktorinius svorius ir loginę prasmę. Tikrinta kokią skriaudą mokykloje patiria moksleiviai lyties aspektu. 19 paveiksle pateiktos laužtės vaizduojančios atskirai mergaičių ir berniukų patirtų skriaudų pobūdį.

19 paveikslas. Moksleivių patirtų skriaudimo pobūdžio pasiskirstymas lyties aspektu

19 paveikslo lauztės teikia informacijos apie tai, kad verbalinio pobūdžio skriaudų nedaug nepatiria berniukai ir mergaitės, tačiau tik mergaitės turėjo fizinio pobūdžio skriaudų. Šie rezultatai leidžia spręsti, kad mergaitės jautriau reaguoja į fizinį smurtą ir gali nežymų palytėjimą įvertinti kaip fizinį smurtą. Toliau analizuotas šių faktorių pasiskirstymas pagal vaikų išskirtų skriaudėjų klasterius. Vaikai buvo suskirstyti į 3 klasterius: 1) agresyvių vaikų skriaudžiami; 2) retai skriaudžiami; 3) visų skriaudžiami.

20 paveikslas. Faktorių, nusakančių vaikų skriaudimo pobūdžius, pasiskirstymas pagal vaikų išskirtų skriaudėjų klasterius

20 paveiksle pavaizduotos laužtės papildo informaciją apie vaikų išskirtų skriaudėjų klasterius. 2 klasterio atstovai, kurie buvo apibūdinti kaip *retai skriaudžiami*, mokykloje nepatiria nei fizinio, nei verbalinio pobūdžio skriaudų. Vaikai, kurių atsakymai priskirti pirmajam klasteriui (t. y. agresyvių vaikų skriaudžiami) patiria daugiau fizinio nei verbalinio pobūdžio skriaudų, o moksleiviai, kurių rezultatai priskirti trečiajam klasteriui (visų skriaudžiami) patiria daugiau žodinio pobūdžio skriaudų nei fizinio.

Kitas tyrimo etapas susijęs su mokyklos vieta, kurioje vaikas jaučiasi saugus. Moksleiviams pateikti 6 teiginiai, atsakymų rezultatai patikrinti koreliacinės analizės būdu (14 lentelė).

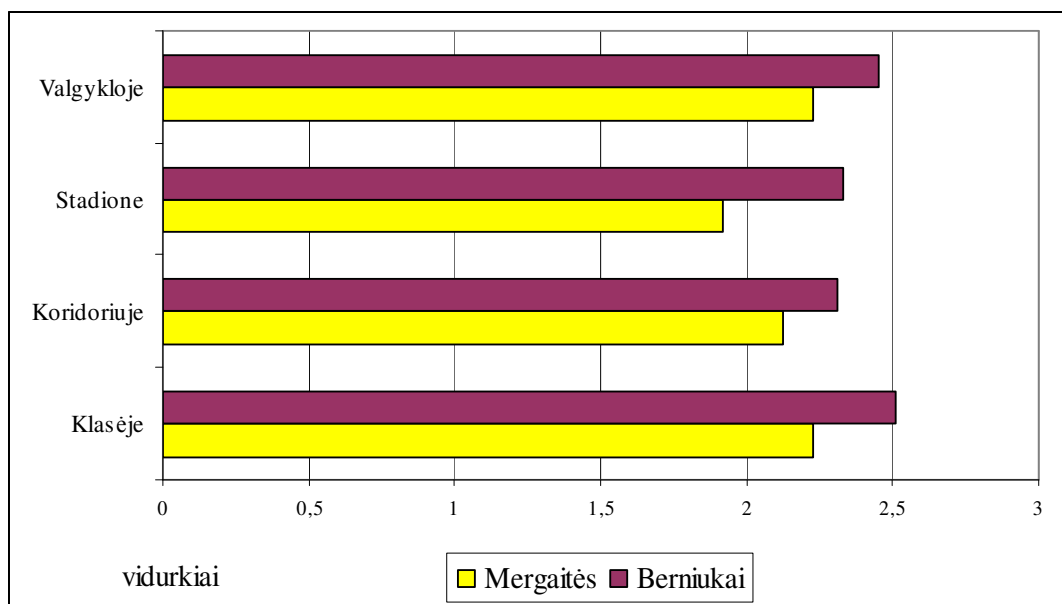
14 lentelė

Koreliacinės analizės rezultatai tarp rezultatų apie vaiko skriaudimo formas

	Klasėje	Koridoriuje	Stadione	Valgykloje
Klasėje	-	0,551**	0,646**	0,412**
Koridoriuje	0,551**	-	0,670**	0,667**
Stadione	0,646**	0,670**	-	0,700**
Valgykloje	0,412**	0,667**	0,700**	-

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

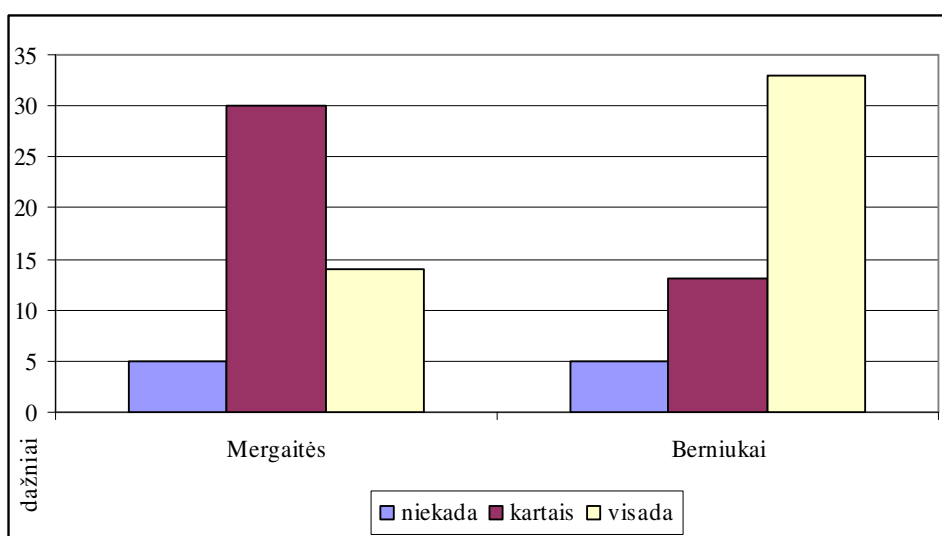
14 lentelėje pateikti koreliacijos koeficientai rodo, kad tarp tiriamų požymių yra stiprus ir esminis ryšys. Nustatytas vaikų saugumo pojūtis įvairiose mokyklos patalpose lyties aspektu, iliustracija pateikta 21 paveiksle.

21 paveikslas. Saugumo pojūtis įvairiose mokyklose patalpose lyties aspektu

Pagal 21 paveikslą galima spręsti, kad mergaitės mažiausiai saugios jaučiasi stadione, berniukai – koridoriuje, saugiausios vietos mokykloje mergaitėms ir berniukams – klasė ir valgykla. Fizinio lavinimo pamokos ir judrūs žaidimai vykstantys stadione, kai mokytojai negali sekti kiekvieną vaiką, gali iššaukti susistumdymą, lenktyniaujant vaikai gali griūti, susižaloti, todėl stadionas moksleiviams yra viena iš nesaugiausių vietų. Koridoriuje pradinių klasių vaikai nesaugiai jaučiasi dėl vyresnių vaikų elgesio: jie mažesnę vaiką gali pargriauti, nustumti. Saugiausioje vietoje – klasėje, kurioje yra mokytojas, vaikas jaučiasi globojamas, o tokiame amžiuje vaikui tai yra labai svarbu.

Toliau buvo klausta vaikų apie tai, ar mokykloje kalbama apie mokinių saugumą. Rezultatai lyties aspektu pateikti 22 paveiksle.

22 paveikslas. Mergaičių ir vaikinių nuomonės apie mokykloje vedamų pokalbių apie mokinių saugumą dažnį

Apklausti vaikai teigia, kad mokykloje pravedami pokalbiai apie mokinių saugumą: mergaitės tvirtina, kad tokie pokalbiai būna tik kartais, vaikinai – visada.

Apibendrinant antroje tyrimo dalyje gautą informaciją galima daryti tokias išvadas:

- 1) moksleiviai turi susiformavusią nuostatą apie jėgos dominavimą ir bando apsiginti nuo vienmečių ar vyresnio amžiaus vaikų patys arba pedagogų, tėvų pagalba, priekabiavimo atveju vaikai neprašo pagalbos socialinių darbuotojų;
- 2) mokykloje vaikai patiria fizinio ir verbalinio pobūdžio smurtą, mergaitės dažniau fizinį, o berniukai, ir mergaitės – verbalinį, tačiau vaikų nuolat skriaudžiamų kitų vaikų arba pedagogų yra nedaug;
- 3) vaikams mokykloje saugiausios vietos yra tos, kuriose yra ramesnė aplinka;
- 4) respondentų teigimu mokykloje kalbama apie mokinių saugumą.

2.2.3. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymas kelyje.

Moksleiviai buvo apklausti apie jų saugumo pojūtį įvairiose aplinkose. Vaikai pateikė atsakymus į klausimus susijusius su jų ėjimu į mokyklą. Rezultatai lytiškumo aspektu pateikti 15 lentelėje.

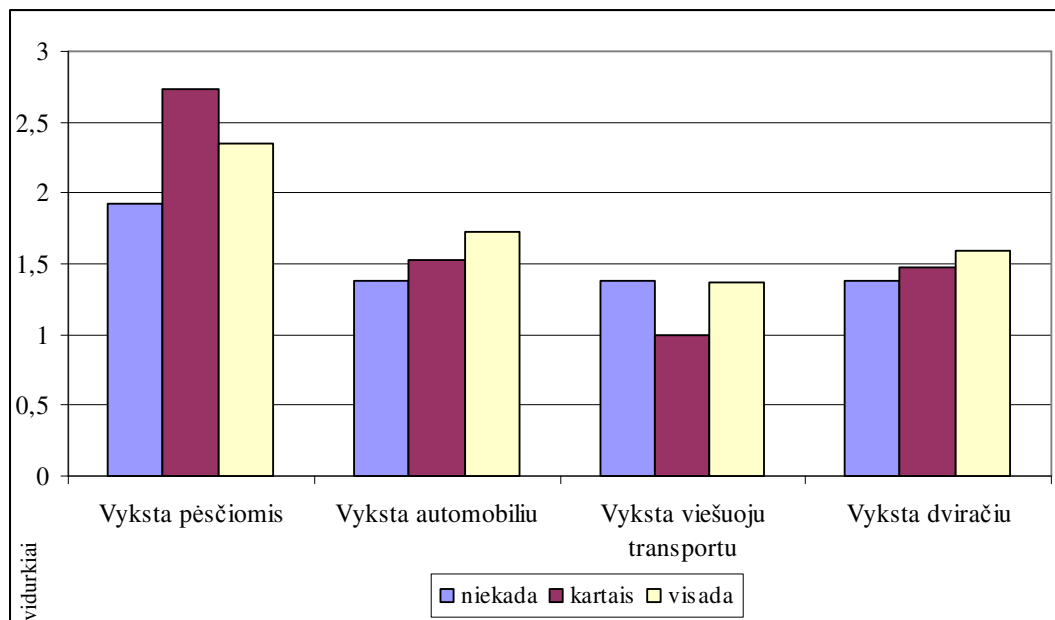
15 lentelė

Suaugusiųjų palydos pasirinkimas einant moksleiviams į mokyklą

Į mokyklą einu		Bendrai		Mergaitė		Berniukas	
		N	%	N	%	N	%
be suaugusiųjų palydos	niekada	13	13,0	5	10,2	8	15,7
	kartais	19	19,0	14	28,6	5	9,8
	visada	68	68,0	30	61,2	38	74,5
suaugusiųjų lydimas	niekada	67	67,0	35	71,4	32	62,7
	kartais	24	24,0	14	28,6	10	19,6
	visada	9	9,0	-	-	9	17,6

15 lentelėje pateikta informacija leidžia spręsti, kad daugumą tiriamų 3–4 klasių moksleivių į mokyklą eina be suaugusiųjų palydos, tik 13% vaikų eina lydimi suaugusiųjų. Tai rodo, kad vaikams kelionė iki mokyklos yra saugi.

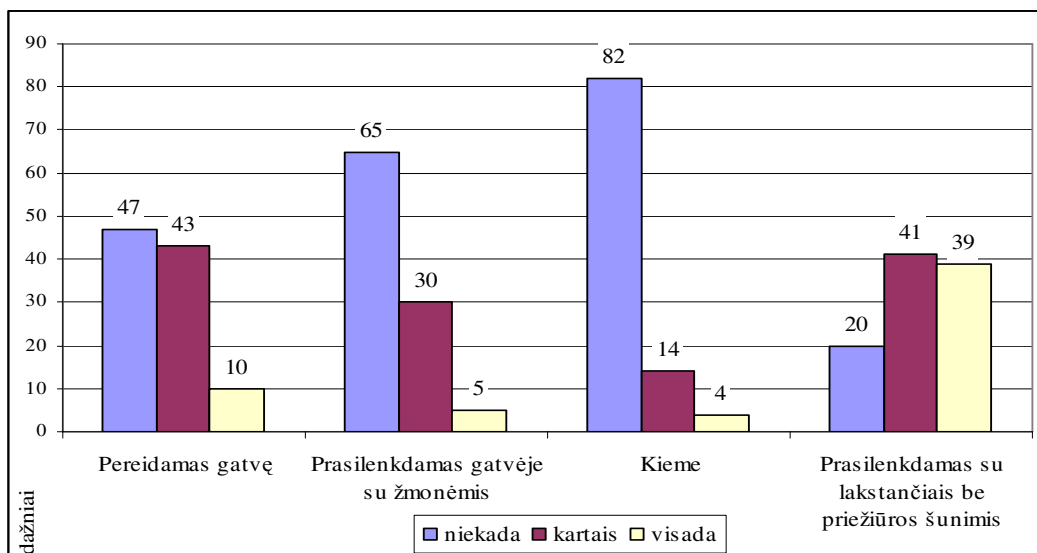
Moksleiviai nurodė kelionės iki mokyklos susisiekimo pobūdį – ar pėsčiomis, ar kokių nors transportu. Rezultatai pateikti 22 paveiksle.

22 paveikslas. Vaiko kelionės į mokyklą be suaugusiųjų palydos vykimo pobūdis

Pagal 22 paveikslo stulpelius galima pastebėti, kad moksleiviai iki mokyklos nusigauna dažniau pėsčiomis, rečiau dviračiu arba viešuoju transportu, o tai rodo jų saugumo pojūtį išvykus iš namų vieniems. *Galima suabejoti vaikų pateiktais atsakymais dėl jų kelionės iki mokyklos automobiliu be suaugusiųjų pagalbos.*

Respondentų buvo prašyta nurodyti jiems nesaugiausias vietas išėjus iš namų. Rezultatai pateikti 23 paveiksle.

23 paveikslas. Nesaugiausios vaiko nurodytos situacijos

23 paveikslas teikia informacijos, kad daugeliui vaikų susitikimas su be priežiūros lakstančiais šunimis yra nesaugiausia situacija. Kitos išvardintos situacijos (kiemas, gatvės perėjimas, prasilenkimas gatvėje su žmonėmis) nekelia problemų vaikams, bet reikia išskirti gatvės perėjimą – 10% moksleivių nurodė, kad tai tikrais nesaugi situacija, o 43% – kartais nesaugi. Vaikai pateikė informacijos ar mokykloje kalbama apie kelių eismo taisykles. Rezultatai 16 lentelėje.

16 lentelė

Kelių eismo taisyklių mokykloje aiškinimo dažnis

Kelių eismo taisyklių aiškinimas mokykloje	N	%
niekada	14	14,0
kartais	63	63,0
visada	23	23,0

Vertinant 16 lentelės rezultatus galima daryti išvadą, kad mokykloje apie eismo taisykles kalbama mažai, o tai gali būti pavojinga vaiko sveikatai.

3 poskyrio išvados: galima teigti, kad 3–4 klasių vaikai pakankamai saugiai jaučiasi einant į mokyklą, kadangi jie eina be suaugusiųjų palydos ir keliauja iki mokyklos dažniausiai pėsčiomis ar dviračiu; moksleiviams nesaugiausia situacija išėjus iš namų – susitikimas su be priežiūros lakstančiais šunimis, saugiausia vieta – kiemas; pereiti gatvę daliai vaikų yra problemiška, kadangi mokykloje mažai kalbama apie kelių eismo taisykles.

2.2.4. Smurto pavyzdžiai žiniasklaidoje ir vaikų saugumo kompetencijos

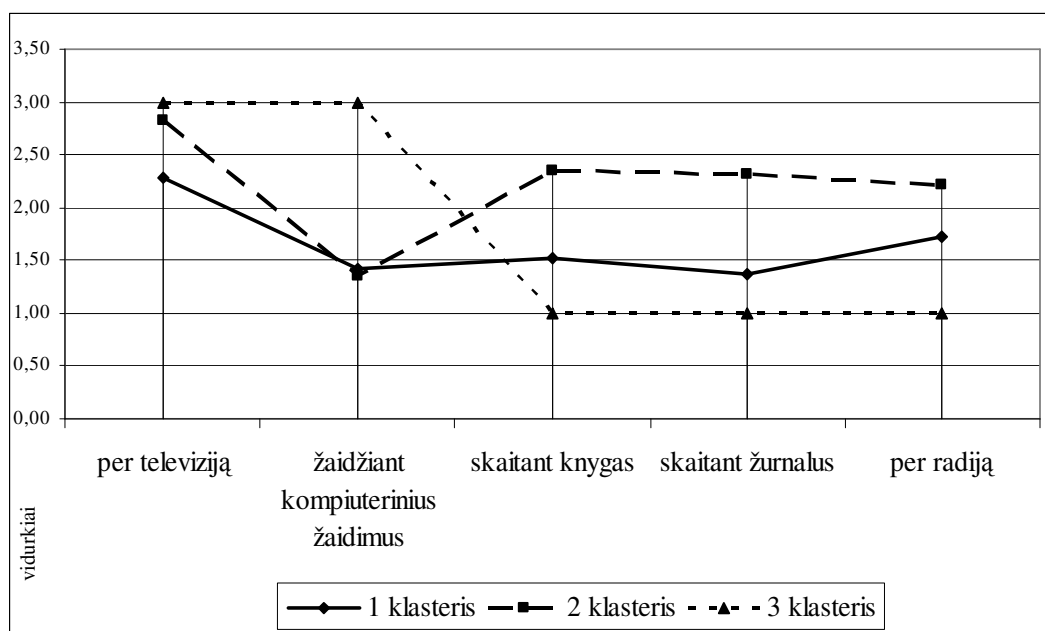
Vaikas žiūrėdamas televiziją, klausydamasis radiją gali susidurti su smurtą propaguojančiomis laidomis. 3–4 klasių vaikai negali būti pilnai apsaugoti nuo tokių laidų, kadangi ne visuomet tėvai gali kontroliuoti šią situaciją, moksleiviai gali būti palikti namuose vieni. Egzistuoja ir kiti smurtą vaizduojantys šaltiniai – tai kompiuteriniai žaidimai, knygos, žurnalai. Testuojamiems vaikams buvo pateiktas sąrašas teiginių, kurie gali atskleisti kur vaikas pamato, išgirsta smurtaujančius žmones. Atsakymų rezultatai klasterizuoti, klasterių statistika pateikta 17 lentelėje.

17 lentelė

Vaikų nuomonės apie stebimus smurtaujančius žmones įvairiuose informacijos šaltiniuose rezultatų klasterių statistika

Klasteris	N	%
1 klasteris	66	66
2 klasteris	29	29
3 klasteris	5	5
Iš viso		100

Klasterių rezultatų lauztės pavaizduotos 24 paveiksle.

24 paveikslas. Vaikų nuomonės apie stebimus smurtaujančius žmones įvairiuose informacijos šaltiniuose rezultatų klasterių laužtės

24 paveikslo laužtės leidžia apibūdinti vaikus priskirtus įvairiems faktoriams, tačiau paaiškinimas gali būti su prielaida: vaikas pastebėjo smurtaujančius žmones pateiktuose šaltiniuose, nes jis žiūrėjo ar klausėsi, arba vaikas tvirtina, kad nematė smurtaujančių žmonių, bet jis tiesiog dar neskaito knygų, žurnalų, nesiklausė radiją. Vieningai vaikai nurodė, kad smurto yra televizijoje, tik nedaugelis kompiuteriniuose žaidimuose.

1 klasteris. Moksleiviai, kurių nuomonė apie stebimą smurtą priskirta pirmam klasteriui, daugiausiai smurtą pastebi per televiziją, beveik nesusiduria kompiuteriniuose žaidimuose, knygose, žurnaluose ir per radijo laidas. jie neišžiūri smurto. Apie tokius vaikus galima pasakyti, kad jie pagal savo amžių dar retai susiduria su smurto vaizdais, jie gali būti apibūdinami kaip tėvų ir kitų suaugusiųjų *apsaugoti nuo smurto scenų*. Tokių vaikų yra daugiausiai iš visų tiriamųjų – 66.

2 klasteris. Antram klasteriui priskirti respondentai, kurie pastebi smurtą televizijoje, skaitant knygas, žurnalus, per radijo laidas, tik kompiuteriniuose žaidimuose jie neišžiūri smurto. Tokių vaikų yra 29. Moksleivių, į kurių rankas pakliūna knygos, žurnalai su smurto vaizdais, žiūri televizijos laidas, kuriose rodomi smurtaujantys žmonės, laisvalaikis nekontroliuojamas, nėra tėvų priežiūros apsaugančios juos nuo tokių scenų. Šiam klasteriui priskirti tiriamieji gali būti apibūdinami kaip *neapsaugoti nuo smurto scenų*.

3 klasteris. Vaikai priskirti šiam faktoriui išžiūri smurtą tik per televiziją ir kompiuteriniuose žaidimuose. Tokių respondentų – 5, tai pagal dydį mažiausia pagal respondentų skaičių grupė.

Gauti rezultatai leidžia apibūdinti moksleivius – jie pastebi smurto scenas televizijoje ir kompiuteriniuose žaidimuose, kituose informaciniuose šaltiniuose tokio fakto neužfiksavo. Tokie moksleiviai gali būti apibūdinti kaip *dalinai apsaugoti nuo smurto scenų*.

Vaikų atsakymų rezultatai apie informacinius šaltinius, kuriose moksleiviai stebi smurtaujančius žmones, faktorizuoti, visi kintamieji apjungti į du faktorius, kurių statistiniai rodikliai pateikti 18 lentelėje.

18 lentelė

Smurtą propaguojančių veiksmų faktorių statistiniai rodikliai

Faktorius		Faktorinis svoris, L	KMO	Aprašomoji sklaida, %
Vaikų populiariausių užsiėmimų smurto propagavimas	Televizija	0,719	0,50	51,63
	Kompiuteriniai žaidimai	0,719		
Ne patys populiariausių vaikų užsiėmimų smurto propagavimas	Knygos	0,937	0,621	75,48
	Žurnalai	0,871		
	Radijas	0,792		

Gauti du faktoriai yra stiprūs: statistiniai rodikliai atitinka visus reikalavimus, tačiau nustatyta, kad jie tarpusavyje neturiu koreliacinio ryšio (19 lentelė).

19 lentelė

Koreliacinės analizės rezultatai tarp smurtą propaguojančių veiksmų faktorių

	Demonstruojamas smurtas per vaikų populiariausią užsiėmimą	Demonstruojamas smurtas per vaikų ne patį populiariausią užsiėmimą
Demonstruojamas smurtas vaikų populiariausio užsiėmimo metu	-	0,047
Demonstruojamas smurtas per vaikų ne paties populiariausio užsiėmimo metu	0,047	-

Teiginiai apjungti į du faktorius pagal loginę prasmę ir faktorinius svorius.

4 dalies išvados: 3–4 klasių testuojami moksleiviai yra pakankamai apsaugoti nuo smurto scenų, dažniausiai pastebi smurtaujančius žmones per televizijos laidas; šiuolaikinių vaikų populiariausi užsiėmimai turi smurto elementų, todėl vaikas praleisdamas laisvalaikį namuose ar su draugai neišvengiamai mato smurtaujančių žmonių vaizdą.

Mokiniai savo anketos pabaigoje pateikė keletą pasiūlymų nesaugiai besielgiantiems vaikams: „taip nesielgti, nes nieko gero iš to neišeis“, „nepradėti pirmam“, „nesivelti į muštynes“, „daugiau taip nedaryti“, „neskriausti silpnesnių, nesistumdyti, nesityčioti“, „elgtis saugiai“, „nepradėti pirmam“, „patarčiau daugiau žaisti, skaityti, būti atsargesniam“, „saugiai elgtis kely“, „nedraugauti su nepažįstamais žmonėmis“, „klausyti suaugusiųjų“, „dorai elgtis“, „nedaryk to, ko pats matai, kad negalima“, „būti drausmingiems“, „nedaryti blogų darbų“.

Vaikų pasiūlymai labai geranoriški, visi vaikai sugebėjo patarti ir rado išeitį, kaip išvengti nesaugių situacijų.

2.3. Mokytojų nuomonė apie vaikų saugumą

2.3.1. Vaikų saugumo veiksniai šeimoje.

Pradinių klasių mokytojai gali pastebėti vaikų smurto elementų pasireiškimą tuomet, kai vaikai bendrauja vienas su kitu, nes mokykloje atsiskleidžia moksleivių bendravimo ypatumai, o namuose vaikas neturėdamas vienmečių aplinkos poveikio atskleidžia nevisus savo charakterio ypatybes. Mokytojams buvo pateikti teiginiai, kuriems jie galėjo pritarti, arba juos paneigti. Atsakymų rezultatų koreliacinės analizės koeficientai pateikti 20 lentelėje.

20 lentelė

Mokytojų išsakytos nuomonės apie vaikų panaudojimo smurtą priešastis rezultatų koreliacinės analizės rezultatai

	Žema savivertė, pagarbos siekimas	Pagalbos šauksmas, noras būti išklausytam	Bendravimo, socialinių įgūdžių stoka	Apleisti dvasiniai ryšiai šeimoje	Šeimoje patiriamas smurtas	Geriausias būdas spręsti konfliktus	Žiniasklaidos propaguojama „prievartos kultūra“	Draugų kultūros įtaka
Žema savivertė, pagarbos siekimas	-	-0,082	0,376**	-0,358*	0,494**	0,149	0,303*	0,227
Pagalbos šauksmas, noras būti išklausytam	-0,082	-	-0,206	0,093	-0,028	0,704**	0,153	0,593**
Bendravimo, socialinių įgūdžių stoka	0,376**	-0,206	-	-0,583**	0,405**	0,194	0,151	0,295*
Apleisti dvasiniai ryšiai šeimoje	-0,358*	0,093	-0,583**	-	-0,395**	-0,417**	-0,175	-0,068
Šeimoje patiriamas smurtas	0,494**	-0,028	0,405**	-0,395**	-	0,302*	0,442**	0,459**
Geriausias būdas spręsti konfliktus	0,149	0,704**	0,194	-0,417**	0,302*	-	0,492**	0,657**
Žiniasklaidos propaguojama „prievartos kultūra“	0,303*	0,153	0,151	-0,175	0,442**	0,492**	-	0,749**
Draugų kultūros įtaka	0,227	0,593**	0,295*	-0,068	0,459**	0,657**	0,749**	-

* koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$.

** koreliacijos koeficiento reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,01$.

20 lentelės rezultatai rodo, kad stiprus koreliacinis ryšys yra tarp požymių „geriausias būdas spręsti konfliktus“ ir „pagalbos šauksmas, noras būti išklaustam“, „žiniasklaidos propaguojama „prievartos kultūra“ ir „draugų kultūros įtaka“, „geriausias būdas spręsti konfliktus“ ir „draugų kultūros įtaka“. Šių požymių koreliacinis ryšį galima buvo įspėti, kadangi vaiko agresyvumo pasireiškimas gali būti, kaip jo pasipriešinimo forma visai aplinkai (kitiems vaikams, mokytojams ir tėvams), kuri jo nesupranta, ir draugų palaikymas tokio veiksmo. Televizijos transliuojamų laidų turinčių smurto elementus ir draugų, turinčių analogiškų problemų, poveikis vaiko psichologinei būsenai taip pat nenuginčijamas – besivystanti asmenybė imli bet kokiai informacijai ir nori būti lygi savo pasirinktiems draugams. Taip pat nustatytas esminis koreliacinis ryšys tarp požymių: „pagalbos šauksmas, noras būti išklaustam“ ir „draugų kultūros įtaka“, „žema savivertė, pagarbos siekimas ir kt.“ ir „šeimoje patiriamas smurtas“, „bendravimo, socialinių įgūdžių stoka“ ir „šeimoje patiriamas smurtas“, ir kt. Tokius ryšius galima aiškinti nestabilia asmenybės būseną, ieškančia savojo „aš“, kuriai reikia pagalbos, palaikymo, o ne smurto. Silpnas koreliacinis ryšys nustatytas tarp tokių požymių: „žiniasklaidos propaguojama „prievartos kultūra“ ir „žema savivertė, pagarbos siekimas ir kt.“, „bendravimo, socialinių įgūdžių stoka“ ir „žema savivertė, pagarbos siekimas ir kt.“, „šeimoje patiriamas smurtas“ ir „apleisti dvasiniai ryšiai šeimoje“, „apleisti dvasiniai ryšiai šeimoje“ ir „žema savivertė, pagarbos siekimas ir kt.“ ir t. t. Galima išskirti teiginius susijusius su šeimos problemomis – šeimoje patiriamas smurtas tuo pačiu rodo apleistus dvasinius ryšius šeimoje. Žiniasklaidos propaguojamas smurtas vaikui formuoja nepilnavertiškumo kompleksą, atsiranda noras kopijuoti televizijos rodomus personažus. Apibendrinus mokytojų nuomonę apie smurtaujančių vaikų elgesio priežastis galima teigti, kad respondentai mato moksleivių norą pasireikšti visuomenėje, būti pastebėtam ir suprastam, o išoriniai veiksniai tai – televizijos smurto demonstravimas ir draugų, turinčių tokių pat problemų įtaka. Mokytojams nusakyti padėtį šeimoje yra problemiška, jie gali tik nujausti, tačiau ir jie pastebėjo, kad šeimoje susidarė santykiai gali formuoti vaiko agresyvumą.

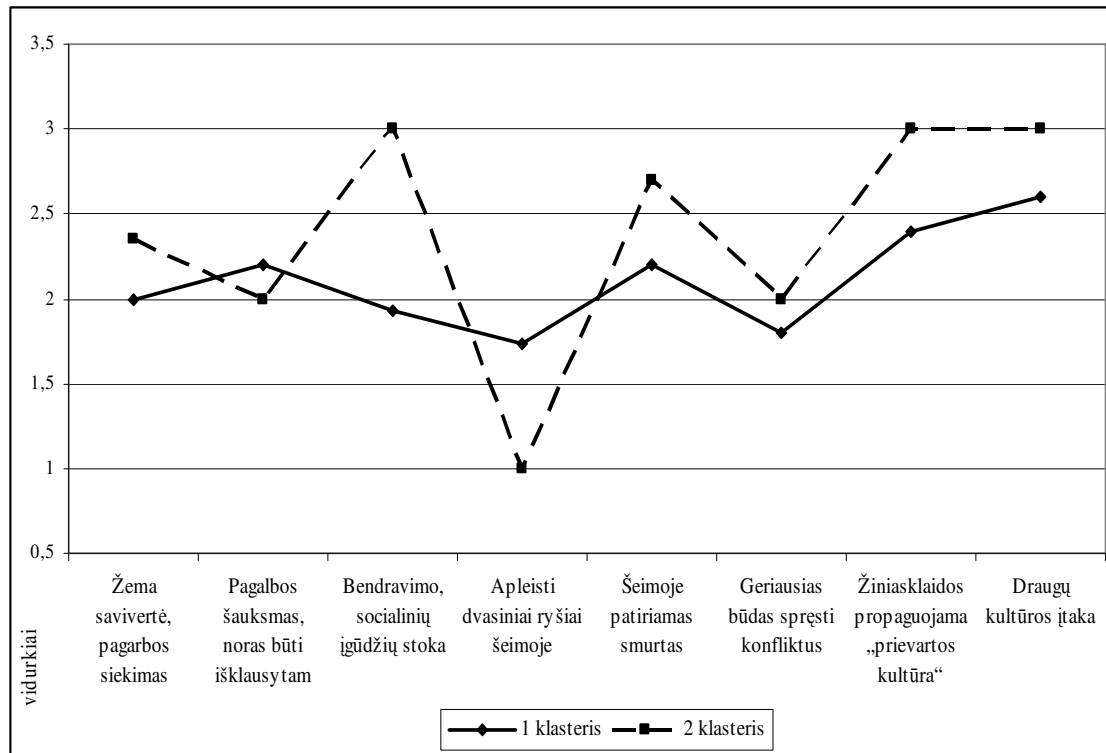
Kitame tyrimo etape mokytojų atsakymų rezultatai klasterizuoti, tai leido apjungti jų teiginius į klasterius, kurių statistika pateikta 21 lentelėje.

21 lentelė

Mokytojų išskirtų priežasčių, iššaukiančių vaikų agresyvų elgesį, klasterių statistika

Klasteris	N	%
1 klasteris	30	30
2 klasteris	20	20
Iš viso		50

25 paveiksle pateiktas laužčių pasiskirstymas, kuris leidžia apibūdinti vaikų smurto priežastis.

25 paveikslas. Mokytojų išskirtų priežasčių, iššaukiančių vaikų agresyvių elgesį, klasterių laužtės

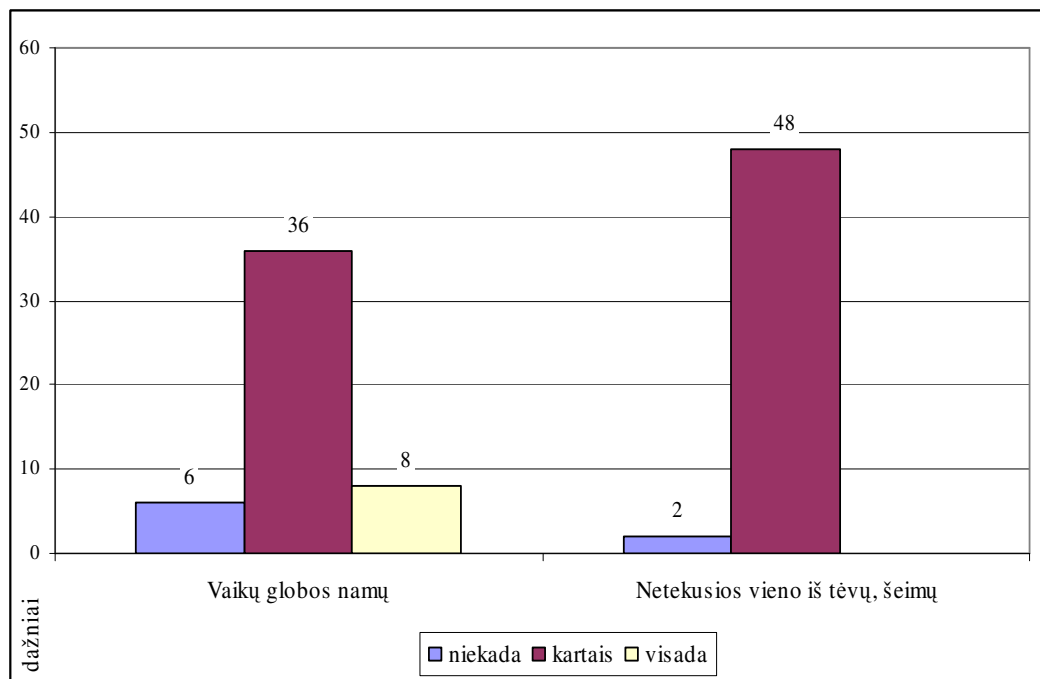
1 klasteris. 30 mokytojų išskyrė ypatingai reikšmingą veiksnį privedantį prie smurtinio elgesio – draugų kultūros įtaką, taip pat jie mano, kad svarbiausios smurto priežastys yra žiniasklaidos propaguojama „prievartos kultūra“, šeimoje patirtas smurtas, pačių vaikų smurtą pedagogai supranta kaip pagalbos šauksmą, norą būti išklausytam. Šio klasterių respondentus galima apibūdinti kaip *matantys smurto susiformavimo priežastys ir išorinėje aplinkoje, ir paties vaiko psichologinėje būsenoje.*

2 klasteris. 20 pedagogų, kurių rezultatai priskirti šiam klasteriui, teigia, kad pagrindinė priežastis yra bendravimo, socialinių įgūdžių stoka, žiniasklaidos propaguojama „prievartos kultūra“ bei draugų kultūros įtaka. Kiek mažiau šio klasterio pedagogai kaltina šeimoje patirtą smurtą. Apleistus dvasinius ryšius šeimoje mokytojai nelaiko smurto priežastimi. Respondentus, turinčius tokią nuomonę, galima apibūdinti kaip *matančius daugiau išorinių smurto priežasčių, nei vaiko psichologinėse pokyčiuose.*

Mokytojams pateiktas klausimas apie matomas smurto žymes vaiko šeimoje. Atsakymų rezultatai pasiskirsto sekančiai: 4 – niekada nepastebėjo, 38 – kartais pastebi, 8 – visada. Iš to

galima spręsti, kad jei šeimose smurtaujama nors ir retai, tai jau šeimoje vaikams pateikiamas neigiamas pavyzdys.

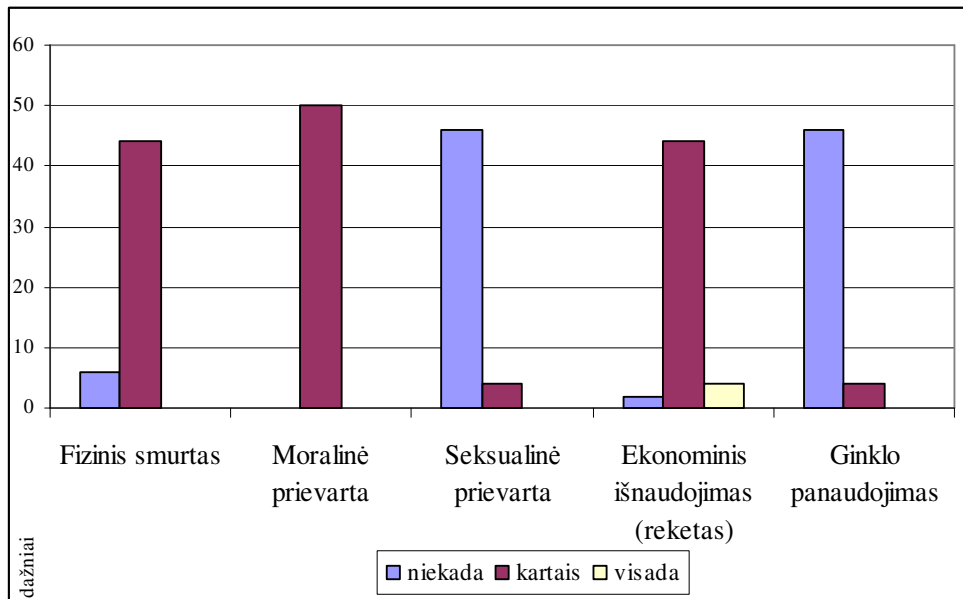
Mokytojai pateikė jiems žinomą informaciją apie šeimias kuriuose smurtaujama. Rezultatai respondentų turi beveik vieninga išvadą – „kartais“, išskirti galima tik vaikų globos namų ir netekusių vieno iš tėvų, šeimų vaikai.

26 paveikslas. Pedagogų nuomonę apie smurtaujančių vaikų šeimas

26 paveiksle stulpelinės diagramos rodo, kad 8 mokytojai mano, kad vaikų globos auklėtiniai smurtauja visuomet, 6 – niekada. Viso paveikslo informacija rodo, kad kartais smurtauja vaikai iš įvairių šeimų.

Testuojami mokytojai pateikė smurto rūšis, su kuriomis vaikams tenka susidurti. Rezultatai pateikti 27 paveiksle.

27 paveikslas. Mokytojų išskirtos smurto rūšys, kurias taiko vaikai

27 paveikslas rodo, kad vaikai smurtaudami niekada nenaudoja ginklo. Seksualinės prievartos atveju taip pat beveik nepastebėta – 4 atsitikimai iš 50, tačiau ši smurto forma ypatingai kenkia besivystančiai asmenybei, palieka psichologinę traumą visam gyvenimui. Mokytojų nuomone dažniausiai pasitaikančios smurto rūšys yra moralinė prievarta, fizinis smurtas, ekonominis išnaudojimas.

5 poskyrio išvados: **1) dauguma mokytojų supranta smurto susiformavimo priežastis išorinėje aplinkoje ir vaiko psichologinėje būsenoje; 2) pedagogai mano, kad vaiko agresyvus elgesys nepriklauso nuo šeimos pobūdžio; 3) mokytojų nuomonė apie smurto rūšis yra beveik vieninga – vaikai kartais smurtauja, tačiau smurto formos dar nėra labai pavojingos.**

2.3.2. Vaikų saugumo veiksniai mokykloje.

Tolimesniame tyrimo etape tirta klasės, mokyklos saugumo situacija, jos poveikis vaiko fizinei ir psichologinei būsenai. Rezultatai pateikti 22 lentelėje.

Klasės ir mokyklos situacija vaikų saugumo aspektu

Teiginiai apie klasės, mokyklos saugumą	Visada	Kartais	Niekada
Klasėje yra agresyvaus elgesio mokinių	4	44	2
Mokiniai nukentėjo nuo agresyvaus elgesio taip, jog prireikė medikų pagalbos	-	13	37
Mokyklos patalpos, grindys, laiptai yra saugūs ir patogūs vaikščioti	37	11	2
Mokykloje kovojama su pasitaikančiais fizinio nesaugumo atvejais	42	8	-
Mokykloje organizuojami renginiai, skirti mokinių saugumui	17	33	-

Mokytojai pateikę atsakymus yra geros nuomonės apie savo mokyklą: patalpos saugios, joje kovojama su pasitaikančiais fizinio nesaugumo atvejais, organizuojami renginiai skirti mokinių saugumui. Nors pedagogai teigia, kad mokykloje vyksta pokalbiai apie mokinių saugumą, vis tiek pasitaiko smurto atveju, vaikai tokioje situacijoje nukentia taip, kad reikia kviešti medikus. Ši informacija rodo, kad vaiko saugumui turi įtakos ne tik mokyklos veikla, skirta apsaugoti moksleivius nuo smurto, vaikas mokykloje elgiasi ir pagal tuos standartus, kuriuos atsinešė iš šeimos, draugų, informacinių priemonių ir t. t. Apskaičiuoti koreliacijos koeficientai tarp įvairių veiksmų nusakančių vaiko saugumą klasėje, mokykloje. Rezultatai pateikti 23 lentelėje.

Mokytojų išsakytos nuomonės apie veiksmus nusakančius vaikų saugumą klasėje, mokykloje koreliacinės analizės rezultatai

	Yra agresyvaus elgesio mokinių	Mokiniai nukentėjo taip, kad prireikė medikų pagalbos	Mokykloje patalpos, grindys, laiptai yra saugūs ir patogūs vaikščioti	Mokykloje kovojama su pasitaikančiais fizinio nesaugumo atvejais	Mokykloje organizuojami renginiai, skirti mokinių saugumui
Yra agresyvaus elgesio mokinių	-	-0,069	-0,367**	-0,583**	-0,329*
Mokiniai nukentėjo taip, kad prireikė medikų pagalbos	-0,069	-	-0,262	0,259	0,248
Mokykloje patalpos, grindys, laiptai yra saugūs ir patogūs vaikščioti	-0,367*	-0,262	-	0,162	-0,463**
Mokykloje kovojama su pasitaikančiais fizinio nesaugumo atvejais	-0,583**	0,259	0,162	-	0,313*
Mokykloje organizuojami renginiai, skirti mokinių saugumui	-0,329*	0,248	-0,463**	0,313*	-

23 lentelėje išskirti esminiai koreliacijos koeficientai tarp požymių: „mokykloje yra agresyvaus elgesio mokinių“ ir „mokykloje kovoama su pasitaikančiais fizinio nesaugumo atvejais“, „mokykloje patalpos, grindys, laiptai yra saugūs ir patogūs vaikščioti“ ir „mokykloje organizuojami renginiai, skirti mokinių saugumui“. Reikia pastebėti, kad gauti koreliacijos koeficientai yra neigiami – t. y. ryšys atvirkštinis. Tarp kitų požymių nustatytas silpnas koreliacinis ryšys, kiti neturi tokio ryšio.

Apibendrinant šeštą poskyrį galima padaryti išvadą: **mokykla rūpinasi vaikais – organizuoja įvairius pokalbius apie saugumą, tačiau reikšmingų rezultatų tai neduoda; vaiko saugumui turi įtakos ne tik mokyklos veikla skirta apsaugoti moksleivius nuo smurto, bet ir kita aplinka – šeima, draugai, informacinės priemonės ir t. t.**

2.3.3. Vaikų saugumo kompetencijos ugdymas kelyje.

Pedagogai pateikė atsakymus į klausimus apie vaikų saugumą gatvėje, rezultatai pateikti 24 lentelėje.

24 lentelė

Saugaus eismo situacija vaikų saugumo aspektu

Teiginiai apie saugumą gatvėje	Visada	Kartais	Niekada
Mokykla yra tokioje miesto dalyje, kur vyksta intensyvus eismas	-	-	50
Mokykloje yra (buvo) nukentėjusių vaikų dėl neatsargaus elgesio kelyje	12	24	14
Mokykloje kalbama apie kelių eismo taisykles	40	10	-

Pagal 24 lentelės rezultatus galima spręsti, kad mokykla yra saugioje miesto dalyje. Nors mokykla yra neintensyvaus eismo miesto dalyje, tačiau yra gana nemažai vaikų nukentėjusių dėl neatsargaus elgesio kelyje.

Toliau atlikta koreliacinė analizė, koreliacijos koeficientai pateikti 25 lentelėje.

25 lentelė

Mokytojų išsakytos nuomonės apie vaikų saugumą gatvėje rezultatų koreliacinė analizė

	Mokykloje yra (buvo) nukentėjusių vaikų dėl neatsargaus elgesio kelyje	Mokykloje kalbama apie kelių eismo taisykles
Mokykloje yra (buvo) nukentėjusių vaikų dėl neatsargaus elgesio kelyje	-	-0,028
Mokykloje kalbama apie kelių eismo taisykles	-0,028	-

Iš 25 lentelės rezultatų pastebimas įdomus faktas, kad teiginiai „*mokykloje kalbama apie kelių eismo taisykles*“ ir „*mokykloje yra (buvo) nukentėjusių vaikų dėl neatsargaus elgesio kelyje*“ neturi jokio koreliacinio ryšio, o leidžia abejoti organizuojamų pokalbių kokybe.

7 poskyrio išvada: **nors mokykloje vaikai informuojami apie kelių eismo taisykles, tačiau vis tiek yra nukentėjusių vaikų dėl neatsargaus elgesio kelyje, todėl reikia daugiau dėmesio skirti teoriniams ir praktiniams užsiėmimams.**

Mokytojai savo anketos pabaigoje pateikė keletą pasiūlymų, kaip kovoti su fizinio nesaugumo atvejais: „mokyti bendravimo“, „stebėti agresyvius vaikus“, „nesuvaldomus vaikus perduoti specialioms tarnyboms“, „dažnesnių psichologo konsultacijų“, „pratinti vaikus sakyti tiesą“, „šalinti nedrausmingus, agresyvius, pavojingus mokinius“, „bausti smurtaujančius“, „tėvų ir mokinių švietimas“, „įvairios praktinės užduotys, iš kurių vaikai galėtų pasimokyti“, „spec. pedagogai, auklėtojai, tėvai, psichologai turėtų daugiau dėmesio skirti agresyviems vaikams“, „filmų pagalba mokiniams skiepyti dorovingą elgesį“, „organizuoti specialiąją tarnybą, kuri domėtųsi fizinio nesaugumo atvejais, imtųsi priemonių, dalintųsi patirtimi su kitomis mokyklomis“.

Taigi galima teigti, kad didesnė dalis pedagogų (22 mokytojai) siūlė nesuvaldomus vaikus perduoti spec. pedagogams, psichologams, kitoms tarnyboms. Mokytojams labai sunku užtikrinti mokinių saugumą, todėl jiems turi pagelbėti ir kitos institucijos, kiti specialistai. Kai kurie apklaustieji paminėjo net tai, kad jiems trūksta žinių, patirties, įgūdžių kovoje su fizinio nesaugumo atvejais, jie yra ne itin gerai pasiruošę.

2.4. Rezultatų palyginimas

Vaikas ir šeima

Vaikų rezultatais remiantis padarytos išvados:

- 1) tėvų bausmė iššaukia kitus prasižengimus;
- 2) protestas prieš bausmes tėvams susilaukia naujų bausmių – t. y. gaunama uždara grandinė;
- 3) sudaryta šeimos geranoriška aplinka veikia vaikų psichologinę būseną – esant šeimoje gerai aplinkai vaikai šeimoje jaučiasi saugūs.

Mokytojų rezultatais remiantis padarytos išvados:

- 1) dauguma mokytojų supranta smurto susiformavimo priežastis išorinėje aplinkoje ir vaiko vystymosi psichologinėje būsenoje;
- 2) pedagogai mano, kad vaiko agresyvus elgesys nepriklauso nuo šeimos pobūdžio;
- 3) mokytojų nuomonė apie smurto rūšis yra beveik vieninga – vaikai kartais smurtauja, tačiau smurto formos dar nėra labai pavojingos.

Apibendrinus vaikų ir mokytojų nuomones apie vaiko saugumą šeimoje galima padaryti palyginimą:

1. Vaikai jaučiasi saugus namuose jei yra mylimi, gerbiami, jei prieš juos nevartojamas smurtas, mokytojai teigia, kad visuose šeimose kartais smurtaujama ir pagrindinės priežasties šeimoje nemato, o nurodo visos aplinkos poveikį vaikui smurto elementams atsirasti.

Vaikas ir mokykla

Vaikų rezultatais remiantis padarytos išvados:

- 1) moksleiviai turi susiformavusią nuostatą apie jėgos dominavimą ir bando apsiginti nuo vienmečių ar vyresnio amžiaus vaikų patys arba pedagogų, tėvų pagalba, priekabiavimo atveju vaikai niekada neprašo pagalbos socialinių darbuotojų;
- 2) mokykloje vaikai patiria fizinio ir verbalinio pobūdžio smurtą, mergaitės dažniau fizinį, berniukai ir mergaitės – verbalinį, tačiau nuolat skriaudžiamų (kitų vaikų arba pedagogų) yra nedaug;
- 3) vaikams mokykloje saugiausios vietos yra tos, kuriose yra ramesnė, suaugusiųjų kontroliuojama aplinka;
- 4) vaikų teigimu, mokykloje organizuojami pokalbiai apie mokinių saugumą.

Mokytojų rezultatais remiantis padarytos išvados:

1) mokykla rūpinasi vaikais – organizuoja įvairius pokalbius apie saugumą, tačiau reikšmingų rezultatų tai neduoda;

2) vaiko saugumui turi įtakos ne tik mokyklos veikla skirta apsaugoti moksleivius nuo smurto, bet ir kita aplinka – šeima, draugai, informacinės priemonės ir t. t.

Apibendrinus vaikų ir mokytojų nuomones apie vaiko saugumą mokykloje galima padaryti palyginimą:

1. Vaikai patyrė smurtą ieško mokytojų, tėvų pagalbos arba ginasi patys; ir mokiniai ir mokytojai teigia, kad mokykloje organizuoja įvairius pokalbius apie jų saugumą, mokytojų nuomonė smurto pasireiškimas priklauso ne tik nuo mokyklos veiklos, bet ir nuo išorinės aplinkos.

Vaikas gatvėje, kieme

Vaikų rezultatais remiantis padarytos išvada: **3–4 klasių vaikai pakankamai saugiai jaučiasi einant į mokyklą, nes jie apseina be suaugusiųjų palydos ir keliauja iki mokyklos dažniausiai pėsčiomis ar dviračiu; moksleiviams nesaugiausia situacija išėjus iš namų – susitikimas su be priežiūros lakstančiais šunimis, saugiausia vieta – kiemas; pereiti gatvę daliai vaikų yra problemiška, kadangi mokykloje MAŽAI kalbama apie kelių eismo taisykles.**

Mokytojų rezultatais remiantis padarytos išvada: **nors mokykloje vaikai informuojami apie kelių eismo taisykles, tačiau vis tiek yra tokioje situacijoje nukentėjusių vaikų, todėl reikia daugiau dėmesio skirti praktiniams užsiėmimams.**

Apibendrinus vaikų ir mokytojų nuomones apie vaiko saugumą gatvėje, kieme galima padaryti palyginimą:

1. Mokiniai, priešingai nei mokytojai, teigia, kad mokykloje mažai kalbama apie kelių eismo taisykles; tam tikrai daliai vaikų gatvę pereiti nesaugu; vaikai būdami kieme ar gatvėje nerimauja dėl be priežiūros lakstančių šunų; daugelis vaikų į mokyklą eina be suaugusiųjų ir pėsti, todėl vaikai negali jaustis pilnai saugiai, todėl mokykloje privalu pravesti daugiau pokalbių apie kelių eismo taisykles.

Vaikas ir televizija, radijas

Vaikų rezultatais remiantis padarytos išvada: **testuojami moksleiviai yra pakankamai apsaugoti nuo smurto scenų, dažniausiai pastebi smurtaujančius žmones per televizijos**

laidas; šiuolaikinių vaikų populiariausi užsiėmimai turi smurto elementų, todėl vaikas praleisdamas laisvalaikį namuose ar su draugai neišvengiamai gauna smurtaujančių žmonių vaizdą.

Mokytojų rezultatais remiantis padarytos išvada: **viena iš pagrindinių agresyvaus elgesio priežasčių yra žiniasklaidos propaguojama „prievartos kultūra“.**

Apibendrinus vaikų ir mokytojų nuomones apie vaiko saugumą veikiant televizijai, radijui galima padaryti palyginimą:

1. Ir vaikai, ir mokytojai vienodai išreiškia savo nuomonę apie žiniasklaidos propaguojamą smurtą; mokytojai čia išžiūri pagrindinę priežastį atsiradusių smurto elementų elgesyje; daugelis vaikų dar nesusidūrė su informacijos priemonių šaltiniais, kuriuose propaguojamas smurtas.

IŠVADOS

1. Smurtą ir agresiją apibrėžiančių sampratų, jas sąlygojančių psichologinių ir socialinių veiksnių bei vaikų saugumo užtikrinimo kompetencijos ugdymo prielaidų teorinė analizė atskleidė:

- aplinkybes, leidžiančias suprasti, kodėl vaikai griebiasi smurto:
- ❖ agresijos, smurto ir priekabiavimo reiškinių sąsajas bei šių reiškinių priklausomybę nuo vidinių frustracijų ir išorinėje aplinkoje – šeimoje, mokykloje, mieste egzistuojančių veiksnių;
- ❖ agresyvaus vaiko elgesio bruožus, slopinančius vaiko saviaktualizacijos proceso vyksmą;
- pradinės mokyklos vaidmenį, užtikrinant vaikų saugumą:
- ❖ mokyklos bendruomenės, joje veikiančių komandų ir socialinio darbuotojo kompetencijos svarbą, inicijuojant bei plėtojant vaiko saugumą užtikrinančią veiklą.

2. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad:

- ❖ fizinė pradinės mokyklos aplinka yra saugi, tačiau stebimi tam tikri pavojai mokyklos socialinėje aplinkoje, pasireiškiantys skirtingų klasių moksleivių tarpusavio santykiuose ir kartais moksleivių pedagogų santykiuose;
- ❖ moksleiviai turi susiformavusią nuostatą apie jėgos dominavimą ir bando apsiginti nuo vienmečių ar vyresnio amžiaus vaikų patys, kartais pedagogų, tėvų pagalba, priekabiavimo atveju vaikai niekada neprašo pagalbos socialinių darbuotojų;
- ❖ mokykloje vaikai patiria fizinio ir verbalinio pobūdžio smurtą, mergaitės dažniau fizinį, o berniukai ir mergaitės – verbalinį, tačiau vaikų, nuolat skriaudžiamų kitų vaikų arba pedagogų, yra nedaug;
- ❖ vaikams mokykloje saugiausios vietos yra tos, kuriose yra ramesnė aplinka (klasė ir valgykla);
- ❖ 3 – 4 klasių vaikai pakankamai saugiai jaučiasi einant į mokyklą, jie keliauja iki mokyklos dažniausiai pėsčiomis ar dviračiu; moksleiviams nesaugiausia situacija išėjus iš namų – susitikimas su be priežiūros lakstančiais šunimis, saugiausia vieta – kiemas; pereiti gatvę daliai vaikų yra problemiška, kadangi mokykloje mažai kalbama apie kelių eismo taisykles;
- ❖ 3–4 klasių testuojami moksleiviai yra pakankamai apsaugoti nuo smurto scenų, dažniausiai pastebi smurtaujančius žmones per televizijos laidas; šiuolaikinių vaikų

- populiariausi užsiėmimai turi smurto elementų, todėl vaikas praleisdamas laisvalaikį namuose ar su draugai neišvengiamai mato smurtaujančių žmonių vaizdą;
- ❖ tėvų skirtos bausmės vaikams iššaukia kitus prasižengimus, protestas prieš bausmes tėvams, susilaukia naujų bausmių – t. y. gaunama uždara grandinė;
 - ❖ tik sudaryta šeimos geranoriška aplinka veikia vaikų psichologinę būseną – esant šeimoje gerai aplinkai, vaikai jaučiasi saugūs;
 - ❖ pedagogai suvokia saugumo problemos kompleksiskumą ir yra pasirengę padėti, tačiau tiek tėvai, tiek pedagogai stokoja vaikų saugumo užtikrinimo;
 - ❖ pradinė klasių vaikų saugumą lemia išoriniai aplinkos veiksniai, reikalaujantys platesnio atviro mokyklos požiūrio į agresijos ir smurto problemą Kėdainiuose, kurią patvirtintų ekspertų apklausa, tačiau bendradarbiavimo stoka mokyklos viduje ir už jos ribų byloja apie vaiko saugumo kompetencijos tobulinimo būtinumą;
 - ❖ saugumo prevencijos ugdymas jaunesniame mokykliniame amžiuje įmanomas tik koordinuojant pradinės mokyklos, papildomo ugdymo įstaigų ir vaiko saugumą užtikrinančių institucijų veiklą, tačiau pradinė mokykla kol kas nėra, kaip partnerė, organizacijų tinkle;
 - ❖ ugdymo procese vaikai geriau pažįsta aplinką, problemas, pavojaus šaltinius artimiausioje gyvenamojoje aplinkoje, tai sudaro palankesnes sąlygas pritaikyti įgyjamas žinias ir gebėjimus kasdieninėje veikloje;
 - ❖ dauguma mokytojų supranta smurto susiformavimo priežastis išorinėje aplinkoje ir vaiko psichologinėje būsenoje;
 - ❖ pedagogai mano, kad vaiko agresyvus elgesys nepriklauso nuo šeimos pobūdžio;
 - ❖ mokytojų nuomonė apie smurto rūšis yra beveik vieninga – vaikai kartais smurtauja, tačiau smurto formos dar nėra labai pavojingos;
 - ❖ mokykla rūpinasi vaikais – organizuoja įvairius pokalbius apie saugumą, tačiau reikšmingų rezultatų tai neduoda; vaiko saugumui turi įtakos ne tik mokyklos veikla skirta apsaugoti moksleivius nuo smurto, bet ir kita aplinka – šeima, draugai, informacinės priemonės ir t. t.
 - ❖ nors mokykloje vaikai informuojami apie kelių eismo taisykles, tačiau vis tiek yra nukentėjusių vaikų dėl neatsargaus elgesio kelyje, todėl reikia daugiau dėmesio skirti teoriniams ir praktiniams užsiėmimams;

- ❖ tyrimo rezultatai patvirtina būtinybę keisti Lietuvoje susiformavusį požiūrį į šeimos ir vaiko problemas, keisti šiandieninės ugdymo sampratos nebeatitinkantį, tačiau praktikoje dar vis egzistuojantį saugumo užtikrinimo modelį.

3. Sukaupia informacija apie vaikų saugumą pradinėje mokykloje ir gauti rezultatai palyginti.

Rezultatų analizė sudaro sąlygas tiek vaikams, tiek mokytojams saugaus dorinio elgesio žinių bei gebėjimų sistemą konstruoti savarankiškai.

REKOMENDACIJOS:

Pradinės mokyklos pedagogams:

1. Siūlyčiau pedagogams labiau atkreipti dėmesį į saugumo problemą, aiškintis priežastis. Geriau pažindami prievartos reiškinių, lengviau nuspręsimė, kokių priemonių imtis užkertant jam kelią.
2. Pedagogų darbas, užtikrinant vaikų saugumą, galėtų būti nuoseklesnis, testinis, organizuotas, o ne vienkartinis krizės numalšinimas.
3. Pedagogai turėtų nuolat tobulėti, įgyti naujų žinių, įgūdžių, metodikų darbui su saugumo problema mokymo įstaigose.
4. Siekiant keisti jaunimo, ypač vaikų požiūrį į smurtavimo ir agresijos reiškinių, kaip į „mados“ reikalą ar „Kas aš“ bendravimo priemonę, rekomenduočiau organizuoti įvairias veiklas, skatinti moksleivius popamokiniam užimtumui, pasitelkiant jiems prieinamas patrauklias ir šiuolaikiškas priemones. Tai galėtų būti koncertų, stovyklų, mainų programų organizavimas.
5. Jei galvosite, kad mokinių saugumas toks pat svarbus, kaip įvairių dalykų mokymas - bus nesunku keisti bendravimo ir bendradarbiavimo stilių:
 - neleiskite plisti agresyvumui;
 - keiskime ne mokinių elgesį, o mokinių elgesį veikiančią aplinką;
 - nepraeikime pro šalį abejingai;
 - išsiaiškinkite ar vaikas šeimoje saugus;
 - siekite lygiateisio bendradarbiavimo;
 - propaguokite humanistinio ugdymo pranašumus.
6. Siūlyčiau surengti konferenciją, diskusiją apie nesaugumą (agresiją, priekabiavimą, smurtą, tyčiojimąsi), kuriame dalyvautų kiek įmanoma daugiau mokyklos bendruomenės narių. Visai mokyklos bendruomenei pristatytą problemą, jos paplitimą mokykloje, numatyti tvarkymosi su nesaugumu politiką.
7. Rekomenduočiau įtraukti visus mokyklos bendruomenės narius įgyvendinant tvarkymosi su agresyviu elgesiu strategija:
 - mokytojus;
 - administraciją;
 - tėvus;
 - moksleivius;
 - kt. mokykloje dirbančius specialistus- spec. pedagoga;

- soc.pedagoga.

8. Labai svarbu, kad kiekvienas mokyklos bendruomenės narys jaustųsi atsakingas už mokyklos kultūros ir geros atmosferos kūrimą ir jaustų, kad gali įdėti savo indėlį kuriant saugią mokyklą.
9. Patarčiau kurti atmosferą, nepalankią agresyvumui ir priekabiavimui. Gerai, kad mokyklos bendruomenė turėtų priimtas tam tikras elgesio taisykles, kurios sudarytų agresijai nepalankios atmosferos kūrimo pagrindą. Jeigu mokykloje nieko nedarytumėte, kad agresyvumas būtų sustabdytas, tai mokyklinė aplinka ir kultūra taptų labai palanki agresijai. Mokykloje turi būti aiškiai pasakyta ir visiems žinoma, kad agresyvus elgesys yra nepriimtinas.
10. Siūlyčiau pagirti vaikus už tinkamą elgesį.
11. Rekomenduočiau stebėti tas vietas, kuriose priekabiavimas yra dažnas, pvz: pertraukų metu būtina kažkam iš suaugusių būti koridoriuose, valgykloje ir kitur. Nustačius vietas ir laiką, kuomet priekabiaujama dažniausiai, svarbu būtų imtis priemonių, kad tos vietos būtų labiau prižiūrimos, kad jose nuolat būtų suaugęs žmogus, į kurį galėtų kreiptis moksleiviai.
12. Patarčiau kurti pasitikėjimo atmosferą, kad nukentėję vaikai, drąsiai galėtų papasakoti mokytojui, apie tai, kas su juo vyksta. Jei vaikai žino, kad mokytojas supras ir išklausys bei stengsis padėti sustabdyti priekabiautoją, jis drąsiai galės pasakoti apie patirtą skriaudą.

LITERATŪRA

1. Arlauskaitė Ž.(1998). Tikra knygelė apie skriaudą. Vilnius.
2. Barker L.(1995). The Social Work Dictionary.Washington.
3. Bandura A.Behaviour Teory and the Models of Man.American psichologist. 29, 859-869. Kalba Amerikos Psichologų asociacijos susirinkime N. Orleane 1974 metais. Versta Psichologija. 16, 137-138.
4. Bendrojo lavinimo mokyklų 2003-2005 metų bendrieji ugdymo planai .Vilnius: LR Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras 2003.
5. Bokemiūlis J. (2001). Neramus vaikas. Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos leidykla.
6. Bitinas B.(1998). Ugdymo tyrimų metodologija . Vilnius: Jošara.
7. Bitinas B. (2000).Ugdymo filosofija .Vilnius : Enciklopedija.
8. Buttner, Ch.(1998) . Gyvename su agresyviais vaikais. Vilnius.
9. Būti tėvais. Socialinio darbo su šeima gairės. Kauno Archivyskupijos Šeimos centras. Kaunas,2002.
10. Collingrade R. Visible influence with versatile video. Traffic education.5,11-12.1979.
11. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2002). Statistika ir jos taikymai. II d. Vilnius: TEV.
12. Černius, V. J., Teresevičienė M. . Kaip rašyti studijų magistro baigiamąjį darbą. Kaunas,1996 .
12. Dobson J., (1999). Užsispyręs vaikas. Kaunas: Sidabrinis trimitas.
- 13 Gage N.L., Berliner D. C. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma Liter.
14. Gailienė D., Bulotaitė, L., Sturlienė N. (1996). Aš myliu kiekvieną vaiką. Vilnius.
- 15.Gilligan J.(2002). Smurto prevencija .Vilnius.
- 16.Goldstein A.P., (1998). ART – Aggression Replacement Training. Chicago.
- 17.Gregersen N.P.,Nolen S. Childrens Road safety and the Strategy of Voluntary Traffic Clubs.Accident Anglysis and Prevention. 26(4),463-470.
- 18.Hurrelmann K., Unverzagt, (2001). Kaip išugdyti stiprius vaikus .Vilnius.
- 19.Charles C. M., (1999). Pedagoginio tyrimo įvadas. Vilnius: Alma Litera.
- 20.Jacikevičius A., (1994). Siela, mokslas, gyvensena. Vilnius.
- 21.Jarvis P., (2001). Mokymosi paradoksai. Versta iš Paradoxes of learning.Kaunas: VDU.
- 22.Johnson L. C., (2001). Socialinio darbo praktika: Bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.

23. Jovaiša L., (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa.
24. Jovaiša L., (2001). Edukologijos pradmenys. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
25. Jovaiša L., (2002). Savisaugos įgymis ir jo ugdymas. Acta Pedagogica Vilnensia.
26. Kardelis K., (2002). Mokslinių tyrimų metodologijos ir metodai. Vadovėlis. Kaunas: Judex.
27. Kelių eismo saugumo priemonių programa 1997 – 2000 m., 1996m. lapkričio 29 d., nutarimas Nr. 1419.
28. Kočiūnas R., (1995). Psichologinis konsultavimas. Vilnius: Lumen.
29. Kvieskienė G., (2000). Socializacijos pedagogika. Įvadas į socialinę pedagogiką. Vilnius.
30. Kvieskienė G., (1996). Laisvalaikio kultūra. Kaunas.
31. Laužackas R., (1997). Profesinio ugdymo turinio reforma :didaktiniai bruožai. Vilnius: LR ŠMM profesinio mokymo metodikos centras, VDU Profesinio rengimo studijų centras.
32. Leliūgienė I., (2003). Socialinio pedagogo(darbuotojo)žinynas. Kaunas: Technologija.
33. Leliūgienė I., (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Technologija.
34. Lietuvos statistikos metraštis. (2001). Vilnius.
35. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos (projektai) (1994), (1997). Vilnius: Lietuvos švietimo ir mokslo ministerijos Leidybos centras.
36. Martišius V., (1999). Psichologijos metodai. Kaunas: VDU.
37. Matulionis A.V., (2002). Sociologija.
38. Mielke U., (1997). Geriau supraskime sunkius vaikus. Vilnius: Lektūra.
39. Navaitis G., (1998). Psichologinė parama vaikui. Vilnius: Kronta.
40. Pikūnas J., Palujanskienė A., (2001). Asmenybės vystymasis. Kaunas.
41. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J., (2004). Apie priekabiavimą. Vilnius.
42. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla.
43. Pukelis K., Sajiknė L., (2000). Curriculum sampratos problema Lietuvos pedagoginės kultūros kontekste. Pedagogika, 40, 14-25.
44. Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. (2001). Pradinių klasių moksleivių įgūdžiams lavinti. Vilnius.
45. Selminstraitienė D., (2003). Kaip padėti vaikams patyrusiems skriaudą. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
46. Sulton C., (1999). Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija.

47. Wazana A., Krueger P., Raina P., Chambers L., (1997). A review of risk factors for child pedestrian injuries; are they modifiable? *Injury Prevention*; 3 (4), 295-304.
48. *Vaiko teisės*. (1997). Vilnius: Meralas.
49. *Vaiko teisių konvencija*. (1995). Vilnius.
50. Valiukevičiūtė A., (1999). *Ugdymo tyrimų metodologija ir metodika*. Paskaitų medžiaga.
51. Vaitkevičius J., (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius.
52. Večkienė N. *Socialinio darbo bendruomenėje vadyba*. Paskaitų medžiaga.
53. Vitkauskas K., (2003). *Prevencinio darbo poveikis saugiam eismui užtikrinti*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Kaunas.
54. *Tarptautinių žodžių žodynas*. (2001).
55. Žukauskienė R., (1999). *Vaikų psichologinis konsultavimas. Agresija ir bendradarbiavimas: kaip padėti vaikams konstruktyviai elgtis*. Vilnius.
56. Žukauskienė R., (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius.

Nuorodos į straipsnius:

1. Auškelis R., (2000). Ar vaikas mokykloje saugus? // *Informacinis leidinys* Nr.9(104), P.7.
2. Jockus R., (2000). Visuomenės ligos skverbiasi į mokyklų klases // *Lietuvos aidas* Nr.44.
3. Petraitytė A., (2001). Krizių komanda – kas tai? // *Dialogas* Nr.12.
4. Prasevičienė R., (2000). Rugsėjo ligos skverbiasi į mokyklų klases // *Lietuvos aidas*. Nr.44.
5. Švietimo gairės. (2002). *Visuomenės sveikatos politika: sveikatingumo stiprinimas*. *Informacinis leidinys*. Nr.14(149), P. 7.
6. *Valstybės žinios* (2004) Nr.100.
7. Žukauskienė R., (1999). Apie vaikų pyktį, baimę, nepasitikėjimą ir svajones. *Žvirblių takas*. Nr.3(25), p. 2-12.

Nuorodos internete:

- http://www.nursing-standard.co.uk/archives/vol_12-27/research.html (žiūrėta 2006m. gegužės 31 d.)
- <http://www.safeyouth.org/teens/topics/#referentes> (žiūrėta 2006m. gegužės 31 d.)
- <http://www.123student.com/social-issues/148.shtml> (žiūrėta 2006m. gegužės 31 d.)

PRIEDAI

Pagrindinių darbo sąvokų ir terminų žodynelis

Agresyvus elgesys (pranc. Agressif - aukštinantis save, karingas, iš lot. aggredior – puolū) – veiksmai, kurių tikslas sukelti moralinį arba fizinį poveikį kitam asmeniui. Agresyvių reakcijų visuma, apibūdinanti individo bendravimo su aplinka ir savimi puolamąjį pobūdį. Agresyvaus elgesio priežastys įvairios: bejėgiškumas, kai reikia įveikti kliūtis (frustracija), siekimas išspręsti prieštaravimus. Agresyvus elgesys išmokstamas, jis būna ir gynimosi priemonė (Pedagogikos terminai, 1993).

Agresija- (lot.aggressio – užpuolimas) psicho. priešiškas kitam individui ar jų grupei puolamasis elgesys, pasireiškiantis žodžiu arba veiksmais; puolimas turint tikslą ką nors sužaloti arba psichiškai paveikti (Tarptautinių žodžių žodynas, 2001).

Aktualizavimasis –tai judėjimas sudėtingų ir realių problemų link, atmetant menkas ir tariamas problemas(Tarptautinių žodžių žodynas, 2001).

Afektas - dvasios sujaudinimas. Staiga išskylančios, audringai pasireiškiančios, trumpai besitęsiančios jausminės būsenos (Jacikevičius, 1994).

Aplinka- ugdymo veiksnys , netikslingai ugdantis , lavinantis, formuojantis asmenybę (Jovaiša, 2001).

Darbas su šeima- pagalba sprendžiant problemas, trukdančias vaiko ugdymosi procesui, tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokyklos bendradarbiavimo stiprinimas (Valstybės žinios, 2004, Nr.100).

Darbas su mokyklos bendruomene- ryšių tarp vietos bendruomenės ir mokyklos palaikymas, savanorių ir bendruomenės įtraukimas į informacinės, psichologinės, specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos teikimą (Valstybės žinios, 2004, Nr.100).

Darbas socialiniais partneriais –(vaiko teisių apsaugos tarnyba, pedagogine psichologine tarnyba, nepilnamečių reikalų inspekcija, ir kt.) siekiant užtikrinti Pagalbos veiksmingumą ar kuriant socialinių pedagoginių problemų prevencijos sistemą (Valstybės žinios, 2004, Nr. 100).

Ego- (lot.) aš (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985).

Fizinis smurtas - kito asmens tikėtinas ar tikras sužalojimas ar nesugebėjimas įgyvendinti svarbių priežiūros aspektų, dėl kurių smarkiai sutrinka sveikata ar raida (The Social Work Dictionary by L.Barker, 1995).

Frustracija – (lot. frustratio – nusivylimas), nemaloni įtempta emocinė būseną, atsirandanti dėl negalėjimo patenkinti kokį nors poreikį, realizuoti tikslą, įveikti sunkumus (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985).

Gebėjimas - galia veikti; žinių, galimybių, sugebėjimų ir gabumų panaudojimas intelektualinėje ir praktinėje veikloje (Jovaiša, 2001).

Individualus socialinis darbas – parama krizių metu, socialinių ir pedagoginių mokinio problemų sprendimas (Valstybės žinios, 2004, Nr.100).

Kompetencija – (lot. *Competentia* – priklausomybė (pagal teisę) funkcinis gebėjimas adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą, turėti jai pakankamai žinių, įgūdžių, energijos (Tarptautinių žodžių žodynas Red. Vaitkevičiūtės, 1999); gebėjimas atlikti pateiktas užduotis realioje ar imituotoje darbo situacijoje (Laužekas, 1997); gebėjimas pagal kvalifikaciją, žinias, įgūdžius gerai atlikti veiklą (Jovaiša, 1993).

Mobilumas - (lot. *mobilis*)- judantis, judrus. (Tarptautinių žodžių žodynas, 1998); Magistriniame darbe mobilumas naudojamas vertinant vaikų savarankišką vaikščiojimą kelyje „Mokykla-namai- mokykla“.

Priekabiavimas - (angl. bullying) tai tyčinis, pasikartojantis, agresyvus bendraamžių elgesys, nukreiptas į silpnesnį vaiką, siekiant sukelti jam fizinį skausmą (R. Povilaitis, 2004).

Prevenција - priemonės, kuriomis siekiama išvengti socialinės rizikos veiksnių (nedarbo, alkoholizmo ir t.t.) (Socialinės apsaugos terminų žodynas, 1999).

Postvencinis darbas – pagalba įveikianti traumuojančio įvykio padarinius (Socialinės apsaugos terminų žodynas, 1999).

Pagalba - tai mokyklos darbuotojų (socialinių pedagogų, klasės auklėtojų, mokytojų ir administracijos) veikla, susijusi su mokinių socialinių bei pedagoginių poreikių tenkinimu, leidžianti padidinti švietimo veiksmingumą (Valstybės žinios,2004 ,Nr.100).

Saugus - nekeliantis pavojų, nepavojingas, apsaugotas nuo pavojų (Socialinės apsaugos terminų žodynas, 1999).

Šeima - visuomenės ląstelė (maža socialinė grupė), svarbiausia asmeninės buities organizavimo forma, besiremianti, santuokiniais ir giminystės ryšiais, t.y. santykiais tarp vyro ir žmonos, tarp tėvų ir vaikų, tarp brolių ir seserų, tarp kitų giminių, kurie gyvena kartu ir turi bendrą ūkį bei biudžetą (A.V.Matulionis „, Sociologija“, 2002).

Ugdymas - ilgalaikis asmenybės kūrybos ir savikūros vyksmas, žmogaus pilnutinio gyvenimo kūryba jo paties jėgomis, aprūpinant saviraiškos priemonėmis. Ugdymas yra žmogų tobulinantis bendravimas su žmonių, kultūros ir gamtos aplinka (Jovaiša, 2001). Ugdymo turinį sudaro visi kryptingi, vaiko ugdymą teigiamai veikiantys veiksniai, kuriuos vaikas patiria savo ontogenezės metu šeimoje, gatvėje, mokykloje, visuomenėje (Pukelis ir Sajinė, 2000).

Vaikas - asmuo, neturintis 16 m. ar 18 m. (skirtingai atskiruose teisės srityse) (Socialinės apsaugos terminų žodynas, 1999).

Veiksny – skatinamoji priežastis, faktorius (Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, 1972).

